

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE IURIDICA 1972
MONOGRAPHIA XVII

ZÁŠAD
MÍROVÉHO
SOUŽITÍ

UNIVERSITA KARLOVA PRAHA 1972

MIROSLAV POTOČNÝ

DEKLARACE ZÁSAD MÍROVÉHO SOUŽITÍ

OBSAH

1. Úvodní slovo k vyhlášení zásad mírového soužití	7
2. Deklarace zásad mírového soužití	13
III. ČÁST	
3. Zásada mírového soužití	17
4. Zásada mírového soužití	31
5. Zásada mírového soužití	41
6. Zásada mírového soužití	51
7. Zásada mírového soužití	58
8. Zásada mírového soužití	65
9. Zásada mírového soužití	79
10. Zásada mírového soužití	83
11. Zásada mírového soužití	91
12. Zásada mírového soužití	93

UNIVERSITA KARLOVA PRAHA 1972

OBSAH

I. ČÁST

1. Pokrokový rozvoj a kodifikace zásad mírového soužití	7
2. Deklarace zásad mírového soužití	14

II. ČÁST

1. Zásada, že státy jsou povinny vystríhat se ve svých mezinárodních stycích hrozby silou nebo použití síly jak proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti, tak jakýmkoli jiným způsobem neslučitelným s cíli OSN	19
2. Zásada, že státy jsou povinny řešit své mezinárodní spory pokojnými prostředky tak, aby ani mezinárodní mír a bezpečnost, ani spravedlnost nebyly ohrožovány	34
3. Zásada týkající se povinnosti nevměšovat se do záležitostí, které patří do vnitřní pravomoci kteréhokoliv státu, v souladu s Chartou	42
4. Povinnost států navzájem spolupracovat v souladu s Chartou	51
5. Zásada rovných práv a sebeurčení národů	58
6. Zásada svrchované rovnosti států	66
7. Zásada, že státy mají povinnost plnit poctivě závazky, které převzaly v souladu s Chartou	74

III. ČÁST

Právní povaha Deklarace zásad mírového soužití	85
Používané zkratky	91
Resumé	93

ЧАСТЬ ПЕРВАЯ

1. Прогрессивное развитие международного права и его кодификация	7
2. Декларация принципов мирного сосуществования	14

ЧАСТЬ ВТОРАЯ

1. Принцип, по которому государства обязаны воздерживаться в их международных отношениях от угрозы силой или ее применения как против территориальной неприкосновенности, или политической независимости любого государства, так и каким-либо другим образом, несовместимым с целями Объединенных Наций	19
2. Принцип, по которому государства обязаны разрешать свои международные споры таким образом, чтобы не подвергать угрозе международный мир и безопасность и справедливость	34
3. Принцип, касающийся обязательства не вмешиваться в дела, входящие во внутреннюю компетенцию любого государства, в соответствии с Уставом	42
4. Обязательство государств осуществлять международное сотрудничество в соответствии с Уставом	51
5. Принцип равноправия и самоопределения народов	58
6. Принцип суверенного равенства государств	66
7. Принцип, по которому государства обязаны добросовестно выполнять принятые на себя обязательства по Уставу	74

ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ

Юридическая природа Декларации принципов мирного сосуществования	85
--	----

CONTENTS

PART I

1. The progressive development and codification of the principles of peaceful coexistence	7
2. Declaration on Principles of Peaceful Coexistence	14

PART II

1. The principle that States shall refrain in their international relations from threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any State, or in any other manner inconsistent with the purposes of the United Nations	19
2. The principle that States shall settle their international disputes by peaceful means in such a manner that international peace and security and justice are not endangered	34
3. The principle concerning the duty not to intervene in matters within the domestic jurisdiction of any State, in accordance with the Charter	42
4. The duty of States to co-operate with one another in accordance with the Charter	51
5. The principle of equal rights and self-determination of peoples	58
6. The principle of sovereign equality of States	66
7. The principle that States shall fulfil in good faith the obligations assumed by them in accordance with the Charter	74

PART III

The legal nature of the Declaration on Principles of Peaceful Coexistence	85
---	----

I. ČÁST

1. POKROKOVÝ ROZVOJ A KODIFIKACE ZÁSAD MÍROVÉHO SOUŽITÍ

K základním úkolům zahraniční politiky socialistických států patří prosazování zásad mírového soužití jakožto pravidel platných ve vztazích mezi socialistickými a kapitalistickými zeměmi. Součástí tohoto úsilí je i pokrokové rozvíjení těchto zásad a jejich kodifikování na půdě Organizace spojených národů.

Na XV. zasedání Valného shromáždění OSN v r. 1960 kritizovaly socialistické a neangažované země OSN za to, že se málo podílí na řešení nejdůležitějších mezinárodních otázek, čítajících v to problém rozvoje a kodifikace mezinárodního práva. Při projednávání zprávy Komise pro mezinárodní právo v právním výboru Valného shromáždění odsuzovaly delegace těchto států, že činnost OSN na poli mezinárodním upadá, ačkoliv se objektivně ve světě stále zvyšuje význam mezinárodního práva.

Z iniciativy socialistických a neangažovaných zemí schválilo toto zasedání Valného shromáždění dne 12. prosince 1960 rezoluci, v níž vyslovilo názor, že podmínky, které panují ve světě, zvyšují význam a úlohu mezinárodního práva a jeho přísného a neúchylného dodržování všemi vládami. Konstatovalo vedle toho, že rozvoj mezinárodního práva ovlivňuje mnoho nových proudů v mezinárodních vztazích. Rozhodlo též, že se bude na svém XVI. zasedání zabývat budoucí činností OSN na poli pokrokového rozvoje a kodifikace mezinárodního práva.¹⁾

Toto včasné upozornění na neuspokojivý stav na úseku pokrokového rozvoje a kodifikace mezinárodního práva vedlo k zevrubnému projednání těchto otázek na XVI. zasedání Valného shromáždění v r. 1961. Při tom mohlo Valné shromáždění použít připomínek a námětů k budoucí činnosti OSN v této oblasti, které

1) A/RES/1505/XV.

předložily v mezidobí písemně členské státy OSN.²⁾ Mezi předloženými dokumenty byl i návrh československé vlády na kodifikaci právních zásad mírového soužití.³⁾

Právní zásady mírového soužití jsou ty obecné zásady mezinárodního práva, které leží v jeho samých základech a jejichž funkcí je zajišťovat mírové soužití mezi státy rozdílných společenských soustav a spolupráci mezi všemi státy na světě, bez ohledu na různý stupeň jejich hospodářského či kulturního rozvoje. Patří k nim především zásady upravující zákaz použití síly v mezinárodních vztazích, zákaz nevměšování, povinnost pokojného řešení mezinárodních sporů, povinnost mezinárodní spolupráce při udržování míru a rozvoji hospodářských, sociálních a kulturních styků, zásada svrchované rovnosti států a zásada sebeurčení národů.

Právní zásady mírového soužití tvoří nejdůležitější součást soudobého obecného mezinárodního práva. Jsou zachyceny v Chartě OSN, avšak jen v nejabstraktnější podobě nebo implicitně a nikoliv v rozvinuté a detailně rozpracované verzi. Přílišná obecnost a nekonkrétnost právních zásad mírového soužití značně snižovala jejich účinnost. Proto se projevila nutnost jasné a jednoznačné formulace těchto základních pravidel chování států na mezinárodním poli, při niž by se přihlíželo ke všem důležitým poválečným změnám, které měly vliv na život národů, celých kontinentů i na náplň mezinárodního práva.

Kodifikace mezinárodního práva v rámci OSN pomohla zaplnit nejednu mezeru v mezinárodním právu, zejména v oblasti mořského práva, diplomatického, konzulárního, kosmického práva i na poli ochrany lidských práv a základních svobod. Kodifikace je stejně dobře použitelná i pro právní zásady mírového soužití, jakožto obecná pravidla vysoce abstraktní, vzniklá v různých údobích, nestejně vyzkoušená v praxi států a teoreticky ne vždy dostatečně osvětlená. Mohla by posloužit jako prostředek k uvedení souladu normativního obsahu těchto principů se zákonitostmi rozvoje společnosti, přispět k ustálení a upevnění jejich soudobého obsahu a vykreslit obraz zásad co nejuplněji jako podrobně rozpracovaných pravidel obecného mezinárodního práva.

I když myšlenka kodifikace právních zásad mírového soužití padla na úrodnou půdu a získala spontánní podporu dalších socialistických a neangažovaných zemí, nebylo snadné prosadit její přijetí. Zejména se hned nepodařilo dosáhnout všeobecné dohody o tom, co má být cílem projednávání zásad. Západoevropské země a Spojené státy se stavěly proti kodifikaci zásad jakožto nevhodné a nemožné a byly ochotny nanejvýš pro nezávaznou diskusi o zásadách. Odmítaly též přijmout název zásady mírového soužití, protože tento termín měl podle jejich názoru politické a jednostranné zaměření, jakožto heslo studené války a propagandistický nástroj komunistických zemí.

Západní argumentace však nezapůsobila na ostatní členské státy OSN, z nichž se naopak většina přiklonila k názoru, že je zapotřebí zahájit konkrétní kroky

²⁾ A/4796 and Addenda.

³⁾ A/4796/Add. 3.

k formulování a posílení právních zásad mírového soužití. Po zdoluhavých a ne-
snadných jednáních bylo nakonec v kompromisním duchu dohodnuto, že XVII.
zasedání Valného shromáždění začne projednávat zásady mezinárodního práva
týkající se přátelských styků a spolupráce mezi státy v souladu s Chartou.⁴⁾

Slovní záměna „zásad mírového soužití“ za „zásady přátelských vztahů a spolu-
práce mezi státy“, kterýžto obrat byl převzat z Charty OSN, nic nezměnila na
obsahu dalšího kodifikačního jednání a jeho orientaci na pokrokový rozvoj a kodi-
fikaci právních zásad mírového soužití. Tento termín, ač není tak výrazný jako
pojem zásady mírového soužití, vyjadřuje v podstatě stejný smysl a kryje se s ním
i obsahově.⁵⁾

Tímto rozhodnutím byl učiněn první závažný krok ke kodifikování zásad přátel-
ských vztahů a spolupráce mezi státy. Právní výbor Valného shromáždění, který
do toho času projednával hlavně zprávy Komise pro mezinárodní právo a různé
technické právní otázky, se přeměnil ve významné místo, na němž se počalo bojo-
vat o zajišťování mírového soužití mezi státy právními prostředky.

Na XVII. zasedání Valného shromáždění v r. 1962 se projednávání zásad přá-
telských vztahů a spolupráce mezi státy soustředilo na otázky, které zůstaly nevy-
řešeny na předchozím zasedání, totiž na cíle, metody a rozsah posuzování tohoto
bodů. Československo, snažící se ovlivnit pozitivně další průběh jednání, připravilo
pro toto zasedání návrh deklarace zásad mírového soužití, která obsahovala roz-
vedené formulace základních zásad mezinárodního práva, důležitých pro podporu
přátelských vztahů a spolupráce mezi státy.⁶⁾

Západní mocnosti se však postavily odmítavě proti takovému návrhu. Nebyly
předně ochotné vykročit za hranice vlastního restriktivního výkladu závazků ply-
noucích z Charty, podle něhož jsou právně závaznými pouze ty zásady, které jsou
výslovně uvedeny v článku 2 Charty. Nechtěly v důsledku toho jednat ani o zásadě
nevmešování, zásadě sebeurčení národů a povinnosti států navzájem spolupracovat,
natož pak i povinnosti k odzbrojení nebo o povinnosti likvidovat kolonialismus.

S nevrzivostí se setkal i námět, aby se pro kodifikaci zásad použilo formy
deklarace Valného shromáždění. Opětovně zdůrazňovaly delegace západních zemí,
že povaha projednávaných zásad vylučuje možnost jejich konkretizace a tudíž
i kodifikace. Míru účinnosti těchto zásad je prý možné zvýšit jen cestou pragma-

⁴⁾ Rezoluce Valného shromáždění čis. 1686/XVI z 18. prosince 1961.

⁵⁾ Viz Tunkin G. I. a Movčan A. P., Codification of the Principles of Peaceful Co-
existence, Review of Contemporary Law, 1964, čis. 1, str. 85; Pérez Vera, El principio del ar-
reglo pacifico de las controversias y los trabajos del Comité de Mexico de las Naciones Unidas,
Revista española de derecho internacional, 1965, čis. 3, str. 365 a násl.; McWhinney E., The
„New“ Countries and the „New“ International Law: The United Nations Special Conference on
Friendly Relations and Cooperation among States, AJIL, 1966, čis. 1, str. 29; Čchikvadze
V. M., Voprosy meždunarodnogo prava na XX. sessii Generalnoj Asamblei OON, SGP, 1966,
čis. 3, str. 70; Azud J., Zásada mierového riešenia meždinarodných sporov v kodifikačných sna-
hách OSN, Právny obzor, 1966, čis. 4, str. 320; Koževnikov F. I., Sovetskoje gosudarstvo
i meždunarodnoje pravo, Moskva 1967, str. 79; nebo Graefrath B., Zur Stellung der Prinzi-
pien im gegenwärtigen Völkerrecht, Berlin 1968, str. 6.

⁶⁾ A/C.6/L.505. České znění návrhu deklarace viz v ČMP, 1963, čis. 2, str. 180–182.

tické aplikace zásad v konkrétních případech a nikoliv metodou apriorního fixování práv a povinností států. Trvaly rovněž na tom, aby se z projednávání vyloučilo všechno, co není striktně *lex lata*.

Většina členských států OSN však nebyla ochotna sdílet takovýto postoj, který se ve svých důsledcích rovnal rezignaci na jakýkoli pokus dodat zásadám mírového soužití konkrétnější podobu a zvýšit tím i jejich účinnost. Kromě ostatních socialistických států se pro kodifikování zásad mírového soužití ve slavnostní deklaraci Valného shromáždění vyslovily i mnohé neangažované země a některé latinskoamerické státy.

Po svízelných jednáních bylo nakonec dosaženo řešení přijatelného pro všechny členské státy. Dne 18. prosince 1962 schválilo Valné shromáždění jednomyslně významnou rezoluci 1815/XVII,⁷⁾ která otevřela cestu k vlastnímu kodifikačnímu jednání o zásadách přátelských vztahů a spolupráce mezi státy.

V obsáhlé preambuli Valné shromáždění zejména zdůraznilo veliké politické, hospodářské a sociální změny, jakož i vědecký pokrok, k nimž došlo ve světě od přijetí Charty. Uznalo, že je naléhavé a důležité, aby se rozvíjely mírové vztahy dobrého sousedství mezi státy bez ohledu na jejich rozdíly, stupeň vývoje nebo povahu jejich politického, hospodářského nebo sociálního rozvoje. Podtrhlo úzkou souvislost mezi pokrokovým rozvojem mezinárodního práva a rozvojem mezinárodní spolupráce.

V operativní části rezoluce pak Valné shromáždění uznalo, že pro pokrokový rozvoj mezinárodního práva a pro upevnění mezinárodní zákonnosti mají prvořadý význam zásady mezinárodního práva týkající se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, jakož i povinnosti, které z nich vyplývají, jak je stanoveno v Chartě OSN, která je jejich základním prohlášením. Vyhlásilo pak těchto sedm zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy:

„zásadu, že státy se vystříhají ve svých mezinárodních stycích hrozby silou nebo použití síly proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti kteréhokoli státu;

zásadu, že státy mají řešit své mezinárodní spory pokojnými prostředky tak, aby ani mezinárodní mír a bezpečnost, ani spravedlnost nebyly ohrožovány;

povinnost nezasahovat do věcí, které patří do vnitřní pravomoci kteréhokoli státu, jak to stanoví Charta;

povinnost států k vzájemné spolupráci podle Charty;

zásadu rovných práv a sebeurčení národů;

zásadu syrchované rovnosti států; a

zásadu poctivého plnění závazků převzatých podle Charty.“

Současně Valné shromáždění rozhodlo, že podnikne studium těchto zásad za účelem jejich pokrokového rozvoje a kodifikace takovým způsobem, aby bylo zajištěno jejich účinnější uplatnění. Zařadilo na své příští zasedání k posouzení

⁷⁾ České znění rezoluce viz v ČMP, 1963, čís. 2, str. 182–183.

čtyři ze sedmi zásad s tím, že i určí které další zásady a v jakém pořadí projedná na svých dalších zasedáních.

Toto zásadní rozhodnutí umožnilo, aby se na XVIII. zasedání Valného shromáždění všestranně posoudily a osvětlily právní aspekty zákazu hrozby silou nebo použití síly v mezinárodních vztazích, povinnosti pokojného řešení sporů, zásady nevměšování a principu svrchované rovnosti států. Československá delegace, která se nechtěla spokojit s pouhým prodiskutováním jednotlivých zásad, předložila na tomto zasedání pracovní dokument, v němž navrhla, aby konečným cílem jednání o této otázce bylo vypracování deklarace zmíněných sedmi zásad, a aby se v zájmu urychlení kodifikační práce zřídily dvě pracovní skupiny, z nichž jedna by projednala zmíněné čtyři zásady a druhá zbývající tři.⁸⁾

Delegace západních zemí však i na tomto zasedání hleděly svěst Valné shromáždění z cesty kodifikace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy a žádaly, aby se jednání omezilo na studium jednotlivých zásad bez jakýchkoli závazků, pokud jde o výsledky takového studia.

Dvacet neangažovaných zemí, rovněž zainteresovaných na urychlení kodifikačního jednání o zásadách přátelských vztahů a spolupráce, předložilo návrh rezoluce, v němž se požadovalo zřízení zvláštního výboru, složeného ze zástupců států, jenž by zahájil svou činnost již v průběhu XVIII. zasedání Valného shromáždění a vypracoval návrhy na progresivní rozvoj a kodifikaci prvních čtyř zásad. Výbor měl předložit výsledky své práce XIX. zasedání Valného shromáždění, jež by pak projednalo i zbývající tři zásady.⁹⁾

I devět latinskoamerických delegací předložilo vlastní návrh rezoluce, jenž sice rovněž předvídal ustanovení zvláštního výboru, avšak složeného z významných právníků a pouze pro studium prvních čtyř zásad. Také tento navrhovaný výbor měl předložit výsledky své práce XIX. zasedání Valného shromáždění.¹⁰⁾

Po dalších vleklých jednáních mezi zástupci všech hlavních skupin států bylo dosaženo kompromisní dohody, vycházející z návrhů socialistických a neangažovaných zemí. Rezoluce, schválená k této otázce jednomyslně dne 16. prosince 1963,¹¹⁾ předvíдалa ustavení zvláštního výboru pro zásady mezinárodního práva týkající se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, jehož členy měl jmenovat předseda Valného shromáždění, s přihlédnutím k zásadě spravedlivého zeměpisného zastoupení a k nutnosti reprezentace všech světových právních systémů.¹²⁾ Tento

⁸⁾ A/C.6/L.528.

⁹⁾ A/C.6/L.538 and Corr. 1.

¹⁰⁾ A/C.6/L.539.

¹¹⁾ A/RES/1966/XVIII.

¹²⁾ Dále budeme o něm hovořit též jako o kodifikačním výboru nebo výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy. Předseda Valného shromáždění jmenoval členy výboru těchto 27 členských států OSN: Afghanistan, Argentinu, Austrálii, Československo, Dahomej, Francii, Ghanu, Guatemalu, Indii, Itálii, Japonsko, Jugoslávii, Kamerun, Kanadu, Libanon, Madagaskar, Mexiko, Nigérii, Nizozemsko, Polsko, Rumunsko, Sjediněnou arabskou republiku, Sovětský svaz, Spojené státy americké, Švédsko, Velkou Británii a Venezuelu. Na místo Afghanistanu, který před zahájením rezignoval z členství ve výboru, byla jmenována Barma.

výbor měl připravit pro XIX. zasedání Valného shromáždění zprávu o čtyřech zásadách, o nichž provedlo rozpravu XVIII. zasedání Valného shromáždění, se zřetelem na jejich pokrokový rozvoj a kodifikaci a účinnější uplatnění.

Výbor pro kodifikaci, na rozdíl od Komise pro mezinárodní právo, nebyl složen z odborníků zvolených ad personam, ale ze zástupců států, přičemž Valné shromáždění doporučilo členům výboru, aby jako své zástupce jmenovaly osoby, které mají příslušnou odbornou způsobilost v oblasti mezinárodního práva. Výbor pro kodifikaci neměl také za úkol pouze připravit expertní náměty k projednávaným zásadám, nýbrž přímo jejich formulace, podložené souhlasem států v něm zastoupených. Nejdůležitější složkou činnosti výboru bylo tudíž intenzivní negociační jednání, přičemž metoda konsensu se stala vůdčí funkční zásadou práce výboru. V případě, že by nebylo možné dosáhnout jednomyslného souhlasu, mohl však rozhodovat většinou hlasů podle jednacího řádu Valného shromáždění.

Na svém prvním zasedání v r. 1964 v Mexico City dosáhl výbor pro kodifikaci jednomyslné dohody pouze o formulaci zásady svrchované rovnosti států.¹³⁾ U zbývajících tří zásad došlo k výměně názorů na otázky spojené s jejich kodifikací a upřesnila se stanoviska zúčastněných stran.¹⁴⁾

Vinou finanční a ústavní krize OSN v r. 1964, vyvolané předchozími tzv. mírovými operacemi OSN v Kongu a na Blízkém východě, XIX. zasedání Valného shromáždění neprojednávalo běžné otázky své agendy, ani bod týkající se kodifikace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy.

Teprve XX. zasedání Valného shromáždění pokračovalo ve své normální činnosti a též zhodnotilo výsledky mexického zasedání kodifikačního výboru, provedlo rozpravu o zbývajících třech zásadách přátelských vztahů a spolupráce mezi státy a stanovilo další postup kodifikačních prací. V jednomyslně schválené rezoluci z 20. prosince 1965,¹⁵⁾ jejímž aktivním spoluautorem bylo vedle jiných socialistických zemí též Československo, Valné shromáždění poprvé výslovně prohlásilo, že cílem kodifikace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy má být vypracování deklarace obsahující formulace právních zásad mírového soužití, kterýžto dokument se má stát mezníkem v pokrokovém rozvoji a kodifikaci těchto zásad.¹⁶⁾

XX. zasedání Valného shromáždění rovněž rozhodlo v této rezoluci o znovustavení výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy a současně rozšířilo počet jeho členů o tři afroasijské a jeden latinskoamerický stát. V tomto novém 31členném složení pak působil výbor až do roku 1970, kdy úspěšně ukončil svou kodifikační práci. Bylo v něm zastoupeno pět socialistických států: Československo, Polsko, Rumunsko, Sovětský svaz a Jugoslávie;¹⁷⁾ třináct afro-

¹³⁾ Rozbor tohoto přijatého znění zásady viz níže v odd. 6 II. části.

¹⁴⁾ Viz zprávu o činnosti výboru A/5746.

¹⁵⁾ A/RES/2103/XX.

¹⁶⁾ „A landmark in the progressive development and codification of these principles“.

¹⁷⁾ Návrhy formulací předkládala Jugoslávie obvykle společně s afroasijskými členy výboru.

asijských zemí: Alžírsko, Barma, Dahomej, Ghana, Indie, Japonsko,¹⁸⁾ Kamerún, Keňa, Libanon, Madagaskar, Nigérie, Sjednocená arabská republika a Sýrie; pět latinskoamerických států: Argentina, Chile, Guatemala, Mexiko a Venezuela; a osm západních zemí: Austrálie, Francie, Itálie, Kanada, Nizozemsko, Spojené státy americké, Švédsko a Velká Británie.

Brzy po zahájení druhého zasedání výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy v New Yorku v r. 1966 předložilo Československo nový návrh deklarace zásad mírového soužití, který kromě preambule obsahoval i rozvinuté formulace všech sedmi zásad.¹⁹⁾ Tento projekt vycházel jednak z původního československého návrhu z r. 1962 a jednak přihlížel k výsledkům jednání o otázce kodifikace ve Valném shromáždění a v kodifikačním výboru v r. 1964. Návrh, konzultovaný napřed a dohodnutý s ostatními socialistickými delegacemi, pomohl udržet a upevnit iniciativu socialistických zemí při přípravě deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy a současně ovlivnil pozitivně obsah a formulaci návrhů, které předkládaly k jednotlivým zásadám africké, asijské a latinskoamerické země. Posloužil též jako vhodný základ pro jednání výboru o formulaci jednotlivých zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy.²⁰⁾

Třebaže výboru nechyběly podklady pro jeho práci, uspěl pouze při formulování zásady pokojného řešení sporů a zčásti u povinnosti států navzájem spolupracovat. K ostrým střetům došlo při jednání o zákazu hrozby silou nebo použití síly v mezinárodních vztazích, o zásadě nevměšování a právu sebeurčení národů.²¹⁾

Potřetí se sešel kodifikační výbor v Ženevě v r. 1967. Dosáhl dohody o formulaci zásady povinné mezinárodní spolupráce a zásady poctivého plnění mezinárodních závazků.²²⁾

Čtvrté zasedání výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů v New Yorku v r. 1968, páté zasedání rovněž v New Yorku v r. 1969 a šesté zasedání v Ženevě v r. 1970 jednaly o kodifikaci zbývajících tří zásad. Hluboké rozpory mezi socialistickými, neangažovanými a latinskoamerickými státy na jedné straně a západními mocnostmi na druhé straně, které se projevovaly při formulování principů, se podařilo překlenout až v samotném závěru kodifikačního jednání v r. 1970.²³⁾ Koordinovaný společný postup socialistických delegací, podporovaný ve všech důležitých bodech neangažovanými zeměmi, přiměl nakonec západní mocnosti, aby přistoupily na poměrně pokrokové formulace i u těchto tří zásad.

¹⁸⁾ Japonsko postupovalo zpravidla totožně se skupinou západních zemí.

¹⁹⁾ A/AC.125/L.16.

²⁰⁾ Viz Anatoljev A., Razrabotka v OON Deklaracij principov meždunarodnogo prava, SGP, 1967, čís. 4, str. 107–108 nebo Graefrath B., Deklaration über die grundlegenden Völkerrechtsprinzipien, Deutsche Aussenpolitik, 1971, čís. 3, str. 477.

²¹⁾ Viz zprávu výboru /A/6230/. Rozbor dohodnutého textu zásady viz níže v odd. 2 II. části.

²²⁾ Viz zprávu výboru /A/6799/. Rozbor dohodnutých formulací těchto dvou zásad viz níže v odd. 4. a 7. II. části.

²³⁾ Viz zprávy o zasedání kodifikačního výboru /A/7326, A/7619 a /A/AC.125/12/. Rozbor jednotlivých zásad viz odd. 1., 3. a 5. II. části níže.

2. DEKLARACE ZÁSAD MÍROVÉHO SOUŽITÍ

Návrh deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, připravený výborem pro kodifikaci po částech na jeho zasedáních v letech 1964 až 1970, byl nakonec jednomyslně schválen XXV. zasedáním Valného shromáždění OSN dne 24. října na závěr slavnostní části jubilejního zasedání, věnovaného oslavě dvacátého pátého výročí OSN.²⁴⁾

Deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy v souladu s Chartou OSN obsahuje rozsáhlou preambuli, podrobné formulace všech sedmi kodifikovaných zásad a obecnou část, vztahující se ke všem kodifikovaným zásadám.

V preambuli Deklarace se zejména zdůrazňuje, že poctivé dodržování zásad mezinárodního práva týkajících se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy má největší význam pro udržení mezinárodního míru a bezpečnosti a též pro dosažení jiných cílů Spojených národů. Podtrhuje se, že ve světě došlo k velkým politickým, hospodářským a společenským změnám, jakož i k vědeckému pokroku, což ještě zvyšuje význam těchto zásad a potřebu jejich účinnějšího uplatnění v chování států kdekoliv uskutečňovaném. Za těchto okolností může pokrokový rozvoj a kodifikace zásad přátelských vztahů a spolupráce takovým způsobem, aby se zajistilo jejich účinnější uplatnění v mezinárodním společenství, přispět k dosažení cílů OSN.

Ve zvláštní části Deklarace se slavnostně vyhláší jednotlivé zásady přátelských vztahů a spolupráce se všemi jejich hlavními normativními komponenty, jež jsou koncipovány v pokrokovém duchu a s přihlédnutím k potřebám prudce se měnící společnosti konce dvacátého století.²⁵⁾

Obecná část Deklarace vyjadřuje navzájem skloubené myšlenky o tom, že zásady přátelských vztahů a spolupráce mezi státy kodifikované v Deklaraci jsou základními zásadami obecného mezinárodního práva, že jsou kodifikovány v pokrokovém duchu a že tvoří ucelený systém, z něhož nelze vytrhávat žádnou součást na úkor druhé.

Zásady přátelských vztahů a spolupráce jakožto „základní zásady mezinárodního práva“²⁶⁾ jsou obecná normativní pravidla, ležící v základu celého mezinárodního právního řádu. Státy musí tyto zásady považovat za měřítko svého celkového chování v mezinárodních stycích a řídit se podle nich svědomitě ve své činnosti. Zásady slouží jako východisko při tvoření odvozených speciálních norem mezinárodního práva a současně i určují směr jejich dalšího rozvoje.²⁷⁾

Zásady jsou v Deklaraci kodifikovány v pokrokovém duchu, s přihlédnutím

²⁴⁾ A/RES/2625/XXV. Český text Deklarace viz Časopis pro mezinárodní právo, 1971, č. 2, str. 194 až 198.

²⁵⁾ Podrobnou analýzu všech sedmi zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy viz níže v části II.

²⁶⁾ „Basic principles.“

²⁷⁾ O vztahu socialistického mezinárodního práva k těmto zásadám viz P o r t o č n ý M., K otázce mezinárodněprávní povahy zásad socialistického internacionalismu, Mezinárodní vztahy, 1972, čís. 2, str. 20–21.

k novým podmínkám ve světě, jež se vytvořily v poválečném období, zejména pak v průběhu šedesátých let. Deklarace nebyla vypracována proto, aby se zmenšil okruh práv a povinností států v Chartě OSN zakotvených, ale naopak za tím účelem, aby zásady v Chartě vyhlášené byly rozvinuty a rozšířeny tak, aby to odpovídalo potřebám soudobé společnosti. V důsledku toho nelze žádné ustanovení Deklarace vykládat tak, aby to nějak omezovalo práva nebo povinnosti států obsažené v Chartě OSN.

Deklarace sedmi zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy představuje ucelenou soustavu základních obecných pravidel mezinárodního práva, nezbytných k zajištění mírového soužití mezi státy rozdílných soustav a k rozvoji přátelské spolupráce mezi všemi státy. Na prvním místě v tomto systému stojí oprávněně zákaz hrozby silou nebo použití síly v mezinárodních vztazích provázený povinností pokojného řešení mezistátních sporů. Po nich následuje zásada nevměšování, další nezbytný element mírových vztahů mezi státy, a povinnost států ke vzájemné spolupráci při udržování mezinárodního míru a bezpečnosti, rozvíjení hospodářské, sociální a kulturní spolupráce a ochraně lidských práv a základních svobod. Mírové a přátelské vztahy vyžadují nezbytně dodržování zásady sebeurčení národů a zásady svrchované rovnosti států, protože jen ve společenství rovnoprávných a nezávislých států a národů je myslitelné udržení mezinárodního míru a rozvoj vzájemné výhodné a všestranné mezinárodní spolupráce. Uplatnění celého tohoto systému je nemyslitelné bez poctivého plnění platných mezinárodních závazků, především pak zmíněných základních zásad.

Tuto organickou spjatost všech zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy je zapotřebí respektovat i při výkladu a aplikaci jednotlivých zásad a není proto přípustné dovolávat se jedné zásady na úkor druhé. Například ospravedlňování pokusů o násilné udržení koloniálního režimu odkazy na povinnost respektování politické nezávislosti koloniální mocnosti a na povinnost nevměšování se do vnitřních záležitostí jiného státu, není dovoleno. Stejně tak nelze požadovat dodržování zásady pacta sunt servanda u nerovných smluv a pomíjet při tom existenci zákazu hrozby silou nebo použití síly.

Deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, jež pokrokově rozvíjí a kodifikuje základní zásady soudobého obecného mezinárodního práva, patří k nejvýznamnějším dokumentům, které kdy Valné shromáždění schválilo. Předseda posledního zasedání výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce Mexičan Sergio Gonzales Galvez po právu kvalifikoval tuto deklaraci jako dokument stejného významu jako je Charta OSN a současně jako nejdůležitější dokument přijatý na jubilejním XXV. zasedání Valného shromáždění OSN.²⁸⁾

Příprava Deklarace prokázala, jak úzce souvisí v mezinárodním právu úsilí o vytvoření nových pokrokových norem s bojem o jejich uplatnění. Četné pokusy imperialistických mocností o zpochybnění právní závaznosti některých zásad přá-

²⁸⁾ UN Monthly Chronicle, October 1970, str. 29.

telských vztahů a spolupráce států, o snížení jejich normativního obsahu pod úroveň fixovanou již v Chartě OSN, o stavení jednoho principu proti druhému s cílem jejich oslabení, byly v průběhu kodifikačních prací úspěšně odraženy společným postupem socialistických a neangažovaných zemí, které ve všech důležitých otázkách postupovaly jednotně.

Vypracování Deklarace za účasti všech členských států OSN a její slavnostní vyhlášení Valným shromážděním OSN zdůraznilo univerzální význam zásad mírového soužití jakožto všeobecně uznávaných zásad mezinárodního práva a potvrdilo nezbytnost jejich přísného a neodchýlného respektování všemi vládami. V tomto pojetí byl boj socialistických států o kodifikaci zásad mírového soužití v OSN organickou součástí jejich zahraniční politiky, snažící se především o zajištění mírových podmínek pro budování komunismu a socialismu v zemích socialistického společenství a vytvoření vhodných předpokladů pro vítězství socialismu v celosvětovém měřítku. Zásady mírového soužití totiž vytvářejí vhodný rámec pro rozvoj socialismu na celém světě bez ničivých válek mezi státy rozdílných soustav, hlavně bez globálního jaderného konfliktu, cestou postupného odpadávání jednotlivých zemí od kapitalistické soustavy, jak v nich budou dozrávat podmínky pro přechod k vyššímu a dokonalejšímu socialistickému zřízení. Takto může i v podmínkách mírového soužití docházet k oslabování imperialistických pozic a k zužování hranic jejich vlivu ve světě.

I když se kodifikace zásad nevedla ve Valném shromáždění pod názvem „pokrokový rozvoj a kodifikace právních zásad mírového soužití“, ale jako bod nazvaný „pokrokový rozvoj a kodifikace zásad mezinárodního práva týkajících se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy v souladu s Chartou“, směřovalo její projednávání objektivně k formulování hlavních právních norem mírového soužití mezi státy rozdílných společenských soustav. Celkovou orientaci celému kodifikačnímu podnikání udávaly po celou dobu socialistické země ve spolupráci s neangažovanými státy. Snažení těchto dvou skupin zemí na tomto mezinárodně právním úseku bylo vlastně jen přirozenou součástí jejich širšího boje vedeného ve světové aréně s imperialistickými silami o zajištění podmínek mírového soužití jak prostředky mocenskými, hospodářskými, politickými, ideologickými a diplomatickými, tak i právními.

Slavnostně schválená Deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, opus magnum mnohaleté obtížné práce zástupců všech základních skupin států, jak dnes existují, může být účinným právním nástrojem k zajišťování mírového soužití a rozvíjení rovnoprávné a vzájemně výhodné spolupráce mezi všemi státy, bez ohledu na rozdílný politický a společenský systém nebo na různý stupeň hospodářského vývoje. Může rovněž sloužit k dokonalejší aplikaci základních zásad Charty a k celkovému posílení obecného mezinárodního práva, jehož základními pilíři jsou právě zásady přátelských vztahů a spolupráce mezi státy. Tím, že Deklarace pomáhá přeměnit mezinárodní právo v účinnější prostředek, přispívá ve velké míře i k udržení a upevnění světového míru a bezpečnosti a k rozvoji

všestranné mezinárodní spolupráce. Deklarace jakožto právní měřítko chování států poslouží účinně i mírumilovným silám na celém světě při posuzování postupu toho kterého státu, při zjišťování zda jedná v souladu s mezinárodním právem či zda je porušuje, čímž zvýší možnosti jejich pozitivního ovlivňování zahraniční politiky vlád ve prospěch mírového soužití a plodné mezinárodní spolupráce.

Celý průběh kodifikačního jednání a schválení Deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy přispělo v neposlední řadě i k tomu, že při realizování této myšlenky byla všeobecně uznávána a respektována vedoucí úloha socialistických zemí. Ukázalo se, že koncepce mírového soužití, která ležela v základu iniciativy socialistických zemí, má trvalou platnost a odpovídá současným podmínkám ve světě. Přitažlivá síla idey mírového soužití poskytla kodifikaci právních zásad mírového soužití spolehlivé zázemí a tato iniciativa se stala základem dlouhodobé aktivity početné skupiny členských států OSN, která kromě socialistických zemí zahrnuje i většinu afroasijských a latinskoamerických zemí. Tento podnět postupně přerostl v široce koncipovaný projekt faktické obnovy a revitalizace základního fondu nejdůležitějších obecných zásad mezinárodního práva, jejichž cílem je učinit mezinárodní zákonnost jednou z důležitých dimenzí soudobého světa.

II. ČÁST

1. ZÁSADA, ŽE STÁTY JSOU POVINNY VYSTŘÍHAT SE VE SVÝCH MEZINÁRODNÍCH STYCÍCH HROZBY SILOU NEBO POUŽITÍ SÍLY JAK PROTI ÚZEMNÍ CELISTVOSTI NEBO POLITICKÉ NEZÁVISLOSTI, TAK JAKÝMKOLI JINÝM ZPŮSOBEM NESLUČITELNÝM S CÍLI OSN

Zásada, podle níž mají státy povinnost vystříhat se ve svých mezinárodních stycích hrozby silou nebo použití síly jak proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti, tak jakýmkoli jiným způsobem neslučitelným s cíli OSN, je základním kamenem soudobého mezinárodního právního řádu, hlavní součástí světového bezpečnostního systému předvídaného Chartou OSN a nezbytným legálním elementem mírového soužití mezi státy.

Doby, kdy se použití síly v mezistátních vztazích považovalo za běžný projev politiky toho kterého státu nebo dovolený způsob řešení sporů mezi vládami a kdy válka byla ultima ratio, jsou pryč. Poté, co Velká říjnová revoluce pranýřovala v Dekretu o míru imperialistickou válku jako zločin, i obecné mezinárodní právo pod zvyšujícím se mezinárodním vlivem prvního socialistického státu, zakázalo agresivní válku a později použití síly vůbec a hrozbu silou v mezinárodních vztazích. Úsilí o vyloučení válek ze vztahů mezi státy směřovalo od omezování jus ad bellum k deklarování a upevňování jus ad pacem, které se dnes považuje za nejvyšší normativní vymoženost univerzální pospolitosti. Obtížná a složitá cesta vývoje zákazu použití síly v mezistátních vztazích je vyznačena milníky Briand-Kellogova paktu z r. 1928 a Charty OSN z r. 1945.

Poslední obecná smluvní normativní úprava zákazu hrozby silou nebo použití síly v mezinárodních vztazích, zachycená v článku 2 odst. 4 Charty, představuje vyvrcholení předchozích mnohaletých snah o vyloučení válek ze života národů. Tato regulace, podle níž mají členské státy OSN povinnost vystříhat se hrozby silou nebo použití síly jak proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti jiného

státu, tak jakýmkoli jiným způsobem neslučitelným s cíli Charty, se však pohybuje v příliš obecné rovině a zůstala nekonkrétní, což vedlo v pozdější praxi států i v науce k nejednotnému výkladu a rozdílné aplikaci, která byla nejednou v příkrem rozporu s podstatou samotné zásady. Zejména se vedly spory o to, zda je třeba považovat za zakázané použití síly jen použití vojenské moci nebo i hospodářské a politické síly a také o rozsah výjimek ze zákazu použití síly. Imperialistické kruhy interpretovaly zákaz použití v Chartě co nejužší a oklešťovaly jeho rozsah působnosti četnými výjimkami. Socialistické státy spolu s nově vzniklými zeměmi Asie a Afriky, jakož i četné latinskoamerické státy, dávaly naopak zákazu použití síly široký výklad a nepřipouštěly kromě sebeobrany v případě ozbrojeného útoku a společných akcí členských států OSN na základě rozhodnutí Rady bezpečnosti žádné jiné výjimky ze zákazu použití síly.

O formulaci zákazu hrozby silou nebo použití síly se diskutovalo od samého počátku jednání o kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, jak v právním výboru Valného shromáždění, tak i ve zvláštním kodifikačním výboru. Žádné jiné zásadě nevěnovaly státy během kodifikačního procesu tolik pozornosti, jako této zásadě, protože se bezprostředně dotýká bezpečnosti každého jednotlivého státu i zájmů celého mezinárodního společenství. I postup vpřed při kodifikování jednotlivých komponentů zásady byl velmi obtížný a probíhal jen pozvolna po překonání četných překážek kladených do cesty delegacemi západních mocností. Ačkoliv stanoviska socialistických a neangažovaných zemí byla hned od počátku jednání hodně blízká a v řadě bodů totožná, trvalo téměř deset let, než se podařilo těmto dvěma skupinám zemí dosáhnout společným postupem a trvalým tlakem toho, aby západní mocnosti upustily od svých původních představ na počátku jednání a akceptovaly nakonec hlavní myšlenky projektu socialistických a neangažovaných zemí.

Jako podklad pro jednání o kodifikaci zákazu hrozby silou nebo použití síly v mezinárodních vztazích ve zvláštním výboru pro kodifikaci sloužily návrhy předložené Československem,²⁹⁾ společný návrh Alžírsko, Ghany, Indie, Jugoslávie, Kamerunu, Keni, Madagaskaru, Nigérie, Sjediněné arabské republiky a Sýrie,³⁰⁾ společný návrh Argentiny, Chile, Guatemaly, Mexika a Venezuely,³¹⁾ společný návrh Austrálie, Kanady a Spojených států,³²⁾ britský návrh³³⁾ a italsko-nizozemský pozměňovací návrh k němu,³⁴⁾ Kromě těchto návrhů vystihujících celkem věrně základní rysy postojů socialistických a neangažovaných zemí na jedné straně a západních států na druhé straně k zákazu použití síly, byly předloženy v průběhu jednání ještě některé další návrhy k celkovému pojetí zásady nebo k jejím dílčím

²⁹⁾ A/AC.124/L.16.

³⁰⁾ A/AC.125/L.48. Dále o něm budeme hovořit zkráceně jako o návrhu neangažovaných zemí.

³¹⁾ A/AC.125/L.49/Rev. 1. Niže o něm budeme mluvit zkráceně jako o návrhu latinskoamerických států.

³²⁾ A/AC.125/L.22. Dále jej budeme uvádět zkráceně jako návrh západních mocností.

³³⁾ A/AC.125/L.44.

³⁴⁾ A/AC.125/L.51 and Corr. 1.

aspektům, od nichž však navrhovatelé později ustoupili po předložení nových projektů.³⁵⁾

Konečného, všeobecně přijatelného znění zásady zakazující hrozbu silou nebo použití síly v mezinárodních vztazích, se podařilo dosáhnout teprve v závěru posledního zasedání zvláštního výboru pro kodifikaci zásad v r. 1970.³⁶⁾ I když tato formulace neodpovídá ve všech bodech požadavkům socialistickým a neangažovaných zemí, představuje přesto s ohledem na svůj obsah značný krok vpřed a rozvedení této zásady ve směru pokroku a rozvoje obecného mezinárodního práva.

Kodifikované znění zásady, jež stojí v čele ostatních zásad přátelských vztahů a spolupráce, je v porovnání s nimi nejobsáhlejší co do počtu odstavců, ve kterých se po obecné formulaci vlastní zásady vypočítávají nejdůležitější právní pravidla, odvozující svou platnost od všeobecného principu zákazu použití síly v mezinárodních vztazích. Poslední, překvapivě stručný odstavec, vypočítává případy legálního použití síly, tedy výjimky z obecného zákazu uchylování se k síle.

Formulace zásady v nejvyšší rovině a v nejobecnější podobě byla vypracována bez zvláštních obtíží, protože se dalo pro tento účel přejmout znění 4. odstavce článku 2 Charty, požívajícího všeobecného uznání. Prohlašuje se zde, že všichni členové se vystříhají ve svých mezinárodních stycích hrozby silou nebo použití síly jak proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti kteréhokoli státu, tak jakýmkoli jiným způsobem neslučitelným s cíli Organizace spojených národů.

V průběhu kodifikačního jednání se však navíc podařilo rozšířit působnost tohoto obecného ustanovení, které se podle Charty vztahuje výslovně jen na členské státy OSN, i na ostatní státy a přidat mu tak univerzální vlastnost. Deklarace na rozdíl od Charty ukládá povinnost vystříhat se hrozby silou nebo použití síly „každému státu“. Nositelem této základní povinnosti je tudíž každý svrchovaný stát jednotlivě a současně i všechny státy na světě dohromady.

Druhým pozitivním rysem obecné formulace zásady je konstatování ve druhé navazující větě, že „taková hrozba silou nebo použití síly představují porušení mezinárodního práva a Charty OSN“. Charty OSN proto, že by šlo o narušení jejího článku 2 odst. 4 Charty, a mezinárodního práva jednak proto, že Charta je jeho významnou součástí a jednak proto, že zákaz použití síly v mezinárodních vztazích se považuje za obecnou normu všeobecně uznanou, jak na smluvním tak i obyčejovém základě.

Třetí novou vlastností obecného znění zásady, již se liší od strohého textu Charty, je ještě dodatečný všeobecný zákaz používat těchto prostředků „k řešení meziná-

³⁶⁾ Viz zprávu výboru A/AC.125/12.

³⁵⁾ Patřil k nim původní československý návrh zásady /A/AC.119/L.6/, jugoslávský /A/AC.119/L.7/, britský /A/AC.119/L.8/, doplněný o italský pozměňovací návrh /A/AC.119/L.14/, společný návrh Ghany, Indie a Jugoslávie /A/AC.119/L.15/, společný návrh Alžírsko, Barmy, Dahomeje, Ghany, Indie, Jugoslávie, Kamerunu, Keni, Madagaskaru, Nigérie a Sjednocené arabské republiky /A/AC.125/L.21 and Add. 1/ a chilský návrh /A/AC.125/L.23/.

rodních sporných otázek“.³⁷⁾ Široký termín „mezinárodní sporné otázky“ nepochybně kryje nejen mezinárodní spory, při nichž jedna strana klade vůči druhé určité nároky, ale i mezinárodní konflikty, situace, napětí a rozpory mezi státy, kdy se nějakým způsobem střetávají státy jako nositelé suverénní moci. Ve všech takových případech jsou státy povinny při jejich řešení vystříhat se hrozby silou nebo použití síly a naopak v souvislosti s formulací další zásady pokojného řešení sporů, musí urovnávat takové mezinárodní sporné otázky pokojnými prostředky.

Protichůdné názory mezi státy na to, co rozuměti pod pojmem „síla“, které se datují od podepsání Charty OSN, se nepodařilo plně urovnat ani při tomto kodifikování zákazu síly. Západní a též některé latinskoamerické delegace trvaly na svých dřívějších názorech, že termín „síla“, použitý v článku 2 odst. 4 se týká pouze ozbrojené síly a žádné jiné. Československý návrh formulace zásady naopak zahrnul pod tento pojem i hospodářské, politické nebo jiné formy nátlaku, směřující proti politické nezávislosti nebo územní celistvosti jiného státu. Podobně projekt neangažovaných zemí zařazoval pod „sílu“ také všechny formy nátlaku, čítajíc v to nátlak politické nebo hospodářské povahy, jež mají za následek ohrožení územní celistvosti nebo politické nezávislosti. I chilský návrh žádal, aby termín „síla“ kryl všechny formy politického, hospodářského nebo jiného nátlaku.

Tento spor o výklad pojmu „síla“ při formulování zásady, že státy mají povinnost vystříhat se síly ve svých mezinárodních vztazích, byl nakonec vyřešen kompromisem, který nicméně uznává oprávněnost širší interpretace „síly“, zahrnující nejen vojenskou moc, ale i hospodářské a politické donucení. V kodifikovaném textu zásady se sice nadále hovoří o „síle“ bez bližší specifikace, což umožňuje západním zemím, aby si podržely svůj zužující výklad, avšak v preambuli Deklarace se připomíná „povinnost států vystříhat se ve svých mezinárodních stycích vojenského, politického, hospodářského nebo jiného donucení směřujícího proti politické nezávislosti nebo územní celistvosti jiného státu“.

Zařazení tohoto významného ustanovení do preambule bylo způsobeno též tím, že tento zákaz se netýká jen prvé zásady, ale i většiny ostatních zásad: povinnosti pokojného řešení sporů, zásady nevměšování, zásady svrchované rovnosti, zásady povinné spolupráce států i zásady poctivého dodržování mezinárodních smluv.

Vedle samotného použití síly zakazuje zásada v kodifikovaném znění i „hrozbu silou“ v mezinárodních stycích. Hrozba silou může mít nejrůznější podoby a lze hrozit jak ozbrojenou mocí, tak i hospodářským nebo politickým nátlakem. Hrozba silou se může projevit uvědoměním druhého státu, že se proti němu použije síly, nesplní-li určité požadavky hrozícího státu, nebo může nabýt podoby vojenských příprav, mobilizace, demonstrací nebo pohybu vojenských sil. I vystupňovaná propaganda k válce, jakožto prostředku řešení konkrétního sporu, může představovat hrozbu síly.

³⁷⁾ „International issues“. Tuto klauzuli přijaly státy z původního podnětu neangažovaných a latinskoamerických států.

Jediná Chile se pokusila ve svém návrhu definovat „hrozbu silou“. Podle chilské představy, jež však nebyla do kodifikovaného textu převzata, se měl za hrozbu silou považovat jakýkoliv čin, přímý nebo nepřímý, v jakékoli podobě, jenž má za následek ve druhém státě vyvolání oprávněné obavy, že tento stát nebo oblastní společenství, jehož je součástí, budou vystaveny vážnému a neodčinitelnému nebezpečí.

V kodifikované znění zásady se však nerozpracoval podrobněji ani pojem „hrozba silou“ a tato záležitost, stejně jako definování „síly“ se ponechala k projednávání výboru pro definici agrese, který však na svých zasedáních v letech 1968 až 1973 zatím nedosáhl v této otázce žádného pokroku.

Podle dohodnutého znění zásady mají všechny státy povinnost vystříhat se hrozby silou nebo použití síly ve svých vztazích k jiným státům. Jak československý návrh, tak společný návrh latinskoamerických zemí a projekt Chile rozšiřovaly však platnost zákazu síly, kodifikovaného v první zásadě i na vztahy mezi koloniálními mocnostmi a koloniemi v souvislosti s národně osvobozeneckým hnutím v závislých zemích, usilujících o dosažení nezávislosti.

Československý návrh stipuloval povinnost každého státu vystříhat se všech ozbrojených akcí nebo represivních opatření jakéhokoli druhu, namířených proti národům bojujícím proti kolonialismu za svobodu a nezávislost. Návrh pěti latinskoamerických delegací obdobně předvídal povinnost každého státu vystříhat se použití síly nebo hrozby silou proti těm závislým národům, na něž se vztahuje rezoluce Valného shromáždění č. 1514/XV o poskytnutí nezávislosti koloniálním zemím a národům. Konečně chilský návrh mluvil o zákazu hrozby silou nebo použití síly se strany koloniální mocnosti proti skupině lidí, která je pod její nadvládou a bojuje za svou svobodu a sebeurčení.

Metropolitní mocnosti odmítaly takovýto široký výklad zásady a zužovaly její aplikovatelnost pouze na vztahy mezi svrchovanými a nezávislými státy. Tento konzervativní přístup však byl ostatními delegacemi odmítnut a nakonec, byť i ve velmi obecné podobě, bylo v Deklaraci zakotveno nesmírně důležité speciální ustanovení o tom, že každý stát má povinnost vystříhat se „jakéhokoli násilného činu, který zbavuje národy, o nichž se hovoří níže v zásadě rovných práv a sebeurčení, jejich práva na sebeurčení, svobodu a nezávislost“. Ačkoliv se v této klauzuli nehovoří výslovně o koloniálních národech, z kontextu vyplývá, že se toto ustanovení týká koloniálních národů a národů pod cizí nadvládou nebo vykořisťováním. Zákaz „jakéhokoli násilného činu“ kryje jak případy přímého ozbrojeného násilí, tak i všechny jiné formy hospodářského a politického útlaku jakož i represivní opatření.

Příprava, rozpoutání a vedení agresivní války se dnes všeobecně považuje za nejhrubší porušení zákazu použití síly v mezinárodních vztazích a kvalifikuje se

³⁸⁾ A/RES/2330/XXII z 18. prosince 1967.

jako mezinárodní zločin. Protiprávní povaha útočné války je stanovena bez jakékoliv pochybnosti nejen ve smluvních instrumentech univerzálně platných, jako je Briand-Kelloggův pakt a Charta OSN, ale i v chartách mezinárodních vojenských tribunálů v Norimberku a Tokiu, jakož i v důležité rezoluci Valného shromáždění OSN z 11. prosince 1946, v níž světové společenství slavnostně potvrdilo obecnou platnost zásad Norimberského tribunálu a rozhodně odsoudilo útočnou válku jako mezinárodní zločin.³⁹⁾

Československý návrh požadoval, aby i plánování a příprava útočné války byly v Deklaraci označeny za mezinárodní zločin. Latinskoamerické státy hovořily o povinnosti států vystríhat se vyvolávání agresivních válek. Západní mocnosti, které se vyhýbaly bližšímu specifikování jednotlivých stádií přípravy a provádění útočné války nakonec prosadily při kodifikačním jednání, že se v dohodnutém textu objevila jen obecná zmínka o tom, že „útočná válka je zločinem proti míru“.

Pouze v nejobecnější podobě se podařilo v Deklaraci zachytit i další pravidlo mezinárodního práva, formulované v chartách obou zmíněných mezinárodních vojenských tribunálů a v jejich rozsudcích, a to normu o trestní odpovědnosti pachatelů zločinů proti míru a o zvýšené politické odpovědnosti agresivních států. Přesto, že při jednání o tomto bodu byl k dispozici československý návrh, obsahující klauzuli o politické a materiální odpovědnosti států za zločiny proti míru a o trestní odpovědnosti pachatelů za ně, byly v rámci celkové kompromisní dohody o celém znění zásady akceptovány návrhy latinskoamerických států a Velké Británie, které uváděly shodně, že za agresí existuje odpovědnost podle mezinárodního práva. V konečně přijaté formulaci se toto obecné konstatování bez bližší specifikace objevuje ve stručné větě o tom, že útočná válka je zločinem proti míru, „za nějž existuje odpovědnost podle mezinárodního práva“.

S útočnou válkou velmi úzce souvisí i válečná propaganda, jež bývá obvykle součástí přípravy útočné války. Propaganda útočné války se provádí pomocí lží a pomluv o potenciálním protivníkovi. Mívá za následek zhoršování vztahů mezi státy, zvyšování vzájemné nedůvěry a stupňování mezinárodního napětí, od čehož pak chybí jen krůček ke konfliktním situacím, střetům a ozbrojenému zápolení.

Valné shromáždění OSN odsoudilo válečnou propagandu ve svých rezolucích z r. 1947 a 1950.⁴⁰⁾ Povinnost zakázat jakoukoli válečnou propagandu vnitrostátním zákonodárstvím ukládá státům Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z r. 1966.⁴¹⁾

Československý návrh formulace zásady o zákazu hrozby silou nebo použití síly odpovídajícím způsobem počítal i s ustanovením o zákazu válečné propagandy, a to jakékoliv válečné propagandy, podněcování nebo povzbuzování k válce, pro-

³⁹⁾ A/RES/95/I.

⁴⁰⁾ A/RES/110/II ze 3. listopadu 1947 a A/RES/381/V ze 17. listopadu 1950.

⁴¹⁾ Článek 20 odst. 1. Paktu. Pakt tvoří přílohu k rezoluci Valného shromáždění OSN 2200/XXI ze 16. prosince 1966.

pagandy preventivní války a propagandy prvního nukleárního úderu. Neangažované země se ve svém návrhu zmiňovaly o zákazu propagandy, která podněcuje hrozbu silou nebo použití síly proti územní celistvosti a politické nezávislosti jiného státu. Latinskoamerické státy navrhovaly, aby se státům uložila povinnost zakázat ve svém ústavním systému propagandu podněcující k útočným válkám. Nejméně působivý byl příslušný italsko-nizozemský doplněk k britskému návrhu, jenž předvídal povinnost států podniknout příslušné kroky k odrazení od propagandy války.

Jako u předchozích normativních částí zásady zakazující použití síly i zde se ukázalo možným dosáhnout dohodnutého znění jen za cenu kompromisu, který se pohybuje na hranici nejnižšího společného jmenovatele. Podle konečného všeobecně přijatého znění „státy mají povinnost vystříhat se propagandy útočných válek, v souladu s cíli a zásadami Charty OSN“.

Ke zvláště nebezpečným projevům porušení zákazu použití síly v mezistátních vztazích patřilo v minulosti uchylování se států k síle za účelem řešení územních sporů nebo hraničních problémů. Tyto případy bývaly častým zdrojem mezinárodního napětí a nejednou vedly k válkám mezi státy. Proto též Charta Organizace africké jednoty z r. 1963 i Káhirská deklarace neangažovaných států z r. 1964 výslovně zakázaly hrozbu silou nebo použití síly jako prostředků řešení územních sporů nebo hraničních otázek.

Tento způsob zakázaného použití síly v mezistátních vztazích s ohledem na svou politickou i právní závažnost vyžaduje, aby se jmenovitě zdůraznil v kodifikované verzi zásady hned po útočné válce. Státy, které se zúčastnily jednání zvláštního výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, si tuto okolnost uvědomovaly a všechny předložené návrhy také počítaly se zvláštním ustanovením v tomto smyslu, i když se v nich používalo různé dikce.

Československý návrh kladl důraz na ochranu stávajících hranic a stylizoval toto pravidlo jako povinnost každého státu vystříhat se hrozby silou nebo použití síly k porušení existujících hranic jiného státu. Ve stejném smyslu byl koncipován i návrh neangažovaných států, podle něhož není dovolena žádná hrozba silou ani použití síly k porušení existujících hranic států. Západní návrhy i návrh latinskoamerických států doplňovaly zákaz porušení existujících hranic států silou o zákaz použití síly vůči „mezinárodním demarkačním čarám“ a „jiným liniím příměří“.

Tento doplněk se zprvu setkal u ostatních států s ostře odmítavým stanoviskem. Socialistické i neangažované státy hájily názor, že tzv. mezinárodní demarkační čáry a linie příměří se podstatně liší od státních hranic a nemohou být proto upraveny stejnými předpisy. Tyto čáry a linie jsou zpravidla jen dočasné a umělé povahy a jejich připodobňování k trvalým a přirozeným státním hranicím by mohlo vést k jejich zvětšování a k uznání nenormálních situací, vyvolaných mnohdy protiprávním použitím síly, k uzákonění záborů území druhých států nebo k legalizování okupace cizích národů. S existencí takových čar a linií bývají navíc spojeny složité politické problémy, jejichž řešení by právní fixace a zvýšená ochrana statu quo spíše ztížila než usnadnila.

Západní mocnosti však byly ochotny akceptovat v připravované Deklaraci klauzuli o zákazu použití síly vůči stávajícím státním hranicím jen za předpokladu, že v kodifikovaném znění zásady bude i pasáž o mezinárodních demarkačních čarách a liniích příměří. Za těchto okolností nezbylo socialistickým a neangažovaným zemím, jež měly mimořádný zájem na tom, aby nově kodifikovaná verze měla zvláštní zmínku o ochraně existujících státních hranic, než souhlasit i se zařazením zvláštní klauzule o mezinárodních demarkačních čarách a liniích příměří, ovšem patřičně zredigované tak, aby nebylo žádných pochybností o dočasném trvání a zvláštním režimu každého takového jednotlivého případu.

Podle konečně dohodnutého znění o státních hranicích, jež má mimořádně velký politický význam v současném světě, zejména v Evropě, má každý stát povinnost vystříhat se hrozby silou nebo použití síly za účelem porušení existujících mezinárodních hranic jiného státu nebo jako prostředku řešení mezinárodních sporů, čítajíc v to územní spory a problémy týkající se hranic států.

Na tento odstavec pak navazuje další o demarkačních čarách, podle něhož má každý stát také povinnost vystříhat se hrozby silou nebo použití síly za účelem porušení mezinárodních demarkačních čar, jako jsou linie příměří, zřízených na základě mezinárodní dohody, již je stranou nebo kterou je povinen jinak respektovat. Přitom se ale nesmí toto ustanovení vykládat tak, aby to bylo na újmu postavení zúčastněných stran, pokud se týče statutu a účinků takových čar podle jejich zvláštních režimů nebo jejich dočasné povahy.

Toto speciální ustanovení o mezinárodních demarkačních čarách, se svou komplikovanou dikcí a četnými omezeními ochrany těchto linií, výstižně ukazuje, jak obtížně se nalézal text přijatelný pro zástupce všech tří základních skupin států v závažných otázkách týkajících se zákazu hrozby silou nebo použití síly v mezinárodních vztazích. Na druhé straně však svědčí i tato klauzule o tom, že existoval na všech stranách zájem dosáhnout dohodnutého řešení problémů a pomoci tak zajistit právními prostředky mírové soužití a spolupráci mezi státy. Tato pozitivní tendence v závěrečné fázi jednání převážila a umožnila nalézt přijatelnou základnu pro všechny účastníky, byť i mnohdy velmi úzkou a s nejasnými obrysy.

Zvláštní ochrana státního území, jakožto materiálního základu existence a rozvoje národů a současně prostoru, ve kterém se svrchovaná moc státu plně projevuje bez zásahu zvenčí, je navíc zajištěna dalším zvláštním ustanovením, přijatým z původního podnětu neangažovaných a latinskoamerických států. Tyto země jednotně požadovaly, aby se do kodifikované verze zásady zařadilo zvláštní ustanovení o tom, že území státu je nedotknutelné a že nemůže být předmětem, a to ani dočasně, vojenské okupace nebo jiných násilných akcí podniknutých druhým státem, ať již přímo nebo nepřímo a z jakéhokoli důvodu. Neangažované mocnosti navíc připojily k této myšlence dovětek o tom, že žádné územní zisky ani zvláštní výhody získané silou nebo jinými donucovacími prostředky nesmí být uznány druhými státy.

Tento postulát se zřejmým antiimperialistickým ostřím nebyl po chuti západním mocnostem, zejména pokud by se měl vztahovat na minulé případy koloniálních

výbojů. Jelikož však toto pravidlo je jen logickým domyšlením zákazu použití síly ve vztazích mezi státy a jako takové bylo potvrzeno v Chartě Organizace amerických států z r. 1948, v Bělehradské deklaraci neangažovaných zemí z r. 1961, v Chartě Organizace africké jednoty z r. 1963 i v Káhírské deklaraci neangažovaných zemí z r. 1964, ukázalo se přijatelným i pro ostatní delegace, ovšem jen v obecnější poloze a se zdůrazněním, že se nevztahuje na případy, k nimž došlo před vznikem Charty OSN.

Dohodnuté znění této normy, jež právě s ohledem na jednomyslné přijetí všemi státy získala mimořádně na svém významu, stanoví, že území státu nesmí být předmětem vojenské operace, k níž došlo na základě použití síly v rozporu s ustanoveními Charty OSN, a že území státu nesmí být předmětem nabytí jiným státem v důsledku hrozby silou nebo použití síly. Pokud by došlo k nějakému územnímu zisku takovýmto nedovoleným způsobem, nesmí jej ostatní státy uznat za legální. Celé toto ustanovení se však nevztahuje na případy nabytí území podle ustanovení Charty nebo na základě jiných mezinárodních dohod uzavřených před jejím přijetím a platných podle mezinárodního práva. Rovněž se netýká budoucích případů, k nimž by mohlo dojít na základě rozhodnutí Rady bezpečnosti podle Charty OSN.

Vedle přímých agresivních aktů dochází v mezistátních vztazích i k nepřímému použití ozbrojené síly, zejména vysíláním nepravidelných sil a ozbrojených band na území druhého státu, podněcováním občanských konfliktů ve druhém státě a účasti na nich nebo teroristických aktů v jiných zemích. Tyto formy nepřímé agrese mohou být s ohledem na svou tajnost, rafinovanost a překvapivost mnohdy nebezpečnější pro nezávislou existenci státu a jeho vlády, než otevřená ozbrojená agrese.

Latinskoamerické státy a též západní mocnosti naléhaly na to, aby tyto formy agrese byly jmenovitě zahrnuty do formulace zásady jako kvalifikované případy zakázaného použití síly v mezinárodních vztazích. Ostatní státy zastoupené ve výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy shodně od-suzovaly tento způsob používání síly v mezinárodních vztazích jako zvláště nebezpečný, klonily se však více k názoru, že by toto pravidlo mělo být kodifikováno jako zvláštní norma v rámci zásady o nepřípustnosti vměšování, jelikož cílem takovýchto akcí bývá zpravidla zasahování do vnitřních záležitostí druhých států. Deklarace o nepřípustnosti vměšování do vnitřních záležitostí států a o ochraně jejich nezávislosti a svrchovanosti, schválená Valným shromážděním OSN dne 21. prosince 1965,⁴²⁾ jedná meritorně o těchto otázkách a o ní rozhodl výbor pro kodifikaci zásad, že má sloužit jako základ pro formulování zásady nevmešování.⁴³⁾

Přes původní odlišnost nazírání na to, kam zařadit ustanovení o těchto formách protiprávní činnosti, dohodli se členové výboru pro kodifikaci zásad, že zmíní tyto případy jak v kodifikované verzi zásady o nepoužívání síly v mezinárodních vztá-

⁴²⁾ A/RES/2131/XX.

⁴³⁾ Viz níže ve 3. oddílu této části.

zích tak v kodifikované verzi zásady nevměšování. Stylizace zákazu se sice na obou příslušných místech poněkud liší, obě však směřují ke stejnému cíli, k ochraně suverenity státu před zasahováním zvenčí.

Deklarace věnuje nepřímé agresi dva odstavce zařazené do zvláštní části formulace zásady, podle níž jsou státy povinny vystříhat se hrozby silou nebo použití síly ve svých mezinárodních vztazích. V prvním odstavci se ukládá každému státu povinnost vyvarovat se organizování nebo povzbuzování organizování nepravidelných sil nebo ozbrojených band, čítajíc v to žoldáky, ke vtržení na území jiného státu. Ve druhém odstavci se stanoví povinnost každého státu vystříhat se organizování, podněcování, napomáhání nebo účasti v občanské válce nebo teroristických aktech v jiném státě, jakož i trpění organizované činnosti na svém území, směřující ke spáchání takových činů.

Poslední povinností povahy non facere formulovanou v prvé zásadě je povinnost všech států vystříhat se represálií. Ozbrojené represálie, při nichž se používá síly, jsou dalším druhem zakázaného použití ozbrojené síly v mezinárodních vztazích, protože spadají do rámce násilných činů, které předmětná zásada zapovídá. Otázka zařazení výslovného zákazu represálií, zahrnujících použití ozbrojené síly, do formulace kodifikované zásady nevyvolávala celkem žádných složitostí a byla pro všechny delegace přijatelná.

Spory, a to velmi ostré, však vyvstaly, jakmile byl vznesen požadavek zákazu represálií vůbec, tedy i neozbrojených. Byl to československý návrh, který požadoval zákaz represálií vůbec, tedy i neozbrojených a obdobně též chilský návrh, který hovořil o zákazu represálií v mezistátních vztazích.

Tato koncepce, opírající se o rozhodnutí Rady bezpečnosti z 9. dubna 1964, v němž tento hlavní orgán OSN odsoudil represálie jako neslučitelné s cíli a zásadami Charty OSN,⁴⁴⁾ je však postulátem de lege ferenda, který zatím nemá opory v pozitivním právu. Obecně mezinárodní právo naopak počítá s tím, že státy se jednotlivě i kolektivně neobejdou při ochraně svých práv a zájmů proti rušitelům mezinárodního práva bez represálií nevojenské povahy. V opačném případě by byly vydány na nemilost státům, které systematicky porušují mezinárodní právo, protože domluva, upozornění, přesvědčování nebo morálně politické působení mohou mít jen omezený účinek a nebudou vždy stačit k tomu, aby protiprávně jednající stát opustil od svého počínání a aby případně i odčinil způsobenou újmu. Represálie jako účinná odvetná opatření, postihující hospodářsky, materiálně nebo politicky delikventa, mohou naopak přispět k udržování a upevňování mezinárodní законности. Ostatně hlubší rozbor zmíněného rozhodnutí Rady bezpečnosti svědčí tomu, že tento orgán měl v tomto případě na mysli jen ozbrojené represálie a nikoli represálie vůbec.

Všeobecně dohodnuté znění příslušného pravidla o tom, že státy mají povinnost vystříhat se represálií zahrnujících použití síly, je tudíž celkem v souladu se sou-

⁴⁴⁾ S/5650.

časným stupněm rozvoje mezinárodního práva a organizovanosti mezinárodního společenství.

Kromě zmíněných zapověděných druhů činnosti, při nichž státy porušují zákaz hrozby silou nebo použití síly, zahrnuje zásada o nepoužívání síly v mezinárodních vztazích i některé povinnosti druhu *facere*. Pochybnosti nevyvolává tvrzení, že odzbrojení a úprava zbrojení přispívají k zajištění mírového soužití a rozvoji přátelských vztahů mezi státy a že všeobecné a úplné odzbrojení je vlastně materiálním předpokladem plného uskutečnění právního zákazu hrozby silou nebo použití síly v mezistátních vztazích. Stejně tak poctivé plnění mezinárodněprávních závazků, týkajících se udržení a upevnění mezinárodního míru a bezpečnosti, jmenovitě dodržování povinností plynoucích z členství v OSN a závazku upevňování bezpečnostního systému OSN, budovaného na Chartě OSN, patří k těm pravidlům mezinárodního práva, jež lze považovat za odvozené normy od základní zásady obecného mezinárodního práva o nepoužívání síly v mezistátních vztazích.

Úzké spojení mezi udržením světového míru, rozvojem mezinárodní spolupráce a odzbrojením lze nalézt v citaci preambule rezoluce Valného shromáždění OSN čís. 1815/XVII, kde se pojí povinnost mezinárodní spolupráce, zásada pokojného řešení sporů a zákaz použití síly v mezinárodních vztazích „s odstraněním závodů ve zbrojení a s dosažením všeobecného a úplného odzbrojení pod účinnou mezinárodní kontrolou“. Smluvně byl mezinárodně právní závazek států usilovat o odzbrojení potvrzen v preambuli Smlouvy o zákazu pokusů s jadernými zbraněmi v ovzduší, v kosmickém prostoru a pod vodou z r. 1963⁴⁵⁾ a v textu Smlouvy o nešíření jaderných zbraní z r. 1968.⁴⁶⁾

Ponejprv Československo, a po něm i Chile, Itálie s Nizozemskem a také latinskoamerické státy, požadovaly ve svých návrzích, aby součástí formulace zásady o nepoužívání síly v mezinárodních vztazích bylo i zvláštní ustanovení o odzbrojení.

Československý návrh počítal s kodifikováním klauzule o tom, že všechny státy mají povinnost jednat tak, aby dosáhly co nejrychleji dohody o všeobecném a úplném odzbrojení pod účinnou mezinárodní kontrolou a aby tato dohoda byla přísně zachovávána, čímž by se zajistila plná účinnost zákazu hrozby silou nebo použití síly.

Podobnými rysy se vyznačoval i latinskoamerický návrh, podle něhož mají všechny státy závazek pokračovat v jednání o brzkém uzavření smlouvy o světovém odzbrojení. V mezidobí pak mají provádět opatření ke snížení mezinárodního napětí a zejména se mají vystríhat nepotřebného získávání vojenské výzbroje. Podle chilské koncepce jsou práce směřující ke všeobecnému a úplnému odzbrojení, za dohody všech mocností světa bez výjimky, pod účinnou mezinárodní kontrolou, praktickým způsobem uplatnění článku 2 odst. 4 Charty.

⁴⁵⁾ Č. 90/1963 Sb.; UNTS, sv. 480, str. 43.

⁴⁶⁾ Příloha k rezoluci Valného shromáždění čís. 2373/XXII.

Italsko-nizozemský doplňovací návrh k britskému návrhu počítal se zařazením odstavce o tom, že státy by měly vyvinout úsilí k zajištění brzkého uzavření univerzální smlouvy o všeobecném a úplném odzbrojení, provázené ustanoveními o účinném dohledu a kontrole nad odzbrojovacími opatřeními, v zájmu udržení míru a bezpečnosti, jakož i pokojného řešení sporů; přičemž by v mezidobí měly usilovat o dosažení dohod o dílčích nebo souběžných kontrolních a odzbrojovacích opatřeních, jež umožní snížit mezinárodní napětí a zajistí pokrok na cestě ke všeobecnému a úplnému odzbrojení.

Spojené státy americké spolu s Velkou Británií a Francií byly v prvních fázích kodifikačního jednání proti tomu, aby se norma upravující odzbrojení zařadila do definice zásady o nepoužití síly. Namítaly zejména, že otázka odzbrojení je politickou záležitostí, jež leží ve volné sféře států a která není dosud normována obecným mezinárodním právem. Později však, pod vlivem smluv upravujících některé aspekty odzbrojení, jako byla již zmíněná Moskevská smlouva o zákazu pokusů s nukleárními zbraněmi z r. 1963, Smlouva o zásadách činnosti států při dobývání a využívání kosmického prostoru, čítajíc v to Měsíc a jiná nebeská tělesa z r. 1967,⁴⁷⁾ Smlouva o nešíření jaderných zbraní z r. 1968 a posléze i připravovaná Smlouva o zákazu umisťování nukleárních zbraní a jiných zbraní hromadného ničení na mořském dně a v jeho podloží z r. 1970,⁴⁸⁾ změnily své stanovisko a spolu s ostatními vypracovaly zvláštní ustanovení týkající se odzbrojení, snižování mezinárodního napětí a posilování důvěry mezi státy.

Všeobecně dohodnutá klauzule vztahující se k odzbrojení, která tvoří součást kodifikovaného znění zákazu použití síly v mezinárodních vztazích, proklamuje povinnost všech států vést poctivě jednání s cílem brzkého uzavření univerzální smlouvy o všeobecném a úplném odzbrojení pod účinnou mezinárodní kontrolou. Vedle toho se v ní ukládá státům, aby usilovaly o přijetí vhodných opatření ke snížení mezinárodního napětí a posílení důvěry mezi státy.

Poslední všeobecně dohodnuté pravidlo formulované v rámci prvé zásady o zákazu použití síly v mezinárodních vztazích opakuje poněkud jinými slovy základní povinnost všech států, zakotvenou již v Chartě OSN a v obecném mezinárodním právu, totiž povinnost plnit poctivě závazky plynoucí z obecně uznaných zásad a pravidel mezinárodního práva, týkajících se udržení mezinárodního míru a bezpečnosti a současně se snažit o to, aby se stal bezpečnostní systém OSN založený na Chartě účinnějším.

Tento odstavec byl vypracován na základě původního návrhu Itálie a Nizozemska, který se ukázal být přijatelným po drobnějších úpravách i pro ostatní státy, jež v počáteční fázi kodifikačního jednání soudily, že tento aspekt, upravený ve stejné obecné poloze Chartou, je zbytečné znovu potvrzovat ve formulaci zásady o nepoužití síly v mezinárodních vztazích, a že navíc jde o povinnost, kterou by

⁴⁷⁾ UNTS, sv. 610, str. 205.

⁴⁸⁾ Příloha k rezoluci Valného shromáždění č. 2660/XXV ze 7. prosince 1970.

bylo vhodnější zařadit do kontextu zásady obligatorní mezinárodní spolupráce. Takto se tato významná povinnost objevila v různých projekcích na dvou místech Deklarace, ve formulaci první zásady i zásady povinné mezinárodní spolupráce.

Podrobně formulované speciální předpisy, vyplývající ze základní zásady o nepoužití síly v mezinárodních vztazích, jak byly vypočítány výše, významně obohatily a rozvedly povinnosti států na poli nepoužívání síly, ať již jde o závazky pozůstávající v *non facere* nebo ve *facere*. Stejným způsobem se však nepodařilo výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce postupovat i při formulování závěrečného ustanovení zásady o nepoužití síly, ve kterém se měly vypočítat případy dovoleného použití síly v mezinárodních vztazích, tvořící výjimku ze zákazu hrozby silou nebo použití síly. Principiální neshody v otázce, zda vedle Rady bezpečnosti je i Valné shromáždění OSN oprávněno rozhodovat o ozbrojených akcích a v otázce zda součástí přirozeného práva sebeobrany, uznaného v Chartě OSN, je i právo „sebeobrany“ koloniálních národů proti koloniálnímu útlaku metropolí, nakonec způsobily, že se výboru nepodařilo dosáhnout ani obecně přijatelného příkladného vypočtení nejdůležitějších případů dovoleného použití síly v mezinárodních vztazích, o jejichž legalitě nevyslovil žádný účastník nějaké pochyby.

Všechny delegace v průběhu kodifikačních prací uznávaly, že výjimkami z obecného zákazu hrozby silou nebo použití síly jsou kolektivní akce členských států OSN na základě rozhodnutí Rady bezpečnosti a použití síly při výkonu individuální nebo kolektivní sebeobrany. Obě tyto výjimky ze zákazu použití síly v mezinárodních vztazích jsou zcela nezbytné pro obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti, dojde-li k jejich ohrožení nebo porušení. Soudobá světová pospolitost států nemá ani jako kolektiv a ani jako individuální členové k dispozici jiné prostředky, dojde-li k narušení *legis pacis*, než kolektivní svépomoc organizovanou Radou bezpečnosti nebo obranné akce prováděné státy individuálně nebo kolektivně.

Prvou zmíněnou výjimku ze zákazu síly uznávaly všechny členské státy OSN, avšak značně se lišily v otázce, který orgán OSN je oprávněn činit rozhodnutí o kolektivních akcích, dojde-li k ohrožení nebo porušení mezinárodního míru či k útočným činům. Zatím co socialistické státy a Francie obhajovaly původní koncepci Charty OSN, podle níž k takovému rozhodování je oprávněna pouze Rada bezpečnosti a nikdo jiný, ostatní země přiznávaly právo podnikat taková opatření i Valnému shromáždění. Tyto mocnosti se opíraly o rezoluci Valného shromáždění „Spojení pro mír“ z r. 1950⁴⁹⁾ a pozdější praxi Valného shromáždění, vycházející z ní.⁵⁰⁾

Odlišné nazírání skupin států na tuto otázku se pochopitelně odráželo i v před-

⁴⁹⁾ A/RES/377/V.

⁵⁰⁾ Akce Valného shromáždění v r. 1956, 1958 a 1967 na Blízkém a Středním východě a v r. 1960 v Kongu.

ložených návrzích na formulaci zásady o nepoužití síly. Československý návrh ho-vořil jednoznačně o „použití síly na základě rozhodnutí Rady bezpečnosti učiněného v souladu s Chartou“. Neangažované země mluvily o použití síly „na základě roz-hodnutí kompetentního orgánu OSN, učiněného v souladu s Chartou“, čímž však rozuměly jak Radu bezpečnosti tak i Valné shromáždění. Ve stejném smyslu se zmiňovaly o kompetentním orgánu i návrhy latinskoamerických zemí a západních vlád.

Poněvadž delikátní otázkou tzv. mírových operací OSN, jež jsou předmětem tohoto sváru, se v době jednání výboru pro kodifikaci zásad zabýval a dosud – zatím bez úspěchu – zabývá jiný zvláštní orgán Valného shromáždění, tzv. výbor 33 zemí, nerevidovaly zúčastněné státy v průběhu kodifikační rozpravy svá dosa-vaďní stanoviska v této závažné otázce a čekaly na výsledek jednání výboru 33 zemí. V důsledku toho nedošlo ani k žádné dohodě o tom, že by tato výjimka ze zákazu použití síly měla být specificky zdůrazněna v posledním odstavci kodifi-kovaného textu zásady o nepoužití síly.

Za součást prvé výjimky třeba považovat i donucovací akce oblastních dohod nebo orgánů podle článku 53 Charty OSN, jelikož ty lze provádět jen na základě předchozího zmocnění Rady bezpečnosti. Tento případ dovoleného použití síly je tudíž jen konkretizací širokého oprávnění Rady bezpečnosti podnikati akce na ochranu mezinárodního míru a bezpečnosti. Kapitola VIII. Charty OSN, která jedná o oblastních organizacích, a článek 53 Charty zvláště, vycházejí z premisy nadřazenosti Rady bezpečnosti nad oblastními organizacemi a dohodami v otázkách udržování mezinárodního míru a bezpečnosti. Za legální použití síly oblastní orga-nizací nebo dohodou se považuje podle této kapitoly jen takové, které bylo pod-niknuto po předchozím zmocnění Radou bezpečnosti a pod její kontrolou.

Československý návrh a ani návrh neangažovaných zemí neměly žádnou speciální zmínku o použití síly oblastními organizacemi jakožto výjimce ze zákazu použití síly, protože považovaly tento případ pouze za konkretizaci širokého oprávnění Rady bezpečnosti a nikoliv za další zvláštní výjimku ze zákazu použití síly.

Latinskoamerické státy a západní mocnosti naopak hleděly ve svých návrzích povýšit použití síly oblastními organizacemi na samostatný, další případ legálního použití síly, při čemž západní mocnosti na rozdíl od latinskoamerických zemí ne-svazovaly takové akce s předchozím zmocněním Rady bezpečnosti a jejím dohledem nad takovou akcí.

I v tomto bodě znemožnil rozdílný přístup jednotlivých skupin států dosáhnout všeobecně přijatelného textu o akcích oblastních organizací, jakožto případu dovo-leného použití síly.

Druhou výjimku ze zákazu použití síly v mezistátních vztazích představuje výkon práva sebeobrany, individuální nebo kolektivní, prováděný v souladu s článkem 51 Charty OSN. Všichni členové OSN považují takové použití síly se strany států za případ legálního použití síly v mezinárodních vztazích, o čemž svědčí i ta okol-

nost, že ve všech předložených návrzích formulace zásady o nepoužití síly se tento případ uváděl jako výjimka ze zákazu použití síly.

Shodné nazírání na existenci této výjimky bylo však značně podlomeno rozdílnými názory na modalitu výkonu práva na sebeobranu v takových situacích. Zdůrazňuje-li se v plném souladu s Chartou OSN jak v československém tak i latinsko-americkém návrhu, že k výkonu práva sebeobranu může dojít legálně jen „v případě ozbrojeného útoku“ ze strany druhého státu, jsou společný západní návrh i britský návrh v tomto nanejvýš důležitém bodě mlčenlivé.

Nekvalifikované právo sebeobranu, jež by mohly státy podle západních představ vykonávat volně podle své úvahy, by však mohlo vést k přímému popření obecného zákazu použití síly v mezinárodních vztazích. K výkonu „sebeobranu“ a tudíž i k použití síly, by totiž podle západní koncepce stačilo, aby se některý stát domníval, že jej druhý stát chce napadnout, nebo že jsou ohroženy jeho zájmy a bezpečnost libovolnou činností jiného státu. Soudobé mezinárodní právo však nepřipouští preventivní válku a považuje ji za agresi.

Právo sebeobranu, tak jak je koncipováno v Chartě OSN, představuje jen výjimku z jinak plného zákazu použití síly v mezistátních vztazích a musí být proto též vykládáno restriktivně. Výkon tohoto práva musí probíhat v plném souladu s Chartou OSN, tzn. že stát může podnikat obranné akce jen v případě ozbrojeného útoku a to jen do té doby, než Rada bezpečnosti učiní opatření k udržení mezinárodního míru a bezpečnosti, nebo než dojde k odražení útočníka a k obnovení mezinárodního míru. Obranná opatření mají být zásadně přiměřená útočným akcím, mají se podnikat vzápětí po provedení ozbrojeného útoku, a nikoliv dlouho poté nebo dokonce v době, kdy protivník sám ozbrojené akce již zastavil a stáhl jednotky na své území.

V souvislosti s jednáním o právu sebeobranu, jakožto jedné z výjimek ze zákazu použití síly v mezinárodních vztazích, vznesly socialistické a neangažované země požadavek, aby se do ní zařadila jako normativní součást i „sebeobrana“ národů proti koloniální nadvládě.

V návrhu neangažovaných zemí se k této věci hovořilo, že zákaz použití síly se „netýká práva národů na sebeobranu proti koloniální nadvládě při výkonu jejich práva na sebeurčení“. Československý návrh mluvil o „sebeobraně národů proti koloniálnímu panství při výkonu práva sebeurčení“.

Koloniální mocnosti vehementně popíraly existenci práva „sebeobranu“ národů proti koloniální nadvládě a stavěly se rozhodně proti tomu, aby o takovémto právu, jakožto výjimce ze zákazu použití síly v mezinárodních vztazích bylo pojednáno v kodifikaci této zásady.

Konstrukce „práva sebeobranu koloniálních národů proti koloniální nadvládě“ se zdá být poněkud násilnou a navíc i zbytečnou. Zákaz použití síly zakotvený v článku 2 odst. 4 Charty se celkem všeobecně považuje za normu, která upravuje vztahy mezi státy jakožto suverénními jednotkami. Není účelné rozšiřovat ji i na národně osvobozené hnutí, které požívá potřebné právní ochrany v rámci zá-

sady sebeurčení národů. Tento princip umožňuje koloniálním národům, aby uplatnily svůj nárok na svobodu a nezávislost, a jestliže jim uskutečnění tohoto zákonného požadavku koloniální mocnosti znemožňují, mohou se tyto národy uchýlit i k ozbrojené síle, aby své přirozené právo na sebeurčení realizovaly. Chápat právo na vedení ozbrojeného protikoloniálního boje jako jednu ze základních normativních součástí zásady sebeurčení národů a nikoliv jako další výjimku ze zákazu použití síly v mezinárodních vztazích se tudíž zdá věcně správnější, přesvědčivější i vhodnější.

Zmíněné rozpory mezi členy výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy v otázce případů dovoleného použití síly způsobily, že se mezi sebou nemohli dohodnout na výctu nejdůležitějších případů legálního použití síly. Všeobecně přijatelnou se ukázala být jen minimální a značně obecná klauzule o tom, že nic v předchozích dohodnutých ustanoveních kodifikované zásady o zákazu použití síly v mezinárodních vztazích nesmí být vykládáno tak, aby to jakýmkoliv způsobem rozšiřovalo nebo zužovalo rozsah ustanovení Charty, která se týká případů, u nichž je použití síly dovoleno.

Kladným rysem tohoto ustanovení je konstatování, že dovolené výjimky musí být založeny jen na Chartě OSN, a nikoliv na tradičním obyčejovém právu, jež podle některých názorů uznávalo za dovolené případy použití síly i výkon tzv. práva nouze, nutné sebeobranu nebo ochrany životních zájmů. Jelikož Charta výslovně připouští jen kolektivní akce organizované Radou bezpečnosti nebo v rámci oblastních organizací, pod pravomocí Rady bezpečnosti, a výkon práva individuální nebo kolektivní obrany jakožto případu dovoleného použití síly, omezuje tím podstatně imperialistickou svévoli. Pozitivním znakem klauzule je i zdůraznění toho, že výklad a aplikace těchto ustanovení Charty nesmí vést k jejich rozšíření. Citelnou negativní stránkou však zůstává přílišná vágnost a nekonkrétnost klauzule o výjimkách z obecného zákazu použití síly v mezinárodních vztazích, která ponechává imperialistickým státům možnost, aby se dále držely svých výkladů sebeobranu a oblastních akcí, jež vlastně směřují k omezení sféry účinnosti zákazu použití síly v mezinárodních vztazích a aby pak své agresivní akce vydávaly za obranné.

2. ZÁSADA, ŽE STÁTY JSOU POVINNY ŘEŠIT SVÉ MEZINÁRODNÍ SPORY POKOJNÝMI PROSTŘEDKY TAK, ABY ANI MEZINÁRODNÍ MÍR A BEZPEČNOST, ANI SPRÁVEDLNOST NEBYLY OHROŽOVÁNY

Další základní zásadou obecného mezinárodního práva, týkající se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, podle pořadí stanoveného v rezoluci Valného shromáždění 1815/XVII, je zásada, že státy jsou povinny řešit své mezinárodní spory pokojnými prostředky tak, aby ani mezinárodní mír a bezpečnost, ani spravedlnost nebyly ohrožovány

Důsledné dodržování zásady pokojného řešení sporů má dnes zcela mimořádný význam pro udržování a posilování mezinárodního míru a bezpečnosti, pro zajišťování mírového soužití států, jakož i pro rozvoj přátelských vztahů a spolupráce mezi nimi. V dnešním světě prudce se rozvíjející vědy a techniky, kdy se znásobují vojenské kapacity států a kdy se prudce zvyšuje jejich schopnost navzájem se zničit za ozbrojeného konfliktu, při němž by se použily nukleární zbraně, je nezbytnost výlučně mírového urovnání sporů mezi státy daleko naléhavější než kdykoli v minulosti lidstva.

Zásada pokojného řešení sporů se rozvíjela souběžně se zákazem použití síly v mezistátních vztazích. Současně s tím, jak mezinárodní právo zakazovalo státům, aby se uchýlovaly při řešení svých sporů k násilným prostředkům, budovalo i soustavu pokojných prostředků pro řešení sporů, které měly státům usnadnit urovnávání rozporů a konfliktů bez použití síly. Prostředky pokojného řešení sporů se sice vyvíjely již od pradávna, tehdy ale pokojné urovnávání sporů bylo jen jednou z alternativ řešení sporů, protože státy se mohly kdykoli legálně uchýlit k síle. Nejvýznamnějšími milníky rozvoje prostředků pokojného řešení sporů byly Haagské úmluvy o pokojném řešení sporů z r. 1899 a 1907, Pakt Společnosti národů z r. 1919 a Generální akt o pokojném řešení sporů z r. 1928. Ke vzniku zásady pokojného řešení sporů, jakožto obligatorního způsobu urovnávání mezinárodních rozepří dochází však teprve sjednáním Briand-Kelloggova paktu z r. 1928, který zakázal státům řešit své spory válkou a uložil jim, aby je urovnávaly pokojně.

Vyvrcholením dlouhého procesu, během něhož se omezovalo dřívější jus ad bellum a rozšiřovala se povinnost států používat prostředků pokojného řešení sporů, byla Charta OSN. Teprve od okamžiku jejího vstupu v platnost se mohla plně a bez omezení uplatnit i zásada pokojného řešení sporů v životě mezinárodního společenství. Charta upravuje hlavní aspekty zásady pokojného řešení sporů a vypočítává jednotlivé prostředky pokojného řešení sporů ve své preambuli, v článku 1 odst. 1, v článku 2 odst. 3 a v kapitolách IV., VI., VIII. a XIV.

Zásada pokojného řešení sporů na rozdíl od většiny ostatních zásad přátelských vztahů a spolupráce patřila k těm mezinárodněprávním principům, které byly celkem podrobně rozpracovány a normativně fixovány. Proto také její kodifikování a pokrokové rozvinutí nevyvolalo tolik těžkostí jako u zásady o nepoužití síly, u zásady nevmešování nebo zásady sebeurčení. Všeobecně dohodnutý text této zásady byl vypracován již na druhém zasedání výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy v r. 1966.

Jakmile proběhla o zásadě pokojného řešení sporů všeobecná rozprava v právním výboru XVIII. zasedání Valného shromáždění v r. 1963, byla kodifikace zásady svěřena výboru pro kodifikaci, který se na svém prvním zasedání v r. 1964 pokusil vypracovat všeobecně přijatelnou formulaci zásady na podkladě pěti předložených

návrhů, a to Československa,⁵¹⁾ Jugoslávie,⁵²⁾ Velké Británie,⁵³⁾ Japonska,⁵⁴⁾ a společného návrhu Ghany, Indie a Jugoslávie.⁵⁵⁾ Během zasedání výboru došlo sice k užitečné výměně názorů o zásadě pokojného řešení sporů i ke sblížení stanovisek v řadě bodů, avšak celkové dohodnuté znění zásady se nepodařilo připravit.

O dva roky později se kodifikační výbor sešel znovu na svém druhém zasedání v New Yorku a pokračoval v kodifikaci zásady pokojného řešení sporů. Tentokrát měl k dispozici další čtyři návrhy formulací zásady, jejichž autoři přihlédli v upravených verzích k výsledkům rozpravy Valného shromáždění v r. 1965 a k výsledkům jednání kodifikačního výboru z r. 1964. Nové návrhy předložilo Československo,⁵⁶⁾ společně Dahomej, Itálie, Japonsko, Madagaskar a Nizozemsko,⁵⁷⁾ Chile⁵⁸⁾ a společně Alžírsko, Ghana, Jugoslávie, Kamerún, Keňa, Libanon, Nigérie, Sjedinčená arabská republika a Sýrie.⁵⁹⁾

Na podkladě těchto návrhů, po intenzivním jednání, připravil redakční výbor návrh kodifikovaného textu zásady, který kodifikační výbor jednomyslně schválil 21. dubna 1966.⁶⁰⁾ Na třetím zasedání kodifikačního výboru v Ženevě v r. 1967 byly sice podniknuty pokusy o rozšíření dohodnutého znění formulace zásady,⁶¹⁾ avšak k úpravě textu dohodnutého v r. 1966 již nedošlo a ten byl pak převzat beze změn do konečného textu Deklarace, schválené dne 24. října 1970.⁶²⁾

Všichni účastníci kodifikačního jednání považovali zásadu pokojného řešení sporů za univerzální normu soudobého mezinárodního práva, která váže všechny státy. Tento univerzální ráz pravidla byl zmíněn ve všech předložených návrzích na definici zásady a objevil se i v konečné schválené verzi jako povinnost „každého státu“ řešit své mezinárodní spory s jinými státy pokojnými prostředky.

Při formulování nejobecnější definice zásady v prvním odstavci kodifikovaného znění zásady pokojného řešení sporů vyvstal mezi členy kodifikačního výboru spor o to, zda povinnost pokojného urovnávání sporů se vztahuje na všechny spory, které mají státy s jinými nebo pouze na ty spory, jejichž další trvání by mohlo ohrozit mezinárodní mír a bezpečnost. Chilský návrh totiž zdůrazňoval, že státy jsou povinny řešit „všechny své mezinárodní spory“ pokojnými prostředky.

⁵¹⁾ A/AC.119/L.6.

⁵²⁾ A/AC.119/L.7.

⁵³⁾ A/AC.119/L.8. K tomuto návrhu předložila později pozměňovací návrh Francie /A/AC.119/L.17/, Kanada s Guatemalou /A/AC.119/L.20/, Nizozemsko /A/AC.119/L.21/ a Kanada /A/AC.119/L.22/.

⁵⁴⁾ A/AC.119/L.18.

⁵⁵⁾ A/AC.119/L.19. Po předložení tohoto návrhu stáhla Jugoslávie svůj dřívější návrh /A/AC.119/L.7/.

⁵⁶⁾ A/AC.125/L.16.

⁵⁷⁾ A/AC.125/L.25 and Add. 1. Níže o něm budeme hovořit jako o návrhu pěti zemí.

⁵⁸⁾ A/AC.125/L.26.

⁵⁹⁾ A/AC.125/L.27. Dále o něm budeme mluvit jako o návrhu deseti neangažovaných států.

⁶⁰⁾ A/6230, str. 123.

⁶¹⁾ Velká Británie předložila nový návrh /A/AC.125/L.44/, který však nebyl akceptován.

⁶²⁾ /A/RES/2625/XXV.

Delegáti západních zemí odmítali přijmout tento názor a dokazovali, že Charta OSN ukládá státům povinnost pokojného řešení sporů pouze v těch případech, kdy trvání sporu by mohlo ohrozit mezinárodní mír a bezpečnost. Není-li takového nebezpečí, nemusí prý sporné strany usilovat o urovnání sporu a mohou jej třeba ponechat v klidu.

Takovýto výklad zásady pokojného řešení sporů však zužuje její normativní obsah a zkresluje její funkci. Článek 2 odst. 3, jenž je normativním ohniskem předpisů upravujících proceduru pokojného urovnávání sporů, se musí vykládat v kontextu s preambulí Charty a jejím článkem 1. V preambuli vyhlásili členové OSN své odhodlání „žít navzájem v míru jako dobří sousedé“ a v čl. 1 odst. 2 pak vytýčili jako jeden z cílů „rozvíjet mezi národy přátelské vztahy“. Nelze si představit, že by státy mohly žít v míru a přátelství jako dobří sousedé, aniž by průběžně urovnávaly všechny své spory. Je přece známo, že i ty spory mezi státy, které se mohou zdát v určitém okamžiku jako nevýznamné a nijak neohrožují mezinárodní mír a bezpečnost, se mohou v případě jejich neurovnání a dalšího trvání snadno přeměnit v závažné spory, ohrožující mezinárodní mír a bezpečnost.

Není náhodou, že některé důležité mezinárodní dokumenty ukládají státům povinnost řešit všechny své spory pokojně. Briand-Kelloggův pakt z r. 1928 předvídal pokojné řešení „všech sporů nebo konfliktů jakékoliv povahy nebo jakéhokoliv původu“. Charta Organizace amerických států z r. 1948 stanoví, ve svém článku 20, že „všechny mezinárodní spory, které mohou vyvstat mezi americkými státy, budou podrobeny pokojné proceduře“. V článku XIX. Charty Organizace africké jednoty z r. 1963 převzali členové této organizace závazek „urovnávat všechny své spory mezi sebou“ pokojnými prostředky.

Kodifikovaný text zásady nepřijal bohužel zmíněný chilský dodatek a ukládá se v něm pouze každému státu povinnost „řešit své mezinárodní spory s jinými státy“ pokojnými prostředky.

Pokojnými prostředky, s jejichž pomocí mají státy řešit své mezinárodní spory, jsou podle mezinárodního práva a praxe států vyjednávání, šetření, zprostředkování, řízení smírčí, rozhodčí nebo soudní, orgány nebo ujednání oblastní nebo místní, anebo orgány OSN. Tuto rozmanitou a pružnou sestavu prostředků a procedur sloužících k pokojnému urovnávání sporů, zachycenou v Chartě OSN, převzaly do všech svých návrhů na formulaci zásady pokojného řešení sporů státy zastoupené ve výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce. Není divu, že byla proto též inkorporována do všeobecně dohodnutého znění kodifikované zásady pokojného řešení sporů.

Podle konečně schválené verze jsou státy povinny snažit se o řešení svých mezinárodních sporů „vyjednáváním, šetřením, zprostředkováním, řízením smírčím, rozhodčím nebo soudním, použitím oblastních orgánů nebo ujednání anebo jinými pokojnými prostředky podle vlastní volby“.

Pomocí těchto prostředků mohou státy urovnat své spory jakékoli povahy. Podle charakteru sporu se může v konkrétním případě hodit více vyjednávání než řízení

soudní, v jiném případě pak bude nejvhodnějším prostředkem smírcí řízení. Každý z uvedených způsobů pokojného řešení sporů má své určité přednosti před ostatními, ale současně i jisté nedostatky, které naopak nemají jiné prostředky.

Tento poznatek, jenž byl vyjádřen jak v československém tak i jugoslávském návrhu, byl převzat do společně dohodnutého znění zásady pokojného řešení sporů jako pravidlo o tom, že sporné strany se mají při řešení sporu dohodnout na takovém prostředku, který je „vhodný podle okolností a povahy sporu“.

Nebylo by žádoucí a ani praktické, jestliže by se státům jako sporným stranám napřed nařizovalo, jaký prostředek budou muset ve svých budoucích sporech použít. Výsledky takové vynucené procedury by státy stěží považovaly za závazné a sotva by je byly ochotny i plnit. Státům, jako svrchovaným jednotkám, přísluší, aby si svobodně vybraly vhodný prostředek pro řešení sporů. Členové kodifikačního výboru vyhlásili toto pravidlo v konečném znění zásady pokojného řešení sporů jako „pravidlo svobodné volby prostředků“.

Volnost výběru prostředků pokojného řešení sporů lze ovšem omezit, stejně jako jiné svrchované prerogativy státu, svobodně převzatým závazkem uchylovat se při řešení určité kategorie sporů k jisté proceduře. Pokud takové dohody usnadňují řešení budoucích sporů, napomáhají upevňování mezinárodní zákonnosti a vytváření příznivého klimatu pro rozvoj přátelské spolupráce.

Neangažované státy navrhly právě z těchto důvodů, aby se součástí formulace zásady pokojného řešení sporů stalo i ustanovení o tom, že státy mají, pokud je to možné, zahrnovat do dvoustranných i mnohostranných dohod, jichž jsou stranami, klauzule o pokojných prostředcích řešení sporů, s jejichž pomocí by se pak řešily spory týkající se výkladu nebo aplikace takových dohod.

Tento námět se však nesetkal s kladným ohlasem na všech stranách a spatřoval se v něm pokus o omezení svrchovanosti států a okleštění zásady svobodné volby prostředků pokojného řešení sporů. Za této situace se ukázala být všeobecně přijatelnou toliko negativně formulovaná věta o tom, že použití nebo přijetí urovnávací procedury svobodně dohodnuté státy, vztahující se na existující nebo budoucí spory, jichž jsou stranami, nelze považovat za neslučitelné se svrchovanou rovností.

Zásada svobodné volby prostředků pokojného řešení sporů, pokud by byla uplatňována bez jakéhokoli omezení, by však mohla umožnit státům, aby se ve skutečnosti vyhly urovnání mezinárodních sporů, které z těch nebo oněch politických nebo právních důvodů nechtějí řešit. Dosáhly by toho tím, že by se bezvýsledně hledal vhodný prostředek, protože dotyčná strana by odmítala nabízené prostředky, nebyla by ochotna ke kompromisu nebo by zvyšovala stále své nároky. Takové neurovnané spory mezi stranami by mohly vést ke zhoršení vztahů mezi státy a případně i k pokusům druhé strany o jejich případné řešení násilím, týkal-li by se spor životně důležité otázky. To vše by mohlo mít za následek ohrožení míru a bezpečnosti ba dokonce i ozbrojený konflikt mezi spornými stranami.

Takovéto nebezpečí se podařilo v kodifikovaném znění zmírnit dvojím způsobem. Jednak mají sporné strany povinnost usilovat o „brzké“ řešení svých meziná-

rodních sporů a jednak mají povinnost v případě neúspěchu o vyřešení sporu jedním pokojným prostředkem, „pokračovat v urovnávání sporu jinými pokojnými prostředky, o nichž se dohodnou“.

Mezinárodní právo nepřipouští, aby se urovnávání mezinárodních sporů dělo na úkor mezinárodního míru a bezpečnosti anebo spravedlnosti. Spory, které by sice byly formálně vyřešeny pokojnými prostředky, avšak za cenu oslabení mezinárodního míru a bezpečnosti, by mohly jediné zhoršit celkovou mezinárodní situaci i vztahy mezi spornými stranami, což by mohlo vést k ozbrojenému konfliktu mezi spornými stranami nebo k dalším protiprávním akcím státu, kterého takovéto „usmírování“ zpravidla ještě více povzbudí k novým drzejším nárokům. Podobně i ty spory, které by byly urovnány některým z prostředků pokojného řešení sporů, avšak výsledek, kterého by se takto dosáhlo, by byl nespravedlivý, by byly zárodkem budoucích, ještě hlubších krizí a ostřejších rozporů mezi státy, a nepřispěly by ani k mezinárodní stabilitě, ani k upevnění mezinárodní zákonnosti.

Nezbytnost souladu urovnávání mezistátních sporů s požadavky mezinárodního míru a bezpečnosti, jakož i spravedlnosti, byla zdůrazněna ve všech předložených návrzích formulací zásady, v souladu s dikcí článku 1 odst. 1 a článku 2 odst. 3 Charty OSN a objevila se proto též v konečném, všeobecně dohodnutém textu zásady pokojného řešení sporů. Ukládá se v ní státům, aby řešily své spory tak, aby „ani mezinárodní mír a bezpečnost, ani spravedlnost nebyly ohrožovány“.

Obecné mezinárodní právo rovněž vyžaduje, aby mezinárodní spory, jakožto rozpory mezi svrchovanými jednotkami, byly urovnávány na základě svrchované rovnosti států. Při tom svrchovanost, rovnost a nezávislost sporných stran musí být zajištěna po celou dobu projednávání sporu a ani samotné urovnání nesmí být dosaženo na účet svrchovanosti jedné sporné strany.

Československý návrh obsahoval takovouto myšlenku a v průběhu kodifikačního jednání uznali potřebnost jejího kodifikování i ostatní účastníci. Tak se stalo, že se objevila i v konečném znění zásady pokojného řešení sporů ve formulaci „mezinárodní spory musí být urovnávány na základě svrchované rovnosti“.

Pokojné urovnání mezistátních sporů, má-li být úspěšné, se neobejde bez toho, aby jak sporné strany, tak i ostatní státy nezhoršovaly situaci, jež přivedla ke sporu, aby nijak nekomplikovaly urovnávání sporu a aby ani nepodnikaly kroky, které by mohly zvýšit napětí mezi spornými stranami, a tím i ztížit vyřešení sporu.

Chile a neangažované státy ve svých návrzích požadovaly začlenit do formulace zásady pokojného řešení sporů odpovídající povinnost států nezhoršovat situaci v době projednávání sporu. Tento námět byl uvítán ostatními delegacemi a navíc ještě rozšířen o další složku, takže v konečném znění se objevil jako povinnost nejen sporných stran, ale i ostatních států, „vystříhat se jakéhokoli jednání, které by mohlo zhoršit situaci tak, že by to mohlo ohrozit udržení mezinárodního míru a bezpečnosti, a chovat se v souladu s cíli a zásadami Charty OSN“.

Při posuzování úlohy jednotlivých prostředků při pokojném řešení sporů se největší pozornost věnovala dvěma krajním prostředkům v bohaté paletě urovná-

vacích procedur, přímému jednání a soudnímu rozhodování, jmenovitě Mezinárodnímu soudnímu dvoru.

Socialistické a neangažované státy navrhovaly, aby se vyjednávání, jakožto hlavnímu a základnímu prostředku pokojného řešení sporů, zajistilo přednostní postavení v připravované formulaci zásady pokojného řešení sporů. Státům se mělo uložit, aby se vždy nejprve uchýlily k vyjednávání a teprve v případě neúspěchu použily jiného dohodnutého prostředku pokojného řešení sporů.

Tento nápad nedošel uznání u ostatních delegací, které odmítly uznat vyjednávání za prostředek nadřazený jiným způsobům pokojného řešení sporů. Dokazovaly, že všechny prostředky pokojného řešení sporů, jež Charta vypočítává, jsou rovnocenné a sporné strany si samy mohou svobodně a po dohodě vybrat kterýkoliv z nich, bez jakékoli poslušnosti nebo pořádku.

Všeobecně dohodnutá formulace zásady pokojného řešení sporů klade všechny prostředky do stejné roviny. Uvádí sice při výpočtu prostředků na prvním místě vyjednávání, jež je nejběžnějším a nejpraktičtějším prostředkem pokojného řešení sporů, nepřiznává mu však privilegované místo na úkor ostatních prostředků.

Společný návrh pěti mocností uváděl kromě těch prostředků, které byly nakonec zařazeny do všeobecně dohodnutého znění, i dobré služby. Vzhledem k tomu, že tento způsob pokojného řešení sporů je vlastně jen druhem zprostředkování, a že ani Charta OSN jej jmenovitě ve svém článku 33 neuvádí, byl pominut i v kodifikované verzi zásady pokojného řešení sporů.

Zmíněných pět mocností rovněž navrhlo, aby se do připravované formulace začlenila klauzule o tom, že kompetentní orgány OSN by měly více využívat pravomoci svěřených jim Chartou na poli pokojného řešení sporů. Jiní členové výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy však o tomto námětu soudili, že nepatří věcně do kodifikačního programu, který se má zabývat formulací zásad upravujících vztahy mezi státy, a nikoliv výzvami na stávající instituce, aby zlepšily svou činnost.

Místo této ne příliš šťastně formulované myšlenky se podařilo vypracovat alespoň jiné dohodnuté ustanovení podobného smyslu, které odkazuje nepřímým způsobem na proceduru pokojného řešení sporů v rámci OSN. Byla schválena klauzule o tom, že nic v dohodnuté formulaci není na újmu použitelných ustanovení Charty a ani je nemění, zejména těch, která se týkají pokojného řešení sporů. Tím se rozumí především pravomoci Rady bezpečnosti, Mezinárodního soudního dvora a Valného shromáždění při urovnávání mezistátních sporů.

Na druhém konci rejstříku prostředků pokojného řešení sporů stojí soudní řízení. O tomto způsobu řešení sporů, zejména o Mezinárodním soudním dvoru a jeho jurisdikci, byly během kodifikačního jednání o zásadě pokojného řešení sporů vyslovovány rozdílné a značně protichůdné názory.

Západní a některé další delegace považovaly za vhodné, aby ve formulaci zásady pokojného řešení sporů byl jmenovitě uveden a zdůrazněn jako prostředek pokojného řešení sporů Mezinárodní soudní dvůr. Odůvodňovaly to tím, že Charta

OSN sama označuje Mezinárodní soudní dvůr za hlavní soudní orgán OSN a že všechny členské státy OSN jsou ipso facto i účastníky Statutu Mezinárodního soudního dvora. Na podporu tohoto tvrzení ještě uváděly pravidlo obsažené v článku 36 odst. 3 Charty, podle něhož se mají spory právní povahy zpravidla vznášet na Mezinárodní soudní dvůr.

Zástupci socialistických států a jiné neangažované delegace naopak soudili, že formulace zásady pokojného řešení sporů se má koncentrovat na vypočtení hlavních normativních komponentů tohoto právního principu a nemá žádným způsobem zmiňovat a ani podporovat konkrétní instituce. Podle jejich názoru postačí ve formulaci obecná zmínka o soudním řízení jako jednom z prostředků pokojného řešení sporů, čímž je pokryt i Mezinárodní soudní dvůr.

Přijatelnou pro všechny účastníky se nakonec ukázala být pouze druhá alternativa, jež byla též obsažena v předložených návrzích formulace zásady pokojného řešení sporů. Konečné znění zásady pokojného řešení proto pouze obecně zmiňuje soudní řízení jako jeden z prostředků pokojného řešení sporů, aniž by výslovně zmiňovalo Mezinárodní soudní dvůr.

Obavy ze zvláštní zmínky o Mezinárodním soudním dvoru, jakožto zvlášť výhodném prostředku pokojného řešení sporů, pramenily u států, které se stavěly proti tomu, aby tento orgán OSN jmenovitě vzpomenu l v kodifikované verzi, hlavně z nespokojenosti s dosavadní činností Mezinárodního soudního dvora a s jeho nespravedlivým složením prováděným na úkor socialistických a neangažovaných zemí.

K tomu, aby se tyto nedostatky Mezinárodního soudního dvora perspektivně odstranily, směřoval společný návrh Ghany, Indie a Jugoslávie z r. 1964. Podle něho se jednak měla do kodifikovaného znění zásady pokojného řešení sporů začlenit klauzule o tom, že je povinností OSN pokračovat v úsilí na poli pokrokového rozvoje mezinárodního práva a jeho kodifikace za účelem posílení právní základny pro soudní řešení mezinárodních sporů. Jednak měla být ve formulaci zásady obsažena výzva, aby OSN podnikla kroky k tomu, aby zajistila v Mezinárodním soudním dvoru jako celku plnější a spravedlivější zastoupení hlavních forem civilizace a hlavních právních soustav světa.

Jelikož po dlouhých diskusích a jednáních bylo dohodnuto, že v kodifikovaném textu zásady pokojného řešení sporů nebude žádné zmínky o Mezinárodním soudním dvoru, padly i oba návrhy Ghany, Indie a Jugoslávie jako bezpředmětné.

Ostrou polemiku vyvolal společný návrh Dahomeje, Itálie, Japonska, Madagaskaru a Nizozemska, aby se do formulace zásady pokojného řešení sporů začlenila výzva adresovaná státům, aby podnikly kroky k přijetí obligatorní jurisdikce Mezinárodního soudního dvora podle článku 36 odst. 2 Statutu. Motivovaly svůj námět tím, že takovýto apel by mohl vést k širšímu přijetí obligatorní jurisdikce Mezinárodního dvora, čímž by se posílil vliv soudní procedury při pokojném řešení sporů a tím i upevnila mezinárodní zákonnost.

Většina členů výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce od-

mítla akceptovat tento návrh jako nemístný a neodpovídající podmínkám soudobého mezinárodního života. Proti obecnému přijetí závazné pravomoci Mezinárodního soudního dvora pro spory mezi státy hovoří již výše zmíněné nedostatky Mezinárodního soudního dvora a ani dosavadní zkušenosti s přijímáním obligatorní jurisdikce nejsou dobré. Obligatorní jurisdikci Mezinárodního soudního dvora přijalo bez výhrad pouze 17 států, zatímco dalších 26 s různými výhradami a omezeními, které ji prakticky znehodnocují.⁶³⁾ Obligatorní jurisdikci Mezinárodního soudního dvora nepřijaly dvě třetiny členů mezinárodního společenství.

Negativní postoj k navrhované výzvě u většiny členů výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy způsobil, že konečný text zásady pokojného řešení sporů nemá žádné zmínky o obligatorní jurisdikci Mezinárodního soudního dvora.

Všeobecně dohodnutý text zásady pokojného řešení sporů, který byl vyhlášen v Deklaraci, je výsledkem četných kompromisů a koncesí u všech účastníků jednání, o čemž svědčí samo srovnání výchozích pozic, jak se odrážely v předložených návrzích, s konečnou verzí zásady pokojného řešení sporů. Z kodifikačního hlediska představuje jednomyslně schválená formulace zásady pokojného řešení sporů nepochybně krok vpřed, poněvadž poprvé vůbec byly v tak rozvinuté podobě zachyceny všechny hlavní normativní součásti tohoto principu. Daleko méně však již uspokojuje schválená formulace z hlediska pokrokového rozvoje této zásady, protože se přidržuje tradičních představ a registruje jen nejnižšího společného normativního jmenovatele, na kterém se mohly členské státy OSN vůbec dohodnout. Nadměrně se v kodifikované verzi pokojného řešení sporů zdůrazňuje svoboda volby prostředků pokojného řešení sporů a neuvádí se v potřebnou rovnováhu s povinností států činně napomáhat skutečnému vyřešení sporu, zejména jestliže selže prostředek přímého vyjednávání. Větší pozornost se měla v kodifikaci zásady věnovat rozhodčímu řízení, jakožto prostředku obzvláště praktickému, protože zde mohou sporné strany ovlivnit jak složení rozhodců tak i právo, podle kterého má tribunál rozhodnout, čímž mohou odstranit škodlivé momenty urovnávání sporů, které se dosud objevovaly u Mezinárodního soudního dvora. Častějším používáním arbitráže by bylo možno nejen upevnit samu zásadu pokojného řešení sporů, ale i mezinárodní zákonost.

3. ZÁSADA TÝKAJÍCÍ SE POVINNOSTI NEVMĚŠOVAT SE DO ZÁLEŽITOSTÍ, KTERÉ PATŘÍ DO VNITŘNÍ PRÁVOMOCI KTERÉHOKOLI STÁTU, V SOULADU S CHARTOU

Zásada týkající se povinnosti nevměšovat se do záležitostí, které patří do vnitřní pravomoci kteréhokoli státu, v souladu s Chartou OSN, nazývaná též krátce zá-

⁶³⁾ Soupis všech jednostranných prohlášení o převzetí obligatorní jurisdikce Mezinárodního soudního dvora viz v dok. OSN ST/LEG/SR.D/1, str. 9 a násl.

sadou nevměšování, ukládá všem státům povinnost zdržet se přímého nebo nepřímého mocenského zásahu do suverénní sféry jiného státu a vnučování mu vůle. Tato zásada má v současné době mimořádný význam pro nezávislou existenci států a pro zajištění mírového soužití. Zásada nevměšování patří v soudobém obecném mezinárodním právu vedle zákazu hrozby silou nebo použití síly v mezinárodních vztazích a zásady sebeurčení národů k nejdůležitějším právním instrumentům ochrany států.

Zásadu nevměšování lze sice považovat za součást obecného mezinárodního práva již od minulého století, avšak v té době byla oslabena tolika výjimkami a omezeními, že byla mnohými státy a velkou částí nauky považována za politický postulát a nikoliv za právní normu. Teprve přijetí Charty OSN a poválečný vývoj ve světě vedl k tomu, že i zásada nevměšování se stala normou obecného mezinárodního práva a že byla zařazena mezi zásady přátelských vztahů a spolupráce mezi státy.

Kromě obecného mezinárodního práva obyčejového upravuje povinnost nevměšování především Charta OSN. V nejobecnější poloze je zásada nevměšování zakotvena v článku 2 odst. 1 Charty OSN, který stanoví zásadu svrchované rovnosti států. Podle této zásady⁶⁴⁾ jsou si všechny státy právně rovné, požívají práv vyplývajících z plné suverenity a mohou si svobodně zvolit a rozvíjet politické, sociální, hospodářské a kulturní zřízení podle svých představ. Ostatní státy mají povinnost respektovat jejich osobnost a politickou nezávislost. Součástí tohoto mezinárodně právního závazku je i povinnost nevměšovat se do vnitřních záležitostí druhých států, protože intervence by byla přímou negací řečených práv svrchovaných států a jejich rovného postavení.

Povinnost nevměšování vyplývá věcně i ze zásady sebeurčení národů, podle níž mají národy právo svobodně rozhodovat o svých vnitřních i zahraničních otázkách, bez zásahu zvnějšku.⁶⁵⁾ Uplatnění zásady sebeurčení národů, zakotvené v článku 1 odst. 2 a v článku 55 Charty, je stejně jako u zásady svrchované rovnosti států nepředstavitelné bez existence povinnosti druhých států nevměšovat se do jejich záležitostí.

Specifický zákaz nejnebezpečnější formy vměšování, ozbrojené intervence, je obsažen v článku 2 odst. 4 Charty OSN, v němž se státům ukládá povinnost vystríhat se použití síly v mezinárodních stycích.⁶⁶⁾

Na podporu právní existence zásady nevměšování se někdy uvádí i okolnost, že Charta OSN zakazuje ve svém článku 2 odst. 7 výslovně Organizaci spojených národů, aby se vměšovala do vnitřních záležitostí států. Z tohoto ustanovení jakožto zvláštní projekce zásady nevměšování se pak dovozuje i platnost obecné zásady nevměšování regulující vztahy mezi státy.

⁶⁴⁾ Viz blíže o této zásadě níže v 6. oddíle této kapitoly.

⁶⁵⁾ Viz blíže o této zásadě níže v oddíle 5. této kapitoly.

⁶⁶⁾ Viz blíže v oddílu 1. této části.

Jako právní normu potvrdily státy zásadu nevměšování v době po druhé světové válce v několika významných dokumentech, jako v Paktu Ligy arabských států, v Chartě Organizace amerických států nebo v Chartě Organizace africké jednoty.

Charta Organizace amerických států z r. 1948 stanoví ve svém článku 15, že „žádný stát ani skupina států nemá právo zasahovat přímo nebo nepřímo, z jakéhokoli důvodu, do vnitřních nebo vnějších věcí jiného státu. Tato zásada zakazuje nejen zásah ozbrojenou mocí, nýbrž také každou jinou formu vměšování nebo pokusy o ohrožení osobnosti státu nebo jeho politických, hospodářských a kulturních součástí“.

Pakt Ligy arabských států z r. 1945 ve svém článku 8 a Charta Organizace africké jednoty z r. 1963 ve svém článku III vytyčují zásadu nevměšování jako vůdčí princip ve vztazích mezi členy těchto organizací.

K potvrzení zásady nevměšování jakožto právního pravidla a zdůraznění jejího nesmírného významu pro mírové soužití států a jejich spolupráci, došlo i na mezinárodních konferencích afroasijských států a neangažovaných zemí v Bandungu v r. 1955, v Bělehradě v r. 1961 a v Káhiře v r. 1964.

Intervenci, jakožto jev, který nemá místo v mezinárodním právu, odsoudil i Mezinárodní soudní dvůr ve svém rozsudku o incidentu v Korfském průlivu z r. 1949.⁶⁷⁾

Komise pro mezinárodní právo formulovala ve svém návrhu deklarace práv a povinností států z r. 1949 zásadu nevměšování jako „povinnost každého státu vystříhat se vměšování do vnitřních nebo vnějších záležitostí druhého státu“.

Když se jednalo o kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy na XVII. zasedání Valného shromáždění, navrhovaly socialistické a neangažované státy, aby byla mezi projednávané principy s ohledem na obrovský politický význam a normativní povahu zařazena i zásada nevměšování. Spojené státy americké, podporované některými dalšími západními mocnostmi, zejména Velkou Británií a Austrálií, byly proti tomuto návrhu s odůvodněním, že tato zásada není obecnou normou mezinárodního práva zakotvenou v Chartě OSN a že o zákazu nevměšování lze nanejvýš hovořit jen v případě ozbrojené intervence, která je však stejně pokryta jinou zásadou, povinností států vystříhat se hrozby silou nebo použití síly. Doporučovaly též, aby se upustilo od obtížného definování tohoto pojmu a ponechalo se raději kompetentním orgánům OSN, aby ony samy stanovily v konkrétních případech co je a co není intervencí. Tvrdily, že zasahování do záležitostí jiných států je běžnou formou zahraniční politiky a stává se protiprávní jediné tehdy, když se k takovému zásahu použije síly.

Tato argumentace však nijak nepřesvědčila ostatní delegace o tom, že by zásada nevměšování neměla být zařazena do seznamu zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy. Naopak, socialistické a neangažované země znásobily své diplo-

⁶⁷⁾ ICJ, 1949, str. 34–35.

matické a politické úsilí a prosadily, že se mezi sedmi zásadami přátelských vztahů a spolupráce, jež formulovalo Valné shromáždění ve známé rezoluci 1815/XVII, objevila na čelném, třetím místě, hned za zákazem hrozby silou nebo použití síly v mezinárodních vztazích a zásadou pokojného řešení sporů.

Tímto rozhodnutím Valného shromáždění se však spor o právní povahu zásady nevměšování a o rozsah normativních povinností z ní plynoucích, který hluboko rozdělil členské státy do dvou proti sobě stojících táborů, neskončil. Střet názorů mezi socialistickými, neangažovanými a latinskoamerickými státy na jedné straně a zápaními mocnostmi na druhé straně pokračoval v průběhu všeobecné rozpravy o zásadě nevměšování v právním výboru XVIII. zasedání Valného shromáždění v r. 1963, i na všech zasedáních výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce, počínaje rokem 1964 a konče rokem 1970. Teprve v závěru posledního zasedání výboru v r. 1970 bylo dosaženo kompromisní dohody o znění zásady nevměšování,⁶⁸⁾ současně s dohodami o formulacích zákazu hrozby silou nebo použití síly v mezinárodních vztazích a zásady sebeurčení národů, kteréžto tři zásady s ohledem na některé jejich společné rysy a hlavně vzhledem na jejich mimořádnou právní i politickou důležitost, byly dokončeny společně.

Na prvním zasedání kodifikačního výboru v Mexiku v r. 1964 bylo předloženo celkem pět návrhů na formulaci zásady nevměšování. Podalo je Československo,⁶⁹⁾ Jugoslávie,⁷⁰⁾ Velká Británie,⁷¹⁾ Mexiko⁷²⁾ a společně Ghana, Indie a Jugoslávie.⁷³⁾ Guatemala⁷⁴⁾ a Spojené státy americké⁷⁵⁾ předložily k britskému projektu pozměňovací návrhy. Představy Československa, neangažovaných zemí a Mexika o formulaci zásady nevměšování byly celkem shodné, avšak odlišovaly se ostře od britsko-americké koncepce. Nejinak tomu bylo během rozpravy o zásadě nevměšování a vlastního kodifikačního jednání. Ukázalo se, že členové kodifikačního výboru nejsou schopni dosáhnout dohody ani o podstatě zásady nevměšování, ani o povinnostech, které z ní pro státy vyplývají.⁷⁶⁾

Zcela nová situace nastala v jednání o kodifikaci zásady nevměšování po skončení XX. zasedání Valného shromáždění OSN, které přijalo ze sovětské iniciativy dne 21. prosince 1965 Deklaraci o nepřípustnosti vměšování do vnitřních záležitostí států a ochraně jejich nezávislosti a svrchovanosti.⁷⁷⁾ Tato deklarace sehrála rozhodující úlohu v dalším jednání o kodifikaci zásady nevměšování.

⁶⁸⁾ A/AC.125/12.

⁶⁹⁾ A/AC.119/L.6.

⁷⁰⁾ A/AC.119/L.7. Po předložení pozdějšího návrhu spolu s Ghanou a Indií stáhla Jugoslávie tento návrh.

⁷¹⁾ A/AC.119/L.8.

⁷²⁾ A/AC.119/L.24.

⁷³⁾ A/AC.119/L.27.

⁷⁴⁾ A/AC.119/L.25.

⁷⁵⁾ A/AC.119/L.26.

⁷⁶⁾ A/5746, str. 141.

⁷⁷⁾ A/RES/2131. Pro tuto deklaraci, o níž budeme hovořit níže jako o Deklaraci o nevměšování, hlasovalo celkem 109 členů OSN, žádný členský stát nehlasoval proti a pouze Velká Británie se zdržela hlasování.

Ačkoliv na počátku druhého zasedání výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce v New Yorku v r. 1966 byly předloženy ještě další návrhy formulací zásady nevměšování,⁷⁸⁾ na jejichž podkladě se mělo jednat o konečné kodifikované verzi, diskuse se záhy koncentrovala na otázku, zda se má do připravovaného znění zásady nevměšování vtělit obsah Deklarace o nevměšování nebo zda se má naopak, nezávisle na této deklaraci, hledat jiná formulace.

Latinskoamerické, neangažované a socialistické státy, zastoupené v kodifikačním výboru, sdílely shodný názor, že Deklarace o nevměšování formuluje autenticky zásadu nevměšování jako obecné pravidlo mezinárodního práva a odráží právní nazírání států na nepřipustnost všech forem vměšování do záležitostí jiných států. Zevrubné rozpracování zásady nevměšování i jejích hlavních právních komponentů v Deklaraci o nevměšování je podle nich rovněž důkazem toho, že v této deklaraci se podrobně definovala zásada nevměšování. Z těchto důvodů navrhly, aby se obsah Deklarace o nevměšování inkorporoval do připravovaného kodifikovaného znění zásady nevměšování.⁷⁹⁾

Západní delegace zastoupené ve výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy naopak snižovaly právní význam Deklarace o nevměšování a vydávaly ji za pouhý politický dokument. Doporučovaly hledat jinou formulaci zásady nevměšování, nezávisle na obsahu Deklarace o nevměšování.⁸⁰⁾

Tento principiální rozpor mezi oběma skupinami států se nepodařilo v dalším jednání kodifikačního výboru vyřešit, a proto se výbor uchýlil poprvé ve své praxi k hlasování o tak závažné otázce. Většinou hlasů 22 delegací socialistických, neangažovaných a latinskoamerických států, proti 8 hlasům západních delegací a abstenci švédského delegáta, se výbor usnesl, že Deklarace o nevměšování odráží univerzální právní přesvědčení, což kvalifikuje tuto zásadu jako autentický a definitivní princip mezinárodního práva a rozhodl dále, že „zvláštní výbor se musí při formulování zásady řídit rezolucí Valného shromáždění čís. 2131/XX z 21. prosince 1965“.⁸¹⁾

XXI. zasedání Valného shromáždění OSN, které se sešlo na podzim 1966, rozhodlo po projednání zprávy kodifikačního výboru v právním výboru Valného shromáždění stejným způsobem jako kodifikační výbor.⁸²⁾

I když západní delegace se na pozdějších zasedáních výboru pro kodifikaci zásad

⁷⁸⁾ Společný návrh Indie, Jugoslávie, Libanonu a Sjedinené arabské republiky /A/AC.125/L.12/, pozměňovací návrh Ghany k tomuto návrhu /A/AC.125/L.12/, revidovaný návrh všech těchto pěti mocností předložený společně /A/AC.125/L.12/Rev. 1 and Corr. 1/, společný návrh Austrálie, Francie, Itálie, Kanady, Spojených států amerických a Velké Británie /A/AC.125/L.13/ a společný návrh Austrálie a Itálie /A/AC.125/L.36/.

⁷⁹⁾ K tomu cíli směřoval návrh Sjedinené arabské republiky /A/AC.125/L.14/, Chile /A/AC.125/L.15/, Československa /A/AC.125/L.16/ a společný návrh Chile a Sjedinené arabské republiky /A/AC.125/L.17/.

⁸⁰⁾ Společný pozměňovací návrh Austrálie, Francie, Itálie, Kanady, Spojených států amerických a Velké Británie k návrhu chilsko-arabskému /A/AC.125/L.19/.

⁸¹⁾ Toto významné rozhodnutí bylo přijato jako dokument A/AC.125/3.

⁸²⁾ 3. odst. operativní části rezoluce 2181/XXI.

přátelských vztahů a spolupráce opětovně pokoušely o to, aby se při formulaci zásady nevměšování vycházelo co nejméně z Deklarace o nevměšování, neuspěly ve svém úsilí, protože všechny ostatní státy trvaly důsledně na svých stanoviscích ohledně právní povahy Deklarace o nevměšování. Trvalý a stupňující se diplomatický a politický tlak socialistických, neangažovaných a latinskoamerických států nakonec přivedl ke změně ztrnulé západní pozice, takže na posledním zasedání kodifikačního výboru v r. 1970 bylo možno přece jen vypracovat i všeobecně dohodnutou kodifikovanou verzi zásady nevměšování, vycházející právě z Deklarace o nevměšování.

Podle zásady nevměšování v nejobecnější definici, jak se uvádí v prvním odstavci kodifikovaného znění zásady „nemá žádný stát ani skupina států právo vměšovat se, přímo nebo nepřímo, z jakéhokoli důvodu, do vnitřních nebo vnějších záležitostí kteréhokoli jiného státu“.

Vměšování lze provádět jak zjevnými tak i skrytými způsoby. Nezáleží na tom, zda se intervenující stát uchyluje k přímému použití síly, k hrozbě síly, k hospodářskému nebo politickému nátlaku, nebo zda finančně podporuje opoziční skupiny ve druhém státě, podplácí část tisku ve druhé zemi, či trpí výcvik teroristů na svém území, kteří mají být vysláni do druhého státu. Obojí způsob je zakázaný.

Stejně irrelevantní pro podstatu intervence je okolnost, zda stát provádí vměšování sám, přímo pomocí svých orgánů, nebo zda k tomu využívá jiné státy nebo cizí organizované bandy, žoldnéře nebo teroristy. Kodifikovaná verze zásady nevměšování je i v tomto bodě jasná a zakazuje jak přímé tak i nepřímé vměšování.

K nejspornějším otázkám, o nichž se při kodifikování zásady nevměšování jednalo, byla otázka, zda zákaz vměšování se týká pouze „vnitřních záležitostí státu“ nebo také „vnějších záležitostí státu“. Západní mocnosti se snažily zúžit zákaz vměšování pouze na vnitřní věci státu s odůvodněním, že na zahraničněpolitickém poli může jeden stát ovlivňovat vůli druhého a prosazovat svou osobnost ve vztahu ke druhým státům.

Zásada nevměšování chrání před zásahem zvnějšku nejen vnitřní jurisdikci státu, ale i jeho vnější kompetenci na jejímž základě stát, jako nezávislá jednotka, rozhoduje svobodně o své zahraniční politice, o zahraničním obchodu, o stycích s druhými státy, o sjednávání mezinárodních dohod, o přístupu k mezinárodním smlouvám, o účasti na mezinárodních konferencích nebo o členství v mezinárodních organizacích. I když tato vnější oblast činnosti státu bývá více upravena mezinárodním právem, zejména smlouvami dvoustrannými nebo vícestrannými, jichž je stát smluvní stranou, patří stejně jako vnitřní záležitosti k rezervované doméně, do které se nemají druhé státy zásadně vměšovat, leda by je k tomu opravňovala platná mezinárodní smlouva nebo obyčej.

Vnější záležitosti státu tudíž z hlediska zásady nevměšování jsou postaveny pod stejnou ochranu jako „vnitřní záležitosti“ státu. Intervenování i do vnějších záležitostí státu je zakázáno v řadě dokumentů sjednaných americkými státy i v Deklaraci o nevměšování.

Vměšování do vnějších záležitostí jiného státu zakazuje Úmluva o právech a povinnostech států, sjednaná v Montevideu v r. 1933,⁸³⁾ dodatkový protokol o neintervenci, sjednaný na konferenci v Buenos Aires v r. 1936⁸⁴⁾ a zejména pak Charta Organizace amerických států z r. 1948.⁸⁵⁾

Návrh deklarace práv a povinností států, připravený Komisí pro mezinárodní právo v r. 1949, ukládal v článku 3 státům, aby se vystříhaly vměšování do vnějších záležitostí jiných států.⁸⁶⁾

Nakonec sama Deklarace o nevměšování z r. 1965 zapovídá státům vměšování jak do vnitřních tak i do vnějších věcí.⁸⁷⁾

Vnitřní i vnější záležitosti státu jsou neodlučitelnými atributy jeho suverenity, o nichž každý stát rozhoduje podle své vůle a úvahy, ovšem s přihlédnutím k normám mezinárodního práva obecné i partikulární povahy, jimiž je vázán. Mezinárodní právo tudíž nečiní rozdíl mezi vměšováním do vnitřních věcí a vměšováním do vnějších věcí, a obojí stejně rigorózně zakazuje.

Návrhy západních mocností směřujících k tomu, aby z domény státu chráněné mezinárodním právem před zásahem zvenčí byly vyloučeny vnější záležitosti, byly proto oprávněně odmítnuty ostatními účastníky kodifikačního jednání, jelikož by omezení zákazu vměšování pouze na vnitřní věci mohlo legalizovat různé nedovolené zásahy do vedení zahraniční politiky jiných států.

Konečný, všeobecně přijatý text zásady nevměšování staví na stejnou roveň vměšování do vnitřních i vnějších záležitostí a oba druhy intervence zakazuje.

Podle stupně nebezpečnosti aktů zakázaných zásadou nevměšování, lze intervence rozdělit na ty, které jsou provázeny použitím síly, především vojenské, a intervence bez prvku násilí. Ozbrojené zásahy do záležitostí druhých států mívají zpravidla za následek i ohrožení všeobecného míru a bezpečnosti, zatím co ostatní případy vměšování obvykle vedou pouze ke zhoršení vztahů mezi dotyčnými státy a ke zvýšení mezinárodního napětí.

Za nejnebezpečnější formu vměšování označila Deklarace o nevměšování ozbrojenou intervenci a všechny ostatní formy nátlaku namířené proti osobnosti druhého státu nebo jeho politickým, hospodářským a kulturním základům. Všeobecně dohodnuté znění kodifikované zásady staví tento druh intervence rovněž na prvé místo v té své části, kde se vypočítávají typické intervenční případy, a praví jasně, že takové případy jsou porušením mezinárodního práva.

Zákaz vměšování s použitím síly se ovšem do jisté míry překrývá s všeobecným zákazem použití síly proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti jiného státu, který je obsažen v článku 2 odst. 4 Charty. Takto se může ozbrojená inter-

⁸³⁾ Článek 8 Úmluvy (The International Conferences of American States, First Supplement, 1933-1940, str. 122.

⁸⁴⁾ Hudson, International Legislation, sv. VI, str. 626.

⁸⁵⁾ Dokumenty, sv. 1, str. 406.

⁸⁶⁾ A/RES/375/IV.

⁸⁷⁾ Odst. 1 operativní části Deklarace o nevměšování.

vence ztotožnit s agresí. Z toho důvodu též Deklarace o nevměšování ve své preambuli považuje ozbrojenou intervenci za souznačnou s agresí.⁸⁸⁾

Mezinárodní právo zakazuje i ostatní způsoby vměšování, které by ohrožovaly osobnost státu, jeho politickou, hospodářskou nebo kulturní samostatnost, vedly by k podřízení výkonu jeho svrchovaných práv anebo by přinesly intervenujícímu státu nějaké výhody. Takovéto druhy intervence, ať již se při nich použije hospodářských, politických nebo jiných prostředků, mohou vést nejen ke zlomení vůle dotyčného státu, ale mohou ohrozit jeho samotnou existenci. Taková destrukce podstatných součástí státu jako subjektu mezinárodního práva by mohla mít krajně nepříznivé důsledky pro mírové soužití a spolupráci států.

Ve všeobecně dohodnutém znění zásady nevměšování se odpovídajícím způsobem zcela na místě zdůrazňuje, že žádný stát nesmí použít, a ani povzbuzovat k použití, hospodářských, politických nebo jiných prostředků za účelem donucení jiného státu k tomu, aby od něj získal podřízení výkonu jeho svrchovaných práv a zajistil si od něj výhody jakéhokoli druhu. Rovněž se v dohodnutém znění zásady podtrhuje, že každý stát má nezcizitelné právo zvolit si své politické, hospodářské, společenské a kulturní zřízení, bez jakéhokoli vměšování se strany jiného státu.

Mimořádně nebezpečnou formou nezákonného vměšování do vnitřních záležitostí jiného státu je organizování, pomoc, podněcování, financování nebo trpění podvrtné, teroristické nebo ozbrojené činnosti v jiném státě, kterážto činnost má vést k násilnému svržení vlády jiného státu nebo k zasahování do občanské války v jiném státě.

Jednotlivé druhy tohoto způsobu intervence byly již dříve odsouzeny a zakázány v některých významných mezinárodních instrumentech. Havanská úmluva o povinnostech a právech států v případě občanské války z r. 1928 například ukládá státům povinnosti k potlačení podpory nebo rozněcování občanské války v jiném americkém státě.⁸⁹⁾ Charta Organizace africké jednoty z r. 1963 zakazuje v 5. odstavci článku III podvrtnou činnost a politické atentáty.

I tuto nebezpečnou formu vměšování se podařilo zakázat ve všeobecně dohodnutém znění kodifikované zásady nevměšování. Práví se zde na příslušném místě, že žádný stát nesmí organizovat, podněcovat, financovat, vyvolávat nebo trpět podvrtnou, teroristickou nebo ozbrojenou činnost, která je namířena k násilnému svržení vlády jiného státu, ani jí napomáhat a rovněž se nesmí vměšovat do občanské války v jiném státě.

Poslední jmenovitě zakázanou formou vměšování je použití síly za účelem zbavení národů jejich národní totožnosti. Na nátlak především neangažovaných a socialistických států byla do kodifikované verze zahrnuta i tato forma zakázané činnosti, ačkoliv směřuje především proti zásadě sebeurčení národů tím, že zne-

⁸⁸⁾ V 7. odstavci preambule.

⁸⁹⁾ Hudson, *International Legislation*, sv. IV, str. 2418.

možňuje svobodný výkon práva na sebeurčení, které je nezczizitelným právem každého národa.

Ačkoliv přijatý text zásady nevměšování se vůbec nezmiňuje o prostředcích, které může stát ohrožený cizí intervencí podniknout, v průběhu kodifikačního jednání byla této otázce věnována pozornost s ohledem na návrh západních mocností, podle něhož základním elementem práva sebeobranu je i právo státu podniknout v souladu s mezinárodním právem přiměřená opatření k individuální nebo kolektivní sebeobraně proti vměšování.

Obecné mezinárodní právo sice dovoluje státu, aby použil k obraně proti cizímu vměšování různé prostředky, k individuální nebo kolektivní sebeobraně se však může uchýlit pouze v případě, že by intervence měla podobu ozbrojeného útoku. Pak by ovšem byl titulem pro výkon sebeobranu objektivně vedený ozbrojený útok, agrese, tedy předchozí porušení zákazu použití síly v mezinárodních vztazích podle článku 2 odst. 4 Charty, a nikoliv sama intervence technicky vzato. Stát může v případech neozbrojené intervence pouze podniknout vhodná a přiměřená retorzní nebo represální opatření nevojenské povahy, může požádat o zákrok Organizaci spojených národů nebo oblastní organizaci, již je členem a hlavně pak může učinit všechna potřebná opatření proti účinkům intervence na svém území, v rámci své jurisdikce.

Austrálie a Itálie, dva z autorů západního návrhu na rozšíření hranic práva sebeobranu všeobecně i na intervenci, kteří si v průběhu debaty uvědomili nepřipustnost rozšiřování institutu sebeobranu na intervenci vůbec, předložily později vlastní návrh k této otázce, v němž hovořily již toliko o „přirozeném právu státu, který je obětí vměšování do jeho vnitřních záležitostí prostředky jinými než ozbrojeným útokem, přijmout taková individuální nebo kolektivní opatření pro svou ochranu, jaká jsou třeba, v přiměřené míře a v souladu s Chartou“.

Všeobecně dohodnuté znění zásady nevměšování, kodifikované v Deklaraci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, upravuje konečně, stejně jako znění obou předchozích zásad, vztah zásady nevměšování k Chartě OSN. I zde se použilo obdobné klauzule o tom, že nic v kodifikovaných odstavcích formulace zásady nevměšování nesmí být vykládáno tak, aby se to dotýkalo příslušných ustanovení Charty vztahujících se na udržení mezinárodního míru a bezpečnosti.

Přesto, že jednání o zásadě nevměšování ve výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi národy probíhalo velmi bouřlivě a dostávalo se často do situací, které vypadaly zcela bezvýchodně a hrozily neúspěchem, podařilo se nakonec zásluhou sjednoceného, důsledného a trpělivého postupu socialistických, neangažovaných a latinskoamerických delegací v kodifikačním výboru prosadit text, vycházející z Deklarace o nevměšování, který představuje nejen kodifikaci této zásady, ale především i její pokrokové rozvinutí. Poprvé tak bylo kodifikovanou verzí zásady, o jejíž normativní povaze již přestaly západní mocnosti diskutovat, univerzálně potvrzeno, že i zásada nevměšování je normativním pravidlem

platným pro všechny státy. Dosáhlo se i toho, že zásada nevměšování nezakazuje pouze ozbrojenou intervenci, ale jakékoli vměšování jednoho státu nebo skupiny států, ať již přímé nebo nepřímé, z jakéhokoli důvodu, do vnitřních i vnějších záležitostí druhého státu. Novým a cenným je též ustanovení o ochraně výkonu práva sebeurčení národů před zasahováním zvnějšku.

4. POVINNOST STÁTŮ NAVZÁJEM SPOLUPRACOVAT V SOULADU S CHARTOU

Povinnost států navzájem spolupracovat v různých sférách mezinárodního života za účelem udržení a upevnění mezinárodního míru a bezpečnosti a zajištění hospodářského a sociálního rozvoje všech národů je další důležitou zásadou přátelských vztahů a spolupráce mezi státy. Tato zásada odráží vysoký stupeň hospodářského a technického vývoje soudobé společnosti a je právním rámcem pro bohatý rejstřík pestré spolupráce států na poli hospodářském, politickém, vědeckém, technickém, kulturním, zdravotnickém, sociálním a humanitním.

Zásada povinné mezinárodní spolupráce států patří k nejmladším základním obecným zásadám soudobého mezinárodního práva. Její vznik byl vyvolán nutností vytvořit právní podmínky pro hospodářský a technický rozvoj všech národů a pro zajištění sociálního blahobytu, jakožto nezbytné infrastruktury světového společenství, v němž platí již zákaz použití síly v mezinárodních vztazích a povinnost pokojného řešení mezinárodních sporů. Idea obligatorní spolupráce států je odrazem uvědomění si mezinárodní pospolitosti, že mezinárodní mír a bezpečnost není možné udržet natrvalo pouze s pomocí donucovacích akcí, ale že je nutno používat i jiných prostředků a způsobů, než samotných zbraní. Takovýmto účinným doplňkem je právě široká rovnoprávná spolupráce mezi všemi existujícími státy na nejrozličnějších úsecích mezistátních vztahů, především pak při udržování mezinárodního míru a bezpečnosti a při rozvoji hospodářské, vědecké, technické, kulturní, sociální a humanitní spolupráce.

Zásada povinné mezinárodní spolupráce, která je v porovnání s ostatními zásadami přátelských vztahů a spolupráce mezi státy nejobecnější a nejobsáhlejší, protože ukládá státům pozitivní závazky spolupráce ve všech oblastech mezinárodních styků, je poměrně novým jevem. Její vznik je úzce spjat s podepsáním Charty OSN a s vytvořením Organizace spojených národů a četných mezinárodních odborných organizací, v jejichž rámci státy spolupracují při udržování mezinárodního míru a bezpečnosti a při rozvíjení hospodářské, vědecké, technické, sociální, kulturní a humanitní součinnosti.

Konkrétní povinnosti týkající se obligatorní mezinárodní spolupráce při udržování a upevňování mezinárodního míru a bezpečnosti, čítající v to zdokonalování OSN jakožto nástroje světové kolektivní bezpečnosti, zahrnují státy při kodifikaci

zásad přátelských vztahů do první zásady, týkající se zákazu hrozby silou nebo použití síly v mezinárodních vztazích.⁹⁰⁾

Zásada povinné mezinárodní spolupráce států má svůj právní základ především v Chartě OSN. Ta upravuje jak obecné znaky této spolupráce ve svých člancích 1, 44 a 56, tak i speciální otázky s ní spojené v člancích 11, 13, 57, 58, 59, 62 a 76.

V článku 1 Charty státy zakládající OSN vytýčily jako jeden z cílů OSN i jejich členů uskutečňování mezinárodní spolupráce na poli hospodářském, sociálním, kulturním i humanitním, jakož i podporování a posilování úcty k lidským právům a základním svobodám pro všechny.

V článku 55 Charta ukládá OSN, a tím nepřímě i jejím členům, aby v zájmu vytvoření poměrů stability a blahobytu, nezbytných pro pokojné a přátelské styky mezi národy, podporovala zvyšování životní úrovně, plnou zaměstnanost a vytváření podmínek pro hospodářský a sociální pokrok a rozvoj. Dále má za úkol, aby napomáhala řešení mezinárodních hospodářských, sociálních, zdravotnických a příbuzných problémů, jakož i mezinárodní součinnosti v oblasti kultury a výchovy. Posléze má šířit obecnou úctu k lidským právům a základním svobodám pro všechny.

V následujícím článku 56 Charty, který představuje normativní jádro zásady povinné mezinárodní spolupráce, přejímají členské státy OSN závazek jednat společně i jednotlivě, v součinnosti s OSN, k dosažení cílů stanovených v článku 56 Charty, o němž byla právě řeč.

Velký význam pro tvorbu obsahu zásady povinné mezinárodní spolupráce mají vedle Charty OSN i statuty mezinárodních odborných organizací, a to jak přidružených k OSN tak i stojících mimo tuto organizaci. Tyto listiny, na jejichž základě se ustavily příslušné mezinárodní organizace s jejich orgány, stanoví také práva a povinnosti členských států v jednotlivých odvětvích odborné mezinárodní spolupráce. Lze je proto považovat za formy realizace zásady povinné spolupráce států v oblasti hospodářské, technické, vědecké, sociální, kulturní a humanitní.

Zásada povinné mezinárodní spolupráce byla též potvrzena v usneseních významných mezinárodních konferencí, zejména Bandungské z r. 1955, Bělehradské z r. 1961, Káhirské z r. 1964 a Konference Spojených národů o obchodu a rozvoji z téhož roku.

Kodifikací zásady povinné mezinárodní spolupráce se začal zabývat výbor pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy poprvé na svém zasedání v New Yorku v r. 1966, když předtím na XX. zasedání Valného shromáždění v r. 1965 proběhla o této zásadě všeobecná rozprava v právním výboru Valného shromáždění. Jako podklad pro kodifikační jednání mu posloužily tři

⁹⁰⁾ Viz výše v oddíle 1 této části.

předložené návrhy: návrh Československa,⁹¹⁾ společný návrh Austrálie, Itálie, Kanady, Spojených států amerických a Velké Británie⁹²⁾ a společný návrh Alžírsko, Barmy, Indie, Jugoslávie, Kamerunu, Keni, Libanonu, Madagaskaru a Sjedinené arabské republiky.⁹³⁾

Výboru se na tomto zasedání nepodařilo vypracovat návrh formulace zásady povinné mezinárodní spolupráce, ačkoliv dosáhl dohody o četných bodech, nikoliv však o klauzuli týkající se nediskriminace.⁹⁴⁾ Teprve na dalším zasedání v r. 1967 v Ženevě, kde měl k dispozici jako podklad pro jednání ještě několik dalších nových návrhů,⁹⁵⁾ uspěl a přijal jednomyslně dohodnutý text zásady povinné mezinárodní spolupráce,⁹⁶⁾ který byl později zahrnut beze změny do Deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy.⁹⁷⁾

V průběhu všeobecné rozpravy i na počátku kodifikačního jednání o zásadě povinné mezinárodní spolupráce panovaly mezi účastníky neshody jak o podstatě zásady, tak o hranicích její působnosti, a to z hlediska osobního i věcného.

Západní delegace hájily zprvu názor, že zásada spolupráce není právní normou, že je spíše příčinou přátelských vztahů mezi státy, a současně i následkem. Tento princip se podle nich projevuje spíše v politické a sociální sféře než v oblasti právních závazků a mezinárodního práva.

Ostatní mocnosti oponovaly tomuto postoji a dokazovaly naopak, že závazky plynoucí ze zásady povinné mezinárodní spolupráce jsou právní a nikoliv jen morální či politické povahy a že státy mají povinnost spolupracovat s ostatními státy ve všech sférách mezinárodních vztahů. Přijetím Charty OSN, statutů mezinárodních odborných organizací a univerzálních smluv o spolupráci v různých oblastech mezinárodního života, stala se povinnost k mezinárodní spolupráci normativním závazkem.

V pozdější fázi jednání ustoupily západní mocnosti od svého stanoviska a uznaly, že i zásada povinné mezinárodní spolupráce je právní zásadou, která patří k základním zásadám soudobého mezinárodního práva. Proto také zásada povinné mezinárodní spolupráce byla nakonec formulována stejným způsobem jako všechny ostatní; po obecném definování zásady se vypočítávají jednotlivé specifické povinnosti, které ze zásady plynou a stanoví se též podmínky její aplikace.

Druhým sporným bodem, neméně vážným, byla otázka okruhu subjektů požíva-

⁹¹⁾ A/AC.125/L.16.

⁹²⁾ A/AC.125/L.28 and Add. 1.

⁹³⁾ A/AC.125/L.29 and Add. 1. K tomuto návrhu předložila Chile pozměňovací návrh A/AC.125/L.30.

⁹⁴⁾ A/6230, str. 247–248 a 260.

⁹⁵⁾ Návrh Velké Británie /A/AC.125/L.44/, pozměňovací návrh Itálie /A/AC.125/L.46/ a Kanady /A/AC.125/L.52/ k britskému návrhu, rumunský návrh, který se týkal jen prvního odstavce formulované zásady /A/AC.125/L.45 and Corr. 1/ a společný návrh Alžírsko, Ghany, Indie, Jugoslávie, Kamerunu, Keni, Madagaskaru, Nigérie, Sjedinené arabské republiky a Sýrie /A/AC.125/L.48/.

⁹⁶⁾ A/AC.125/DC. 20 nebo A/6799, str. 83.

⁹⁷⁾ A/AC.125/12.

jících práv a nesoucích povinnosti plynoucí ze zásady povinné mezinárodní spolupráce. Západní delegace se snažily o omezení aplikovatelnosti této zásady pouze na členské státy OSN, a v tomto směru se pohyboval i jejich původní návrh.

Rostoucí počet problémů hospodářského, sociálního, kulturního i humanitního rázu, které musí lidstvo řešit, jsou však univerzálního charakteru a vyžadují též odpovídajícího řešení pomocí koordinovaných a sladěných akcí všech států bez rozdílu. Této životní nutnosti odpovídá v právní rovině i projekce všeobecné povinnosti států spolupracovat navzájem, bez ohledu na rozdílné politické nebo společenské zřízení nebo různý stupeň hospodářského či kulturního rozvoje.

I v tomto bodě západní mocnosti musely ustoupit od svého názoru, překonaného poválečným vývojem, a akceptovaly tézi o univerzálnosti zásady povinné mezinárodní spolupráce. V konečně dohodnutém znění, které bylo inkorporováno do Deklarace, se hovoří o „státech“ v množném čísle, tedy o všech státech generelně, a nikoliv jen o členských státech OSN. Podle obecné formulace zásady povinné spolupráce všechny státy, i každý jednotlivě, mají povinnost navzájem spolupracovat, a to bez ohledu na rozdíly v jejich politickém, hospodářském a společenském zřízení.

Během jednání o rozsahu povinností plynoucích ze zásady povinnosti se střetly dvě odlišné koncepce. Neangažované země požadovaly, aby se působnost zásady rozšířila na „všechny sféry mezinárodního života“. Západní mocnosti naopak odmítaly tak široké pojetí mezinárodní spolupráce a zužovaly její rozsah na povinnost spolupracovat „v souladu s Chartou za účelem vytvoření poměrů stability a blahobytu, jež jsou nutné pro pokojné a přátelské styky mezi národy, čítajíc v to udržování míru a bezpečnosti“.

Československý návrh předvídal povinnost spolupracovat „v různých sférách mezinárodních vztahů“, kterážto obecná povinnost měla být pak specifikována v dalších speciálních ustanoveních. Tento přístup se ukázal být nakonec přijatelným i pro neangažované a západní delegace, takže konečné znění hovoří o povinnosti spolupracovat „v různých sférách mezinárodních vztahů“.

Nejen sám obsah povinností plynoucích ze zásady mezinárodní spolupráce, ale i jejich cíle v obecné definici zásady s ohledem na důležitost jednotlivých normativních komponentů se staly předmětem sporu mezi socialistickými a neangažovanými státy na jedné straně a západními zeměmi na druhé. Podle názoru první skupiny mělo být jako cíl povinné mezinárodní spolupráce na prvním místě uvedeno udržování mezinárodního míru a bezpečnosti a teprve na druhém zajišťování hospodářského a sociálního pokroku všech národů. Západní pojetí stavělo na prvé místo hospodářský a sociální pokrok a na druhé udržování míru.

Konečné znění, na němž se všechny zúčastněné státy dohodly, hovoří o povinnosti států spolupracovat v různých sférách mezinárodních vztahů, za účelem „udržení mezinárodního míru a bezpečnosti, jakož i podpory hospodářské stability a pokroku, obecného blahobytu národů a mezinárodní spolupráce“.

Zásada povinné mezinárodní spolupráce na rozdíl od jiných zásad přátelských

vztahů a spolupráce mezi státy, které především ukládají státům povinnosti non facere, pati nebo omittere, jako je tomu u zákazu hrozby silou nebo použití síly v mezinárodních vztazích nebo u zásady nevměšování, ukládá státům povinnost facere. Charakteristickým pro tuto zásadu a její právní komponenty je trvalé a opakované plnění a nikoliv jen jednorázové nebo občasné jednání. Tato zásada má též daleko větší věcný rozsah než ostatní zásady a kryje politické, hospodářské, obchodní, sociální, vědeckotechnické, kulturní i humanitní oblasti činnosti států. Nespokojuje se s tím, že ukládá státům, aby se pouze tolerovaly nebo nepřekážely jiným ve spolupráci, ale vyžaduje od nich naopak aktivní spolupráci s ostatními státy. Státy jsou povinny plnit zásadu povinné mezinárodní spolupráce poctivě, podle svých potřeb a možností, k vlastnímu prospěchu i k užítku celého mezinárodního společenství.

Ke specifičnosti zásady povinné mezinárodní spolupráce patří i to, že skýtá obecnou základnu a rámec pro bohatou a širokou činnost států a současně stanoví hlavní podmínky, za nichž je třeba spolupráci rozvíjet, aby byla v souladu s mezinárodním právem. Jinak však ponechává státům volnost, aby samy rozhodovaly o způsobu a rozsahu spolupráce s tím nebo oním státem nebo o součinnosti v rámci některé mezinárodní organizace, pokud ovšem dříve nepřevzaly závazek jistého chování a postupu v platné mezinárodní smlouvě nebo ve statutu mezinárodní organizace, jejímž jsou členem. I když zásada neukládá státům povinnost spolupráce se všemi existujícími státy ve všech oblastech mezistátních styků a ani v plném rozsahu, bylo by trvalé a plné odpírání spolupráce s jinými státy v oblastech společného nebo obecného zájmu porušením této základní zásady mezinárodního práva.

Ze zásady svrchované rovnosti států i ze zásady povinné mezinárodní spolupráce, které obě mají univerzální povahu, vyplývá, že státy jsou povinny vystríhat se diskriminačních opatření proti jiným z důvodu odlišného společenského nebo hospodářského zřízení nebo z příčiny nižší úrovně hospodářského rozvoje.

Druhý obecný princip, schválený na Konferenci Spojených národů o obchodu a rozvoji v r. 1964 stanovil, že „nesmí být žádná diskriminace založená na rozdílech společenskohospodářských soustav“.

I Konference hlav států nebo vlád neangažovaných států, která se konala v Káhiře v r. 1964, prohlásila, že „diskriminační opatření jakéhokoli druhu podniknutá proti rozvojovým zemím z důvodu rozdílných společenskoeconomických soustav jsou v rozporu s Chartou OSN“.

Socialistické a neangažované země ve svých návrzích na formulaci zásady povinné mezinárodní spolupráce měly i příslušné ustanovení zakazující diskriminaci z řečených důvodů. Západní mocnosti zprvu oponovaly tomu, aby se taková klauzule stala součástí kodifikované verze. Odůvodňovaly to tím, že povinnost zříci se diskriminace ve vztahu k jiným státům by byla nepraktická i nerozumná, a že by mohlo jít nanejvýš o politický postulát, nikoliv však o mezinárodně právní závazek.

Odmítavý postoj západních mocností ke klauzuli o nediskriminaci v průběhu jednání na zasedání výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy v r. 1966 byl hlavní příčinou toho, že nedošlo k přijetí textu zásady povinné mezinárodní spolupráce, ačkoliv všechny ostatní elementy zásady byly dohodnuty. O rok později se podařilo vypracovat formuli přijatelnou pro všechny strany v podobě dodatku k obecné formulaci zásady. Stanoví se v něm povinnost států navzájem spolupracovat bez diskriminace založené na rozdílech politického, hospodářského nebo společenského zřízení.

Zásada povinné mezinárodní spolupráce je konstruována tak, že kromě obecné definice pravidla v prvním odstavci se vypočítávají ve druhém a třetím odstavci kodifikovaného textu speciální povinnosti států.

Na prvním místě se uvádí povinnost spolupráce s jinými státy při udržování mezinárodního míru a bezpečnosti, aniž by se však nějak blíže rozváděla. Některé součásti této povinnosti jsou zachyceny v zásadě o zákazu hrozby silou nebo použití síly v mezinárodních vztazích.⁹⁸⁾

Hned po ní se státům ukládá povinnost spolupracovat při podpoře úcty k lidským právům a základním svobodám pro všechny, jakož i při jejich dodržování, a taktéž povinnost spolupracovat při odstraňování všech forem rasové diskriminace a všech forem náboženské nesnášenlivosti.

Prvou část tohoto ustanovení navrhly západní země, druhou část týkající se odstraňování rasové diskriminace a náboženské nesnášenlivosti, neangažované a socialistické země. Poslední skupina navrhla v této souvislosti i zařazení povinnosti států spolupracovat při odstraňování kolonialismu, bylo však dohodnuto, že tato složka bude zmíněna v zásadě o sebeurčení národů.

Třetí povinností zmíněnou ve druhém odstavci zvláštní části, je povinnost členských států OSN jednat společně i jednotlivě ve spolupráci s OSN podle příslušných ustanovení Charty. Ani zde nedošlo k podrobnější specifikaci této povinnosti, která je ostatně upravena přímo Chartou OSN.

Samostatný, poslední dohodnutý odstavec textu zásady povinné mezinárodní spolupráce, jedná o povinnosti států spolupracovat na hospodářském, sociálním, kulturním, vědeckém a technickém poli, a o povinnosti přispívat ke kulturnímu a výchovnému pokroku. Rovněž se zde stanoví, že státy mají spolupracovat při podpoře hospodářského růstu na celém světě, zejména v rozvojových zemích.

Ačkoliv se týká mimořádně důležitých oblastí hospodářské, sociální, kulturní a humanitní spolupráce, je slabinou posledního definovaného pravidla, že na nátlak západních mocností, které v této souvislosti odmítly převzít jasné normativní povinnosti, se v tomto odstavci, na rozdíl od všech ostatních ustanovení celé Deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, používá místo všude jinde běžného obratu státy „musí“⁹⁹⁾ pouze slabšího znění státy „by měly“ nebo

⁹⁸⁾ Viz výše oddíl 1. této části.

⁹⁹⁾ „Shall“.

„mají“¹⁰⁰⁾ čímž se snižuje normativní úroveň pravidla a přenáší se více do roviny etické a politické.

Rozvojové země se pokusily při jednání o povinnosti hospodářské spolupráce prosadit koncepci právně závazné pomoci hospodářsky vyvinutých zemí při podpoře hospodářského růstu v rozvojových zemích. Ztroskotaly však na záporném postoji západních mocností, které odmítly převzít tak daleko jdoucí normativní závazek.

Má-li mezinárodní spolupráce přinášet všem účastníkům plody, pak je nezbytné, aby se rozvíjela za přísného dodržování zásady rovnosti stran, vzájemných výhod, respektování zájmů druhých partnerů a nevměšování do vnitřních záležitostí druhých států. Jedině na takovémto základě lze budovat korektní a zdravé vztahy mezi státy a rozvíjet širokou a plodnou mezinárodní spolupráci.

Československý návrh, stejně jako návrh neangažovaných zemí a posléze i do-
datečný návrh Rumunska požadovaly, aby tyto podmínky byly jmenovitě vy-
počteny v zásadě povinné mezinárodní spolupráce jako její nezbytné náležitosti. Západní mocnosti byly však proti tomu, aby se tato kvalifikace objevila v kodifi-
kované verzi zásady. Teprve po obtížném jednání, kdy bylo dosaženo kompromisu
na obou stranách a výčet podmínek, za nichž se musí rozvíjet mezinárodní spolu-
práce byl zredukován na dvě hlavní, byl dohodnut konečný text příslušného usta-
novení. Podle něho jsou státy povinny řídit své mezinárodní styky v oblasti hos-
podářské, sociální, kulturní, technické a obchodní „podle zásad svrchované rovnosti
a nevměšování“.

Zásada povinné spolupráce států při udržování mezinárodního míru, při roz-
víjení hospodářské, vědeckotechnické, sociální, kulturní a humanitní spolupráce
a při ochraně lidských práv, jakož i odstraňování rasové diskriminace a náboženské
nesnášenlivosti, jak je kodifikovaná v Deklaraci zásad přátelských vztahů a spolu-
práce mezi státy, fixuje nejvyšší dosažitelnou míru normativního obsahu, na němž
se byli s to všichni účastníci kodifikačního jednání zatím dohodnout. I když ne-
obsahuje všechny postuláty vytyčené socialistickými a neangažovanými státy, přede-
vším na poli hospodářské, obchodní a vědeckotechnické spolupráce, přece jen ve
svém souhrnu představuje významný pokrok na cestě rozvoje a kodifikace této
důležité zásady, která patří k základním zásadám obecného mezinárodního práva
a současně je i podstatnou složkou souhrnu zásad přátelských vztahů a spolupráce
mezi státy. V kodifikovaném znění dochází poprvé k všeobecnému uznání její
normativní povahy a univerzální platnosti, k systematickému rozpracování jejích
hlavních normativních součástí, k uzákonění principu nediskriminace při rozvíjení
mezinárodní spolupráce z důvodu rozdílného politického, hospodářského nebo spo-
lečenského zřízení a ke zdůraznění toho, že mezinárodní spolupráce se musí roz-
víjet za přísného dodržování zásady svrchované rovnosti a zásady nevměšování.

¹⁰⁰⁾ "Should".

5. ZÁSADA ROVNÝCH PRÁV A SEBEURČENÍ NÁRODŮ

Zásada rovných práv a sebeurčení národů, pod níž se v nejobecnější podobě rozumí právo každého národa svobodně rozhodovat o své nezávislé existenci a o svém hospodářském, společenském a kulturním rozvoji, patří k nejdůležitějším principům soudobého mezinárodního práva. Její politický a právní význam obzvláště stoupl s intenzivním bojem koloniálních národů o dosažení nezávislosti po druhé světové válce.

Zásada sebeurčení národů hraje závažnou roli při zajišťování mírového soužití mezi státy rozdílných společenských soustav, protože skutečná pokojná koexistence států není ani myslitelná bez kolektivity svobodných a rovných národů, které si samy rozhodují o svém politickém a hospodářském zřízení i o svém budoucím zaměření. Důsledné respektování zásady sebeurčení národů je rovněž nezbytným předpokladem rozvoje přátelských vztahů mezi všemi státy a národy, jelikož bez jejího dodržování nelze ani úspěšně rozvíjet rovnoprávnou a všestranně prospěšnou spolupráci a ani účinně napomáhat hospodářskému, sociálnímu a kulturnímu pokroku ve všech částech světa. Svědomité zachovávání zásady sebeurčení národů patří i k podmínkám normálních mírových vztahů mezi státy, protože dokud budou některé národy násilně udržovány pod cizí koloniální nadvládou a budou zbavovány práva na svobodu, svrchovanost a nezávislost, do té doby budou i existovat ohniska mezinárodního napětí, zárodky mezinárodních sporů a konfliktů, které se mohou snadno přeměnit v ohrožení světového míru a bezpečnosti.

Jako politický a morální postulát byla zásada sebeurčení národů vytyčena již v 18. století, v době národně osvobozeneckých hnutí v Evropě. Její historické a filosofické základy se obvykle spojují s Francouzskou revolucí z r. 1789 a s Velkou říjnovou revolucí z r. 1917. Jako zásada mezinárodního práva, uznávaná celým mezinárodním společenstvím, se zásada sebeurčení národů objevuje v Chartě OSN, ale jen v nejobecnější podobě. Její aplikovatelnost na všechny národy bez výjimky, zejména závislé a koloniální, se však potvrzuje teprve v Deklaraci o poskytnutí nezávislosti koloniálním zemím a národům, kterou schválilo Valné shromáždění OSN v r. 1960.¹⁰¹⁾ K jejímu smluvnímu zakotvení v univerzálním instrumentu a k vypočtení jejích základních součástí dochází až v r. 1966 přijetím Mezinárodního paktu hospodářských, sociálních a kulturních práv a Mezinárodního paktu občanských a politických práv.¹⁰²⁾

Charta OSN uvádí zásadu sebeurčení národů výslovně v článku 1 odst. 2 a v článku 55, aniž by ji však blíže specifikovala. Navíc tuto zásadu zahrnula implicitně do svých kapitol XI., XII. a XIII., které jednají o nesamosprávných a poručenských územích.

¹⁰¹⁾ A/RES/1514/XV. Níže o ní budeme hovořit jen jako o Deklaraci o poskytnutí nezávislosti.

¹⁰²⁾ Oba instrumenty tvoří přílohu k rezoluci Valného shromáždění OSN č. 2200/XXI. Níže o nich budeme hovořit jako o Mezinárodních paktech lidských práv.

V pozdější praxi OSN, zejména v rezolucích Valného shromáždění, z nichž prvořadý význam má Deklarace o poskytnutí nezávislosti, se zásada sebeurčení znovu potvrzuje a rozvíjí. V Deklaraci o poskytnutí nezávislosti Valné shromáždění OSN potvrdilo právo všech národů, závislých i koloniálních, na nezávislost a vyzvalo koloniální mocnosti, aby podnikly okamžité kroky k přenesení všech mocí na koloniální národy, v souladu s jejich svobodně vyjádřenou vůlí a vysloveným přáním.

Dne 21. prosince 1961 si Valné shromáždění ustavilo zvláštní výbor pro plnění Deklarace o poskytnutí nezávislosti.¹⁰³⁾ Tento orgán, který byl původně sedmnáctičlenný a později dvacetičtyřčlenný,¹⁰⁴⁾ v kterémžto rozšířeném složení působí dosud, se zabývá situací v jednotlivých, dosud závislých územích a koloniích, a předkládá Valnému shromáždění návrhy k urychlení dekolonizačního procesu. Výbor 24 zemí se stal postupně hlavním pomocníkem Valného shromáždění při plnění dekolonizačního programu a prakticky nahradil dřívejší výbor pro informace z nesamosprávných území.

Valné shromáždění OSN se na svých pravidelných zasedáních opětovně zabývalo situací týkající se plnění Deklarace o poskytnutí nezávislosti, a v rezolucích, které k tomuto bodu přijímalo, potvrzovalo zásadu sebeurčení nejen v obecnosti, ale i v konkrétních případech národněosvobozenického boje, rozvíjelo další normativní součásti této zásady a vyvíjelo politický tlak na metropolitní mocnosti, aby urychlily dekolonizaci.¹⁰⁵⁾

Po svém zapsání do Charty OSN byla zásada sebeurčení národů také potvrzována, konkretizována a obohacována o nové elementy i v četných významných mezinárodních dokumentech. Bandungská konference asijských a afrických zemí v r. 1955 plně podpořila zásadu sebeurčení jak je obsažena v Chartě a vzala na vědomí rezoluce Valného shromáždění o právu národů na sebeurčení.

Bělehradská konference hlav států nebo vlád neangažovaných zemí z r. 1961 slavnostně potvrdila svou podporu Deklaraci o nezávislosti a doporučila provést okamžitou, bezpodmínečnou, úplnou a konečnou likvidaci kolonialismu. Usnesla se také, že je třeba vyvinout společné úsilí s cílem skoncovat se všemi druhy kolonialismu a imperialistické nadvlády ve všech jejích formách a projevech.

Charta Organizace africké jednoty z r. 1963 vyslovila ve své preambuli přesvědčení, že je nezczizitelným právem všech národů kontrolovat svůj vlastní osud.

II. konference neangažovaných států v Káhiře v r. 1964 slavnostně potvrdila právo národů na sebeurčení a na rozhodování o svém osudu a zdůraznila, že toto právo představuje jednu z nejdůležitějších zásad Charty OSN.

Mezinárodní pakty lidských práv z r. 1966 přiznávají oba shodně hned v 1. článku právo sebeurčení všem národům, na jehož základě mohou národy svo-

¹⁰³⁾ A/RES/1654/XVI.

¹⁰⁴⁾ A/RES/1810/XVII.

¹⁰⁵⁾ Viz rezoluce Valného shromáždění čis. 1810/XVII, 1956/XVIII, 2105/XX, 2189/XXI, 2326/XXII, 2465/XXIII, 2548/XXIV, 2621/XXV a 2708/XXV.

bodně rozhodovat o svém hospodářském, sociálním a kulturním rozvoji, svobodně určovat svůj politický statut, jakož i svobodně nakládat se svým přírodním bohatstvím a zdroji.

Zásada sebeurčení národů trpěla jako jiné zásady přátelských vztahů a spolupráce mezi státy značnou obecností a abstraktností, kterou neodstranila ani Deklarace o poskytnutí nezávislosti, již ostatně koloniální mocnosti odmítaly přiznat právní povahu, ani rezoluce Valného shromáždění, jež na ni navazovaly. Proto též došlo k jejímu zařazení do seznamu těch zásad, které třeba pokrokově rozvinout a kodifikovat.

Všeobecná rozprava o zásadě sebeurčení národů proběhla na XX. zasedání Valného shromáždění OSN v r. 1965. Poté začal o její kodifikaci jednat zvláštní výbor na svém zasedání v r. 1966. Jako podklad pro jednání mu sloužily tři písemné návrhy formulací zásady, předložené Československem,¹⁰⁶⁾ dále společně neangažovanými státy¹⁰⁷⁾ a Spojenými státy americkými.¹⁰⁸⁾ Jednání se však omezilo toliko na výměnu názorů a dospělo ke zjištění, že existují značně odlišná stanoviska na obsah této zásady u socialistických a neangažovaných zemí na jedné a u západních mocností na druhé straně.¹⁰⁹⁾

O rok později pokračoval výbor pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce v kodifikačním jednání, přičemž mu přibyl navíc nový návrh Velké Británie;¹¹⁰⁾ neangažované země opětovaly svůj dřívější návrh v podobě jedné součásti celé deklarace.¹¹¹⁾ I na tomto zasedání trvaly hluboké rozpory mezi delegacemi jak v otázce obsahu zásady sebeurčení národů tak v otázce právních povinností plynoucích z této zásady pro státy, v důsledku čehož ani tentokrát nebylo dosaženo žádné dohody o formulaci zásady sebeurčení nebo alespoň jejích částí.¹¹²⁾

Na zasedání výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce v r. 1968 pokračovalo jednání o kodifikaci zásady sebeurčení národů, proběhlo však stejně bezúspěšně, jako obě předchozí.¹¹³⁾ Teprve zasedání výboru v r. 1969, konané v New Yorku, kde byl k dosud podaným návrhům předložen ještě společný návrh socialistických zemí,¹¹⁴⁾ vedlo k jistému pokroku. Redakčnímu výboru se podařilo dohodnout se o tom, že Deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy by měla obsahovat i kodifikované znění zásady sebeurčení národů,

¹⁰⁶⁾ A/AC.125/L.16.

¹⁰⁷⁾ A/AC.125/L.31 and Add. 1–3. Návrh předložily Alžírsko, Barma, Dahomej, Ghana, Indie, Jugoslávie, Kamerun, Keňa, Libanon, Madagaskar, Nigérie, Sjednocená arabská republika a Sýrie.

¹⁰⁸⁾ A/AC.125/L.32. Libanon předložil k tomuto návrhu pozměňovací návrh A/AC.125/L.34/.

¹⁰⁹⁾ A/6230/ str. 226 a 260.

¹¹⁰⁾ A/AC.125/L.44.

¹¹¹⁾ A/AC.125/L.48. Návrh předložily společně Alžírsko, Ghana, Indie, Jugoslávie, Kamerun, Keňa, Madagaskar, Nigérie, Sjednocená arabská republika a Sýrie. Ghana k návrhu podala vlastní pozměňovací návrh A/AC.125/L.50/.

¹¹²⁾ A/6799, str. 209–210.

¹¹³⁾ A/7326, str. 203.

¹¹⁴⁾ A/AC.125/L.74. Společný návrh Československa, Polska, Rumunska a Svazu sovětských socialistických republik.

jednak formulující tuto zásadu v obecné poloze, přičemž by se zdůraznila univerzality tohoto principu, a jednak vypočítávající ve druhém odstavci právní následky, které ze zásady plynou. Navíc se v redakčním výboru dosáhlo dohody o některých součástech celkové formulace.¹¹⁵⁾

Kodifikační úsilí o vypracování všeobecně dohodnutého textu zásady sebeurčení národů bylo korunováno úspěchem teprve na zasedání výboru v r. 1970 v Ženevě, kdy všeobecně přijatá formulace zásady sebeurčení národů se stala součástí širší kompromisní dohody i o znění zásady nevměšování a zákazu hrozby silou nebo použití síly v mezinárodních vztazích.¹¹⁶⁾

Západní mocnosti na začátku kodifikačního jednání hájily názor, že zásada sebeurčení národů není právní normou, ale pouhým programovým politickým požadavkem nebo morálním postulátem. Teprve po prodiskutování v právním výboru XX. zasedání Valného shromáždění a jednání kodifikačního výboru v r. 1966 změnila svůj postoj a přiklonily se k mínění všech ostatních členských států OSN o tom, že i tato zásada je obecnou zásadou soudobého mezinárodního práva a že patří k základním zásadám mezinárodněprávním. I tak se však snažily v dalším kodifikačním jednání co nejvíce zúžit její normativní obsah a zejména vyloučit dekolonizační důsledky plynoucí ze zásady sebeurčení.

Základními komponentami zásady sebeurčení národů je právo všech národů na nezávislost a právo na svobodné rozhodování o svém politickém, hospodářském, společenském a kulturním zřízení, a tomuto právu odpovídající povinnost všech států respektovat je.

Právo národů na nezávislost a svobodné rozhodování o svém osudu potvrdila řada důležitých poválečných dokumentů. Bělehradská deklarace neangažovaných zemí z r. 1961 vyhlásila, že „všechny národy mají právo na jednotu, sebeurčení a nezávislost“. Káhirská deklarace téže skupiny zemí z r. 1964 prohlásila o právu na nezávislost, které přísluší všem národům, že je to nezczitelné právo.

Deklarace o poskytnutí nezávislosti předvídá, že všechny národy mají právo „svobodně určovat svůj politický statut a svobodně rozhodovat o svém hospodářském, sociálním a kulturním rozvoji“. Stejným způsobem opisují základní obsah zásady sebeurčení národů i oba Mezinárodní pakty lidských práv.

Návrhy formulace zásady sebeurčení národů předložené socialistickými státy a skupinou neangažovaných zemí předvídaly v obecné definici zásady sebeurčení národů ustanovení o tom, že všechny národy mají právo na úplnou svobodu, nezávislost, výkon plné suverenity, svobodné rozhodování o svém hospodářském, sociálním a kulturním rozvoji a na celistvost svého národního území.

Všeobecně přijatá formulace zachycuje v nejobecnějším znění toto právo národů jako „právo svobodně rozhodnout, bez vměšování zvenčí, o svém politickém postavení, jakož i o svém hospodářském, společenském a kulturním zřízení“.

¹¹⁵⁾ A/7619, str. 62–66.

¹¹⁶⁾ A/AC.125/12.

Právo na nezávislost opravňuje každý národ, aby si ustavil svůj nezávislý stát, aby se oddělil od jiného státu nebo se spojil s druhým státem. Oddělení od stávajícího státního útvaru má být výsledkem svobodně vyjádřeného přání dotyčného národa a projevem jeho vůle, přičemž třetí státy mají povinnost zdržet se jakéhokoliv vměšování v takovém případě.

Koloniální mocnosti odmítaly přiznat právo na nezávislost koloniálním národům a snažily se redukovat jejich nárok na pouhou samosprávu. Argumentovaly zejména tím, že Charta hovoří v případě nesamosprávných území pouze o dosažení samosprávy, nikoliv však o dosažení nezávislosti. Uváděly na podporu svého tvrzení též to, že prý koloniální národy nejsou schopné převzít odpovědnost související s nabytím nezávislosti a s vedením vlastního státu, a ani prý nemívají k tomu potřebné materiální zdroje.

Koncepce o rozdělování národů na ty, které mají právo na nezávislost, a ty, které takové právo nemají, však byla odmítnuta ostatními členskými státy OSN. Po urputných bojích a vyjednáváních musely koloniální mocnosti koncedovat stanovisku neangažovaných a socialistických států, podle jejichž návrhů právo na sebeurčení přísluší všem národům bez rozdílu. Všeobecně dohodnutý text kodifikované zásady stanoví, že na základě zásady rovných práv a sebeurčení národů, zakotvené v Chartě OSN, mají „všechny národy“ právo svobodně rozhodovat o svém osudu.

Všem národům, tedy i koloniálním, bylo v dohodnutém kodifikovaném textu výslovně přiznáno právo, aby na základě výkonu svého práva sebeurčení buď zřídily svůj svrchovaný a nezávislý stát, svobodně se sdružily nebo integrovaly s jiným státem anebo se objevily v jiném politickém statutu svobodně určeném. Tyto formy národní existence považuje všeobecně dohodnuté znění zásady sebeurčení národů „za způsoby uplatnění práva sebeurčení“ se strany národů.

Druhou složkou práva sebeurčení národů tvoří jejich právo svobodně rozhodovat o svém politickém, hospodářském a sociálním zřízení. Toto právo zůstává všem národům i po dosažení nezávislosti. Národy je vykonávají každodenně v průběhu své existence a rozvoje. Nekonzumují je tím, že si zvolily určitý politický statut, jistou vládní formu nebo společenské zřízení, ale mohou je kdykoli svobodně měnit v průběhu svého dalšího rozvoje.

Podstatnou součástí vnitřní autonomie každého národa je jeho právo svobodně nakládat se svými přírodními zdroji a národním bohatstvím. Bez uplatnění tohoto práva by nemohly národy materiálně zajistit ani svou nezávislou existenci a ani by nemohly rozvíjet svobodně své hospodářství a kulturu.

Valné shromáždění OSN ve své rezoluci o trvalé svrchovanosti nad přírodními zdroji ze 14. prosince 1962¹¹⁷⁾ prohlásilo, že právo národů na trvalou svrchovanost nad jejich přírodními zdroji a bohatstvím musí být vykonávána v zájmu jejich národního rozvoje a blahobytu.

¹¹⁷⁾ A/RES/1803/XVII.

Bělehradská deklarace neangažovaných zemí z r. 1961 vyhlásila, že všechny národy mohou pro své vlastní účely svobodně nakládat se svým přírodním bohatstvím a zdroji, bez újmy závazků vznikajících z mezinárodní hospodářské spolupráce, založené na zásadě vzájemných výhod a mezinárodním právu.

Mezinárodní pakty lidských práv použily obdobné dikce a stanovily, že všechny národy mohou pro svou potřebu svobodně nakládat s přírodním bohatstvím a zdroji, nesmí to však být na újmu závazkům plynoucím z mezinárodní hospodářské spolupráce, založené na zásadě vzájemného prospěchu a mezinárodním právu.

Československý návrh formulace zásady sebeurčení národů předvídal výslovné ustanovení o tomto důležitém právu. Neangažované země navrhovaly zařadit klauzuli o svobodné dispozici s přírodními zdroji do textu zásady svrchované rovnosti států.

Ani v zásadě sebeurčení národů, ani v zásadě svrchované rovnosti států se však nakonec neobjevila žádná zmínka o tomto právu, protože se socialistické a neangažované země na jedné straně a západní mocnosti na druhé straně nemohly dohodnout na všeobecně přijatelné formulaci.

Opačným hlavním právním důsledkem, plynoucím ze zásady sebeurčení, jakožto obecné zásady soudobého mezinárodního práva, je povinnost všech států respektovat existenci i uplatnění práva sebeurčení národů ze strany všech národů. Tento aspekt byl zakotven v kodifikované verzi zásady sebeurčení národů tak, že „každý stát má povinnost respektovat toto právo (tj. právo všech národů rozhodnout svobodně o svém politickém postavení i svém zřízení) v souladu s ustanoveními Charty OSN“.

Povinnost všech států respektovat právo sebeurčení národů je v dohodnutém textu zásady sebeurčení národů specifikována v několika zvláštních povinnostech, nejen rázu facere.

Každý stát má předně povinnost podporovat uskutečňování zásady sebeurčení národů a poskytnout pomoc Organizaci spojených národů při plnění jejich úkolů, týkajících se podpory přátelských vztahů a spolupráce mezi státy a „urychleného skoncování s kolonialismem“, v souladu se svobodně projevenou vůlí dotýčných národů. Při tom se zdůrazňuje, že „podrobení národů cizí nadvládě, panství a vykořisťování představuje porušení zásady sebeurčení národů, stejně jako popření základních lidských práv, a je v rozporu s Chartou OSN“.

Prvé ustanovení bylo převzato z československého návrhu a z návrhu neangažovaných zemí, v nichž se uváděla povinnost všech států respektovat plně právo sebeurčení národů a usnadňovat jeho dosažení, jakož i poskytovat pomoc OSN při plnění jejich úkolů spojených s okamžitým skončováním s kolonialismem a s přenesením všech mocí na národy území, které ještě nedosáhly nezávislosti.

Druhé ustanovení, jímž se kolonialismus staví mimo zákon, bylo rovněž převzato v zeslabenější podobě z československého návrhu a návrhu neangažovaných zemí, kde se konstatovalo, že kolonialismus je v rozporu se základy mezinárodního

práva a Chartou OSN, a že brání udržení světového míru a rozvoji mezinárodní spolupráce.

Severoamerické ani britské znění návrhu formulace zásady sebeurčení národů nemělo žádného podobného ustanovení, protože tyto i další koloniální mocnosti obhajovaly tezi o tom, že kolonialismus je slučitelný s mezinárodním právem. Tvrdily, že mají jako správní mocnosti trvající odpovědnost za nesamosprávná území, která si sama nejsou schopna vládnout, a že své povinnosti, které jim v tomto směru ukládá článek 73 Charty, konstruktivně plní.

Ostatní státy odmítly uznat takovéto stanovisko a kromě již zmíněných povinností, které mají státy při uskutečňování dekolonizačního procesu, prosadily do kodifikovaného znění zásady ještě další, podle níž má každý stát povinnost vystříhat se jakéhokoli násilného jednání, které zbavuje koloniální národy jejich práva na sebeurčení, svobodu a nezávislost.

K největším střetům při formulování zásady sebeurčení národů došlo při projednávání otázky oprávněnosti boje koloniálních národů proti násilným akcím metropolitních mocností, směřujícím k udržení koloniálního panství, a pomoci ze strany OSN a druhých států v takovémto spravedlivém boji. Socialistické a neangažované státy považovaly takovéto pravidlo, potvrzené mnohokrát v rezolucích Valného shromáždění OSN,¹¹⁸⁾ již za součást obecného mezinárodního práva. Koloniální mocnosti naopak popíraly existenci takovéhoho oprávnění, avšak nakonec pod obrovským politickým a diplomatickým tlakem byly nuceny připustit existenci takovéhoho oprávnění koloniálních národů i práva jiných států pomáhat koloniálním národům v jejich zákonném boji.

Všeobecně dohodnutá formulace, která navazuje na předchozí ustanovení o zákazu jakéhokoli násilného jednání proti národům, usilujícím o své sebeurčení, svobodu a nezávislost, opravňuje „takové národy při výkonu svého práva na sebeurčení požadovat pomoc a dostávat ji v souladu s cíli a zásadami Charty“.

V československém návrhu i v návrhu neangažovaných zemí bylo také zvláštní ustanovení o tom, že koloniální území netvoří integrální součást území koloniální mocnosti. I tato teze byla ostře napadána koloniálními mocnostmi, které naopak považovaly kolonie za součást svého území a za oblast, v níž vykonávaly územní svrchovanost.

I na tomto poli však utrpěly koloniální mocnosti porážku a musely přijmout opačnou myšlenku, která byla zakotvena do všeobecně dohodnutého znění zásady sebeurčení národů jako zvláštní ustanovení. Stanoví se zde, že území kolonie nebo jiného nesamosprávného území má oddělený a zvláštní statut od území státu, který je spravuje. Tento statut podle Charty OSN potvrzuje do té doby, než národ kolonie nebo nesamosprávného území vykoná své právo sebeurčení v souladu s Chartou OSN.

¹¹⁸⁾ A/RES/2105/XX, 2189/XXI, 2326/XXII, 2465/XXIII, 2548/XXIV, 2621/XXV a 2708/XXV.

Jelikož zásada sebeurčení národů se považuje za pravidlo, které má úzkou souvislost s lidskými právy a základními svobodami pro všechny lidi a naopak, o čemž svědčí též to, že zásada sebeurčení národů byla pojata jako mezinárodně právní pravidlo do obou Mezinárodních paktů lidských práv, byla i povinnost každého státu podporovat společně i jednotlivě všeobecné respektování a dodržování lidských práv a základních svobod v souladu s Chartou, zahrnuta z podnětu západních mocností do všeobecně přijaté formulace zásady sebeurčení národů jako zvláštní ustanovení.

Poslední specifickou klauzulí obsaženou v dohodnutém textu zásady sebeurčení národů je ustanovení o tom, že zásady sebeurčení národů nemůže být zneužito k rozčlenění nebo zmenšení svrchovaných a nezávislých států, které se chovají v souladu se zásadou sebeurčení národů. Tento námět, jenž byl předložen původně Velkou Británií, byl po úpravách při kodifikačním jednání zachycen nakonec ve znění, podle něhož nelze nic v dohodnutém kodifikovaném textu zásady sebeurčení vykládat tak, aby to „opravňovalo nebo povzbuzovalo k jednání, které by vedlo k rozčlenění nebo zmenšení, zcela nebo zčásti, územní celistvosti nebo politické jednoty svrchovaných a nezávislých států, které se chovají v souladu se zásadou rovných práv a sebeurčení národů a mají vlády, jež zastupují veškerý lid náležející k území bez rozdílu rasy, vyznání nebo barvy pleti“.

Zásada sebeurčení národů, jak vidno z předchozího, patřila k těm zásadám přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, o jejíž pokrokový rozvoj a kodifikaci se sváděly nejurputnější šarvátky. V některých okamžicích kodifikačního jednání se zdálo, že rozpory mezi socialistickými a neangažovanými státy na jednom břehu a západními zeměmi na druhém břehu jsou natolik hluboké a nepřeklenutelné, že žádného všeobecného konsensu o podstatě této zásady ani o jejich normativních součástech nebude dosaženo. Trpělivý a důsledný postup socialistických a neangažovaných států, jejich ochota přistoupit na ústupky ve formulacích, nikoliv však v podstatě a u západních zemí postupně uznávaná nutnost smířit se s nezadržitelným vývojem k emancipaci a sociálnímu pokroku i na půdě jejich bývalých kolonií, umožnily v poslední fázi jednání výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, aby se připravil text, přijatelný pro všechny. Dohodnuté znění zásady sebeurčení národů, jak bylo zahrnuto do Deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, ve svém souhrnu pokrokově rozvíjí zásadu a rozpracovává její právní komponenty. Předně se poprvé v tomto kodifikovaném textu, přijatém jednomyslně státy všech tří základních skupin, jak socialistickými, neangažovanými, tak i západními, uznává, že zásada sebeurčení národů je základní zásadou soudobého mezinárodního práva, z níž vyplývá pro všechny národy, a především koloniální, právo na nezávislost a sebeurčení. Dále se přiznává, že koloniální národy mohou vést svůj národněosvobozenecký boj i se zbraní v ruce a ostatní státy a OSN jim mohou v tomto jejich zákonném boji pomáhat. Všem státům pak, a především koloniálním mocnostem, se ukládá povinnost respektovat právo sebeurčení národů, podporovat jeho uskutečňování, pomáhat OSN při urychleném

skoncování s kolonialismem a vystříhat se jakéhokoli násilného jednání, které by zbavilo národy jejich práva na sebeurčení, svobodu a nezávislost.

6. ZÁSADA SVRCHOVANÉ ROVNOSTI STÁTŮ

Zásada svrchované rovnosti států v sobě slučuje jak princip suverenity států, tak jejich rovnosti, při čemž obě pravidla přetavuje ve vyšší pojem zásady svrchované rovnosti. Tato zásada je centrálním pilířem soudobé stavby světového právního řádu. Promítá se ve všech ostatních zásadách přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, určuje hranice a modality jejich platnosti a současně je zpětně ovlivňována jejich měnícím se normativním obsahem v závislosti na stavu rozvoje společnosti. Vyjadřuje věrně nejvlastnější rysy obecného platného mezinárodního práva a moderního společenství států, jimiž jsou existence svrchovaných a nezávislých jednotek, právně rovných ve svých vzájemných vztazích a společně dobrovolně spolupracujících.

Zásada svrchované rovnosti států je nezbytným předpokladem mírového soužití států rozdílných společenských soustav a rozvoje přátelských vztahů a spolupráce mezi všemi státy. Hraje roli potřebného stabilizačního faktoru ve vztazích mezi státy různé velikosti, moci a úrovně hospodářského rozvoje, jakož i odlišného společenského a politického zřízení, kterýmižto vlastnostmi se vyznačuje svět našich dní. Byli-li by všechny státy stejně velké a mocné, pak by zásada svrchované rovnosti hrála celkem bezvýznamnou úlohu, protože by pasivně odrážela stávající rovné vztahy. Avšak ve společenství složeném z jednotek různé váhy, velikosti a významu se její funkce znásobuje, protože jejím prvořadým úkolem je nepřipustit, aby dané faktické nerovnosti umožňovaly mocným státům zneužívat svého postavení vůči slabším, a též zabránit tomu, aby ve skutečně politicky a mocensky nerovných podmínkách, za nichž státy žijí, nedocházelo ke křivdám a k nespravedlnostem.

Zásada svrchované rovnosti se vyvinula v důsledku nedávného rozvoje státní svrchovanosti, ovlivňované zvětšující se závislostí států navzájem a vzestupnou tendencí k demokratizaci mezinárodního života. Poprvé se hovoří o zásadě svrchované rovnosti poměrně nedávno, v Deklaraci o obecné bezpečnosti, přijaté v Moskvě v r. 1943,¹¹⁹⁾ jakožto „zásadě svrchované rovnosti všech mírumilovných států“. Poté byla převzata do návrhů na ustavení nové mezinárodní organizace na konferenci v Dumbarton Oaks z r. 1944 a nakonec vtělena do článku 2 odst. 1 Charty, jakožto v pořadí první zásada, podle níž se mají řídit státy i OSN ve své činnosti.

Jako všeobecné pravidlo a zásada obecné povahy byla zásada svrchované rovnosti států potvrzována v poválečném období nejednou v mnohostranných smlou-

¹¹⁹⁾ Dokumenty, sv. 1, str. 77.

vách,¹²⁰⁾ v usneseních mezinárodních konferencí¹²¹⁾ nebo v rezolucích Valného shromáždění.¹²²⁾

Vývoj mezinárodních vztahů po druhé světové válce prokázal nejen platnost, užitečnost a význam zásady svrchované rovnosti států, ale i potřebu jejího dalšího rozvoje a konkretizace. Proto také, když Valné shromáždění rozhodovalo o kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce a jejich pokrokovém rozvoji, zařadilo mezi předmětné zásady i zásadu svrchované rovnosti států.

Na XVIII. zasedání Valného shromáždění v r. 1963 proběhla nejprve o zásadě svrchované rovnosti obecná rozprava v právním výboru. Poté přikročil výbor pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce již na svém prvním zasedání v r. 1964 ke kodifikaci této zásady. Na podkladě návrhů, které předložilo Československo,¹²³⁾ Jugoslávie,¹²⁴⁾ Velká Británie¹²⁵⁾ a společně Ghana, Indie, Jugoslávie a Mexiko,¹²⁶⁾ vypracoval redakční výbor kodifikované znění zásady svrchované rovnosti, které všichni členové výboru pro kodifikaci zásad jednomyslně schválili.¹²⁷⁾

Tato všeobecně dohodnutá formulace zásady svrchované rovnosti států byla vůbec první dohodnutou kodifikovanou verzí zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy. K tomuto úspěchu napomohlo zejména to, že bylo možno použít bez velkých změn pro potřebu kodifikace zásady svrchované rovnosti výkladu této zásady, na němž se dohodli zakladatelé OSN na konferenci v San Francisco,¹²⁸⁾ a též celkem poměrně nekontroverzní povaha základních elementů této zásady.

O dva roky později, na druhém zasedání výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy v New Yorku v r. 1966, předložili členové výboru další doplňovací a pozměňovací návrhy¹²⁹⁾ s cílem rozšířit a pozměnit text zásady svrchované rovnosti, dohodnutý v r. 1964. Došlo však jen k malému rozšíření prvního, obecného odstavce kodifikované zásady, zbytek dohodnutého textu zůstal beze změny.¹³⁰⁾

Na zasedání zvláštního výboru v Ženevě v r. 1967 se členové pokusili znovu o doplnění již dohodnuté formulace zásady svrchované rovnosti. Úkolem připravit

¹²⁰⁾ V článku 6 Charty Organizace amerických států z r. 1948, v odst. 1 článku III Charty Organizace africké jednoty z r. 1963 nebo v článku 1 Statutu Rady vzájemné hospodářské spolupráce.

¹²¹⁾ V Deklaraci Bandungské konference z r. 1955 nebo v Káhirské deklaraci neangažovaných států z r. 1964.

¹²²⁾ Rezoluce Valného shromáždění čis. 1348/XIII, 1514/XV nebo 1803/XVII.

¹²³⁾ A/AC.119/L.6.

¹²⁴⁾ A/AC.119/L.7.

¹²⁵⁾ A/AC.119/L.8.

¹²⁶⁾ A/AC.119/L.28. Jugoslávie poté stáhla svůj dřívější individuální návrh ve prospěch společného.

¹²⁷⁾ Drafting Committee Paper No. 7/Rev. 1.

¹²⁸⁾ UNCIO, sv. 6, str. 614.

¹²⁹⁾ Návrh Československa /A/AC.125/L.8 a L.16/, Spojených států amerických /A/AC.125/L.5/, Velké Británie /A/AC.125/L.6/, Sjedinené arabské republiky /A/AC.125/L.9/, Keni /A/AC.125/L.7/ a Ghany /A/AC.125/L.11/.

¹³⁰⁾ A/AC.125/4.

případné doplňky byla pověřena pracovní skupina, která dospěla k závěru o vhodnosti ponechat již dohodnutý text beze změny, a o jeho případném rozšíření o právo každého státu svobodně disponovat se svými přírodními zdroji a bohatstvím a o právo každého státu účastnit se řešení mezinárodních otázek, které se týkají jeho zákonných zájmů, aniž by se však skupině takové dodatky podařilo formulovat.¹³¹⁾

V dalším kodifikačním jednání upustili členové výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce od pokusů o rozšíření oblasti dohody o textu zásady svrchované rovnosti států a do Deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy se tak dostal do kodifikované verze zásady svrchované rovnosti států text dohodnutý v r. 1964 a rozšířený v r. 1966.¹³²⁾

Zásada svrchované rovnosti států je stejně jako jiné zásady přátelských vztahů a spolupráce mezi státy obecnou zásadou soudobého mezinárodního práva, a platí pro všechny státy bez rozdílu. Tento univerzální aspekt zásady svrchované rovnosti států zdůrazňovaly všechny předložené návrhy a byl též zahrnut do kodifikovaného znění zásady, jež hovoří o tom, že „všechny státy“ požívají svrchované rovnosti.

Všechny státy mají na základě svrchované rovnosti „rovná práva a povinnosti“, kterýžto aspekt je oprávněně zdůrazněn v dohodnutém obecném znění zásady svrchované rovnosti.

Rovnost práv a povinností nelze ovšem chápat tak, že každý stát disponuje vždy stejnou sumou práv a povinností. Naopak, rozdílná velikost, moc, objem ekonomiky, různá geografická poloha, odlišnost zájmů a nestejná intenzita styků s druhými státy způsobují, že každý stát má jiný obsah smluvních i obyčejových závazků vůči druhým státům. Všechny státy bez rozdílu jsou však oprávněny požívat stejných práv a povinností plynoucích z obecného mezinárodního práva, tvořícího společný právní základ pro chování každého jednotlivého státu vůči druhým. Rozdíl v náplni právních relací u jednotlivých států, jenž závisí od míry uplatnění jejich osobnosti, není tedy v rozporu se zásadou svrchované rovnosti.

Dalším důsledkem svrchované rovnosti států je to, že státy jsou i rovnými členy mezinárodního společenství, v důsledku čehož jsou oprávněny podílet se na všech výhodách, které s sebou přináší členství v mezinárodním společenství, a nést i povinnosti, které z toho vyplývají.

I tento aspekt zásady svrchované rovnosti států byl zakotven v obecném znění zásady jako konstatování, že všechny státy „jsou rovnými členy mezinárodního společenství“.

Jak rovných práv a povinností, tak rovného členství v mezinárodním společenství jsou oprávněny požívat všechny svrchované státy bez rozdílu, ať je jejich zřízení jakékoliv. Práva příslušející každému státu ze zásady svrchované rovnosti nesmějí být oklešťována z důvodů politické, hospodářské, společenské, zeměpisné nebo

¹³¹⁾ A/6799, str. 209–210.

¹³²⁾ A/AC.125/4.

jiné povahy. Jakákoliv diskriminace a omezování svrchovaných práv některého státu z těchto důvodů by byly v rozporu se zásadou svrchované rovnosti států.

Československý návrh jediný měl zmínku o zákazu takovéto diskriminace a zdůrazňoval, že důvody politické, společenské, hospodářské, zeměpisné nebo jiné povahy nesmí omezovat způsobilost státu jednat nebo přejímat závazky jako rovný člen mezinárodního společenství.

Na podkladě tohoto návrhu vypracovali pak účastníci zasedání výboru pro kodifikaci zásad v r. 1966 formulí, s kterou všichni projevíli souhlas, o tom, že všechny státy mají rovná práva a povinnosti a jsou rovnými členy mezinárodního společenství „bez ohledu na jejich rozdíly hospodářské, společenské, politické nebo jiné povahy“.

Daleko větší obtíže se při kodifikování zásady svrchované rovnosti států objevily při formulování jednotlivých specifických práv a povinností, které pro státy vyplývají ze zásady svrchované rovnosti. Některé návrhy, předložené socialistickými a neangažovanými zeměmi, které skutečně pokrokově rozvíjely komponenty zásady svrchované rovnosti, nebyly v důsledku odmítavého stanoviska západních mocností začleněny do kodifikované verze zásady svrchované rovnosti. Pouze v některých bodech, byť i významných, se podařilo posunout náplň zásady svrchované rovnosti, jak byla dohodnuta v r. 1945 na konferenci v San Franciscu, pokrokovým směrem a rozpracovat její další komponenty. Ty jsou ve druhém obsáhlejší odstavci kodifikované verze zásady seřazeny jako pravidla, jež zásada svrchované rovnosti států zahrnuje. Neuvádějí se taxativně, ale vypočítávají se jen nejdůležitější.

Prvým specifickým právním důsledkem zásady svrchované rovnosti je, že státy jsou si právně rovny, a to bez ohledu na svou odlišnou velikost, moc, bohatství, hospodářskou nebo vojenskou sílu, společenské zřízení, politický systém, stupeň ekonomického nebo kulturního rozvoje, anebo své zeměpisné umístění.

Právní rovnost, jako jeden z konstitutivních elementů zásady svrchované rovnosti, požadovaly zařadit do kodifikované verze všechny předložené návrhy. Jednomyslně přijaté znění také uvádí jako prvou specifickou součást zásady svrchované rovnosti států pravidlo tom, že „státy jsou si právně rovny“.

Druhým pravidlem, jež se podařilo formulovat jen v příliš obecné podobě, je norma o tom, že „každý stát požívá práv vlastních plné svrchovanosti“. Pokusy o konkretizaci tohoto pravidla dalšími klauzulemi, které navrhovaly socialistické a neangažované státy, nebyly bohužel úspěšné.

Sjednocená arabská republika, soudíc, že přítomnost cizích základem nebo cizích vojenských jednotek na území druhého státu proti jeho vůli znemožňuje státu, aby plně požíval svých svrchovaných práv, požadovala v této souvislosti, aby se v připravované definici zásady svrchované rovnosti států potvrdilo i právo každého státu na odstranění cizích vojenských základů z jeho území.

Západní mocnosti se ostře postavily proti takovému návrhu s odůvodněním, že žádné takové právo neexistuje, jakmile některý stát uzavřel s druhým státem

smlouvu, v níž mu povolil na svém území udržování vojenských základen nebo umístění ozbrojených jednotek. V takovém případě lze cizí základnu zrušit nebo žádat odvolání cizích vojsk pouze v souladu s podmínkami v takové smlouvě stanovenými a nikoliv pouhým jednostranným aktem územního suveréna.

Každý stát jako suverénní a nezávislá jednotka je také rovný člen mezinárodního společenství a jako takový je oprávněn, aby se účastnil řešení všech mezinárodních problémů, které se dotýkají jeho zákonných zájmů, ať již se jedná o otázky týkající se celého mezinárodního společenství, oblasti, v níž stát žije, nebo jeho přímo samotného. Ostatní státy jsou povinny umožnit mu, aby v takových případech participoval na řešení takových záležitostí.

Právo každého státu podílet se na rozhodování mezinárodních otázek, které se dotýkají jeho zákonných zájmů, formulovalo jako jeden z elementů zásady svrchované rovnosti států ve svém návrhu z r. 1964 Československo, pak Jugoslávie a o dva roky později i Ghana.

Západní mocnosti zaujímaly k tomuto návrhu zprvu odmítavý postoj a teprve na třetím zasedání výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce v r. 1967 daly souhlas k tomu, aby se takové zvláštní ustanovení objevilo v kodifikované verzi. Poněvadž se však nepodařilo vypracovat všeobecně přijatelné znění takové klauzule, není o tomto oprávnění států žádné výslovné zmínky ani v konečné kodifikované verzi.

Soudobé obecné mezinárodní právo se rozvíjí a mění společným úsilím všech států. Každý svrchovaný stát, jako rovnoprávný subjekt mezinárodního práva, je tudíž oprávněn účastnit se tvorby obecného mezinárodního práva i jeho změn. Jelikož se dnes obecné mezinárodní právo z velké části tvoří na diplomatických mezinárodních konferencích, které sjednávají příslušné úmluvy, znamená to, že každý svrchovaný stát má mít právo účastnit se aktivně takových diplomatických konferencí. Ze stejného důvodu mu pak má příslušet i právo přístupu k mezinárodním úmluvám obecné povahy, protože takové instrumenty se dotýkají zájmů každého existujícího státu a jeho postavení v rodině národů.

Jak československý, tak i jugoslávský a ghanský návrh formulace zásady svrchované rovnosti států požadovaly, aby jedním ze specifických oprávnění států plynoucích z této zásady, jež by mělo být kodifikováno v připravované deklaraci, bylo i právo každého státu podílet se na tvorbě mezinárodního práva a být smluvní stranou úmluv, které se dotýkají jeho zákonných zájmů.

Delegace západních mocností byly proti takové myšlence. Odvolávaly se na dosavadní praxi, podle níž smluvní strany samy rozhodují o okruhu účastníků smlouvy, přičemž poukazovaly na příslušné klauzule mnohostranných smluv, sjednávaných pod patronací OSN, podle nichž k takovým úmluvám nemohou též přistoupit všechny státy automaticky. Toto odmítavé stanovisko znemožnilo, aby bylo příslušné ustanovení o specifickém právu každého státu podílet se na tvorbě obecného mezinárodního práva a přistupovat k úmluvám obecného charakteru inkorporováno do kodifikovaného znění zásady svrchované rovnosti států.

Stejný osud potkal i třetí obdobný požadavek, směřující k univerzalitě mezinárodních organizací globální povahy, který předložilo Československo. To navrhlo, aby za součást zásady svrchované rovnosti bylo uznáno i právo každého státu připojit se k mezinárodním organizacím světové působnosti, jako je OSN nebo odborné mezinárodní organizace. V r. 1968 předložila stejný požadavek i Ghana.

I existenci takového práva odmítly západní delegace uznat s odkazem na to, že otázku přijetí za člena řeší si každá mezinárodní organizace podle svého statutu, v níž jsou zpravidla i vypočteny podmínky přijetí, přičemž hlavně vzpomínaly článek 4 Charty o přijímání států za členy OSN.

K dalším právům, vyplývajícím ze zásady svrchované rovnosti je i právo každého svrchovaného státu svobodně si zvolit a rozvíjet své zřízení. Tento aspekt nevyvolal žádných sporů mezi účastníky kodifikačního jednání, v důsledku čehož bylo jako další specifické právo zařazeno do kodifikované verze právo každého státu „svobodně si vybrat a rozvíjet svoje politické, sociální, hospodářské a kulturní zřízení“.

Odpovídající klauzuli předvídaly ve svých návrzích jak Československo, tak i Jugoslávie a později společně Ghana, Indie, Jugoslávie a Mexiko. Kontroverze mezi účastníky jednání však vznikla kolem korelátu tohoto práva, totiž práva států svobodně disponovat svými nerostnými zdroji a bohatstvím. Stát, který by pozbyl kontroly nad svými nerostnými zdroji a bohatstvím ve prospěch jiných států by totiž přestal být fakticky suverénním útvarem a nemohl by rozhodovat svobodně ani o svém hospodářském, sociálním a kulturním rozvoji.

Obzvláštní význam má právo volné dispozice s vlastní surovinovou základnou a bohatstvím pro nově vzniklé státy v Asii a v Africe, jakož i latinskoamerické státy, které pokračují na své cestě za hospodářskou nezávislostí, obtěžkány různými závazky o poskytování práv těžby nerostného bohatství cizím vládám, podnikům i jednotlivcům. Zrušení takových dohod, mnohdy v minulosti vnucených mladým státům proti jejich vůli, je nezbytnou podmínkou získání plné kontroly nad využíváním těchto zdrojů ku prospěchu vlastní ekonomiky, což je nutný krok k urychlenému překonávání nezaviněné hospodářské zaostalosti a ke zvyšování životní úrovně národů těchto rozlehlých oblastí.

Československo, Jugoslávie a poté společně i Ghana, Indie, Jugoslávie a Mexiko navrhovaly začlenění tohoto oprávnění každého státu mezi specifická práva, vytekající ze zásady svrchované rovnosti.¹³³⁾ Západní mocnosti však prohlásily, že je pro ně zcela nepřijatelné, aby do kodifikované verze zásady svrchované rovnosti bylo začleněno právo každého státu svobodně nakládat se svými přírodními zdroji a bohatstvím bez bližší specifikace. Popíraly existenci oprávnění státu jednostranně zrušit nebo suspendovat dohody, týkající se využívání jeho zdrojů cizími subjekty, i kdyby slíbil, že odčiní újmu způsobenou cizím osobám podle svého zákonodár-

¹³³⁾ Viz též oddíl 5. této části, kde se o otázce jednalo jako o jedné z normativních součástí zásady sebeurčení národů.

ství. Byly ochotny akceptovat pouze vyváženou formulaci tohoto oprávnění, jež by bylo uvedeno v soulad s mezinárodními povinnostmi státu, převzatými jím v mezinárodních dohodách.

Ani na zasedání výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy v r. 1964, ani v r. 1966 se však nepodařilo nalézt takovou všeobecně přijatelnou klauzuli práva států na svobodnou dispozici s přírodními zdroji. Nepodařilo se to ani později, ačkoliv jak na Konferenci Spojených národů o obchodu a rozvoji v r. 1964, tak i v obou Mezinárodních paktech lidských práv, byla vypracována formulace tohoto práva, podle níž státy mají právo svobodně disponovat se svým národním bohatstvím a zdroji, pro své vlastní cíle, aniž by to bylo na újmu závazkům vznikajícím z mezinárodní hospodářské spolupráce, založeným na zásadě vzájemné výhody a na mezinárodním právu. V důsledku toho zůstala kodifikovaná verze zásady svrchované rovnosti států bez tohoto důležitého právního komponentu.

Vedle specifických oprávnění plynoucích ze zásady svrchované rovnosti státu jsou v kodifikované verzi zásady obsaženy i specifické povinnosti, z této zásady vyplývající. Nepochybným a pro všechny státy přijatelným se ukázalo být zařazení povinnosti respektování osobnosti jiných států, jejich územní celistvosti a politické nezávislosti, povinnosti poctivého plnění mezinárodních závazků, a povinnosti žít v míru s jinými státy. Diskuse a spory byly okolo zařazení specifické povinnosti státu vystříhat se pokusů a akcí, které by mohly přivodit škodu jiným státům a zvláštní klauzule o nadřazenosti mezinárodního práva státní suverenitě, v souvislosti s projednáváním povinnosti poctivého plnění mezinárodních závazků.

Respektování osobnosti státu, celistvosti jeho území a jeho politické nezávislosti, považovala za jednu z prvořadých povinností odvozených od zásady svrchované rovnosti států již zakládající konference Organizace spojených národů v San Francisco v r. 1945.¹³⁴⁾

Zapojení této souhrnné povinnosti států do kodifikovaného znění zásady svrchované rovnosti států doporučovaly jak neangažované státy tak i Velká Británie ve svých návrzích. Československo navrhovalo zařazení další zvláštní povinnosti států respektovat nejvyšší moc jiného státu nad jeho územím, čítajíc v to územní vody a vzdušný prostor.

Výbor pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce rozdělil navrhovanou povinnost států do dvou pravidel, jež odděleně vyhlásil ve zvláštní části kodifikované zásady svrchované rovnosti: povinnost každého státu respektovat osobnost jiných států a pravidlo, že územní celistvost a politická nezávislost státu jsou nedotknutelné.

Sjednocená arabská republika a Ghana navrhly v této souvislosti i zařazení zvláštní povinnosti států vystříhat se pokusů nebo akcí, které by mohly přivodit škodlivé účinky jiným státům nebo ohrozit jejich bezpečnost.

¹³⁴⁾ UNCIO, sv. 6, str. 457.

Na zasedání výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy v r. 1966, kde se tento bod projednával, sice žádná delegace otevřeně nic nenamítala proti takovéto povinnosti, uvádělo se však, že jde o příliš speciální otázku, která se vymyká z rámce zásady svrchované rovnosti, a že by bylo na místě o ní jednat v souvislosti s problematikou mezinárodně právní odpovědnosti států, jíž se zabývá Komise pro mezinárodní právo. V důsledku toho též nedošlo k žádné dohodě o zařazení této povinnosti do formulace zásady svrchované rovnosti států.

K základním povinnostem států vyplývajícím ze zásady svrchované rovnosti států patří i povinnost plnit poctivě převzaté mezinárodní závazky. Tuto speciální povinnost jako odvozenou z obecné zásady svrchované rovnosti států chápaly takto již státy zakládající Organizaci spojených národů.¹³⁵⁾

Tuto povinnost vykládaly však některé západní mocnosti jako důsledek nadřazenosti mezinárodního práva nad suverenitou jednotlivých států. Velká Británie předložila odpovídající návrh, podle něhož je každý stát povinen vést své mezinárodní vztahy s jinými státy v souladu s mezinárodním právem a „zásadou, že svrchovanost každého státu podléhá nadřazenosti mezinárodního práva“.

Socialistické a neangažované státy odmítly tuto koncepci supremacie mezinárodního práva nad státní suverenitou jako teorii, která není slučitelná se zásadou svrchované rovnosti států a která ve svých důsledcích vede k porušování práv malých a slabších států, jakož i národů bojujících za svou nezávislost. Navíc tato konstrukce umožňuje nedovolené vměšování do vnitřních záležitostí států.

Vztah mezi suverenitou a mezinárodním právem je podle názoru těchto zemí zásadně opačného druhu. Svrchovanost států je základnou mezinárodního práva, protože jeho existence i rozvoj záleží od svobodné dohody mezi suverénními státy. Svrchované státy jsou nejen tvůrci mezinárodního práva, ale i jeho vykonavateli. Mezinárodní právo je normativním řádem dobrovolně utvořeným nezávislými jednotkami. Pokud mezinárodní právo omezuje v různých směrech volnost států, pak s jejich předchozím souhlasem a nikoliv proti jejich vůli.

Britská teze nezískala širší podporu mezi členy výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy a nebyla přijata ani v modifikované verzi. Zato byla jednomyslně schválena klauzule o tom, že „každý stát má povinnost plnit důsledně a v dobré víře svoje mezinárodní závazky“.

Tato formulace povinnosti států plnit poctivě své mezinárodní závazky byla převzata z návrhu čtyř neangažovaných států, Ghany, Indie, Jugoslávie a Mexika.¹³⁶⁾

Poslední povinností zvláštního druhu, připojenou k předchozí, je povinnost každého státu „žít v míru s jinými státy“. Tuto povinnost lze považovat za zobecnění

¹³⁵⁾ Viz předchozí poznámku.

¹³⁶⁾ Podrobněji o této povinnosti viz níže v následujícím oddíle o zásadě poctivého plnění mezinárodních závazků.

na vyšší úrovni všech předchozích kodifikovaných zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, zejména zákazu hrozby silou nebo použití síly v mezinárodních vztazích, zásady pokojného řešení sporů a zásady povinné mezinárodní spolupráce. Tato povinnost, *pax est servanda*, je vůbec nejvyšším zákonem moderního světa.

Zásada svrchované rovnosti států, tak jak je kodifikována v Deklaraci zásad přátelských vztahů a spolupráce, představuje v některých směrech pokrokové rozvinutí ve srovnání s výkladem, který zásadě dali zakladatelé OSN v r. 1945. Předně přiznává každému státu kromě rovných práv i rovné členství v mezinárodním společenství, bez ohledu na případné odlišnosti hospodářské, společenské, povinnosti států žít s jinými státy v míru. V žádném mezinárodním dokumentu univerzální povahy, ani v Chartě OSN, ač úkolem této organizace je především udržení a upevnění mezinárodního míru a bezpečnosti, se přímo o takovéto povinnosti nehovoří. Deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy tedy poprvé a jasně formuluje tuto povinnost v souvislosti se zásadou svrchované rovnosti států. K nedostatkům kodifikované verze zásady svrchované rovnosti patří především to, že nemá žádné specifické ustanovení o svobodné dispozici států nad přírodními zdroji, ani o právu každého státu účastnit se na řešení mezinárodních problémů, dotýkajících se jeho zákonných zájmů, i když ovšem lze tato práva odvodit z obecné definice zásady svrchované rovnosti států a ze specifického práva všech států svobodně rozvíjet své hospodářské zřízení.

7. ZÁSADA, ŽE STÁTY MAJÍ POVINNOST PLNIT POCTIVĚ ZÁVAZKY, KTERÉ PŘEVZALY V SOULADU S CHARTOU

Zásada, že státy mají povinnost poctivě plnit závazky, které převzaly v souladu s Chartou, je poslední základní zásadou, kterou zařadilo Valné shromáždění OSN do seznamu zásad mezinárodního práva týkajících se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy. Třebaže je uvedena na posledním místě, patří i ona k důležitým obecným zásadám mezinárodního práva.

Mezinárodní právo může sehrát svou pozitivní úlohu při dalším rozvíjení lidstva jedině tehdy, jestliže bude každý stát plnit poctivě převzaté závazky a dodržovat normy obecného mezinárodního práva. Jelikož soudobé obecné mezinárodní právo je právním řádem, který usiluje o udržení a upevnění mezinárodního míru a bezpečnosti, o zajištění mírového soužití mezi státy rozdílných společenských soustav a o rozvoj mezinárodní hospodářské, sociální, kulturní, vědecké a humanitní spolupráce, je poctivé plnění jeho norem mimořádně významné. Věrnost převzatým závazkům je podmínkou další existence a upevnění mezinárodního práva, které poskytuje všem členům mezinárodního společenství různá dobrodíní v podobě práv. Jedině tehdy, když každý člen světové obce ponese řádně a odpovědně břemena

a povinností, uložená mu právním řádem, budou moci všechny státy vespolek užívat nerušeně plodů mírové spolupráce.

Porušování mezinárodních závazků naopak oslabuje mezinárodní právo, podlamuje mírové soužití a ochromuje mezinárodní spolupráci, čímž narušuje samotné základy mírových a přátelských vztahů mezi státy. Neplnění převzatých závazků mívá za následek zhoršení vztahů mezi smluvními stranami, oslabení vzájemné důvěry a ohrožení mezinárodního míru a bezpečnosti. Soustavné lámání mezinárodních závazků a pohrdání jimi bývá, jak lze ilustrovat na příkladu hitlerovského Německa, průvodním jevem přípravy a později i rozpoutání útočné války.

Zásada poctivého plnění mezinárodních závazků platí od nepaměti jako obyčejová norma. Charta OSN zakotvila toto pravidlo ve svém článku 2 odst. 2, v němž se ukládá členským státům, aby plnily poctivě závazky, které převzaly podle Charty, aby si tak všichni společně zajistili práva a výhody plynoucí z členství v OSN. Vedle toho vyhlásily členské státy OSN v preambuli Charty své odhodlání vytvořit poměry, za nichž mohou být zachovávány spravedlnost a úcta k závazkům plynoucím ze smluv a jiných pramenů mezinárodního práva.

Přes svou nesmírnou důležitost a každodenní uplatnění nebyla dosud zásada poctivého plnění mezinárodních závazků podrobněji rozpracována a konkretizována. Přitom v praxi států existovaly různé názory na meze její platnosti a způsoby její aplikace. Proto také Valné shromáždění zařadilo tuto zásadu do seznamu základních zásad obecného mezinárodního práva v rezoluci 1815/XVII, jež určilo ke kodifikaci.

Všeobecná rozprava o zásadě poctivého plnění mezinárodních závazků proběhla na XX. zasedání Valného shromáždění v r. 1965. Rok nato se začal její kodifikací zabývat výbor pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, na svém zasedání v New Yorku. Návrhy na formulaci této zásady předložilo Československo,¹³⁷⁾ neangažované země¹³⁸⁾ a Spojené státy americké s Velkou Británií.¹³⁹⁾ Přes intenzivní kodifikační jednání však nebylo na tomto zasedání vypracováno všeobecně přijatelné znění zásady poctivého plnění mezinárodních závazků.¹⁴⁰⁾

Kodifikační jednání o zásadě poctivého plnění mezinárodních závazků pokračovalo na třetím zasedání výboru pro kodifikaci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy v Ženevě v r. 1967. K dřívějším návrhům přibýly tři další: britský,¹⁴¹⁾ ghanský¹⁴²⁾ a návrh neangažovaných zemí.¹⁴³⁾ Jednání tentokrát bylo

¹³⁷⁾ A/AC.125/L.16.

¹³⁸⁾ A/AC.125/L.35 and Corr. 1. Návrh předložily společně Barma, Ghana, Indie, Jugoslávie, Libanon, Madagaskar, Nigérie, Sjednocená arabská republika a Sýrie.

¹³⁹⁾ A/AC.125/L.37.

¹⁴⁰⁾ A/6230, str. 233.

¹⁴¹⁾ A/AC.125/L.44.

¹⁴²⁾ A/AC.125/L.47.

¹⁴³⁾ A/AC.125/L.48. Autory tohoto návrhu byly Alžírsko, Ghana, Indie, Jugoslávie, Kamerun, Keňa, Madagaskar, Nigérie, Sjednocená arabská republika a Sýrie.

korunováno úspěchem a výbor přijal všeobecně dohodnutý text zásady poctivého plnění mezinárodních závazků.¹⁴⁴⁾ Toto znění pak bylo beze změn začleněno do Deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, schválené Valným shromážděním OSN dne 24. října 1970.¹⁴⁵⁾

Zásada poctivého plnění mezinárodních závazků je závazným normativním pravidlem obecného mezinárodního práva. Takto těž chápaly její povahu všechny předložené návrhy formulací zásady poctivého plnění mezinárodních závazků, a i všeobecně schválený text hovoří o plnění mezinárodních závazků jako o „povinnosti“ každého státu.

Traktovaná zásada má univerzální platnost a zavazuje všechny státy bez rozdílu. V tomto smyslu též všechny předložené návrhy zdůrazňovaly, že „každý stát“ je povinen plnit mezinárodní závazky a rovněž dohodnutá formulace používá důsledně tohoto obratu.

Konstrukce kodifikované zásady poctivého plnění mezinárodních závazků je stejná jako u předchozích zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy: po obecné definici zásady, obsažené v prvním odstavci, následují tři další odstavce upravující specifická pravidla z této zásady plynoucí, a to ve vztahu zásady k obecně uznaným zásadám a normám mezinárodního práva, k závazkům z mezinárodních dohod, a k závazkům, které by byly v rozporu s Chartou OSN.

Obecná definice zásady je velmi stručná. Konstatuje se v ní pouze, že „každý stát má povinnost plnit poctivě závazky, které převzal v souladu s Chartou OSN“.

Základní zásada obecného mezinárodního práva, zásada poctivého plnění závazků převzatých v souladu s Chartou, obsahuje tři pravidla, která spolu úzce souvisejí a navzájem se doplňují: povinnost přísného dodržování mezinárodních závazků, pravidlo dobré víry a požadavek souladu mezinárodních závazků s Chartou OSN.

Povinnost států-svědomitě plnit své závazky, je obsažena v již výše zmíněném preambulárním odstavci Charty a v jejím článku 2 odst. 2. Toto pravidlo, nazývané též *pacta sunt servanda*, se především vztahuje na závazky, které státy převzaly v souladu s Chartou.

Plněním závazků, plynoucích z Charty se však nemíní jen ty povinnosti, které Charta OSN výslovně stanoví, ale i ty závazky, které státy převzaly při provádění a uplatňování Charty OSN v nejširším smyslu. To znamená i ty závazky, které tím nebo oním způsobem podporují cíle Charty, zejména závazky, jejichž plnění směřuje k udržování a upevňování mezinárodního míru a bezpečnosti, k rozvoji přátelských vztahů mezi národy, k prohlubování a rozšiřování mezinárodní spolupráce na poli hospodářském, sociálním, kulturním, vědeckém a humanitním, jakož i k součinnosti při ochraně lidských práv a základních svobod.

¹⁴⁴⁾ A/6799, str. 209–210.

¹⁴⁵⁾ A/RES/2625/XXV.

Tato obligace kryje též povinnost členských států plnit závazná rozhodnutí orgánů OSN, přijatá v souladu s Chartou a jednacím řádem dotyčného orgánu. Týká se to především rozhodnutí o vnitřních otázkách Organizace, jako je rozpočet, přijímání nových členů, volba členů do orgánů Organizace nebo jmenování jejich funkcionářů, rozhodnutí Rady bezpečnosti o akcích při ohrožení míru, porušení míru a činech útočných a též deklarací nebo deklaratorních rezolucí Valného shromáždění, jednomyslně přijatých, v nichž se vykládá nebo pokrokově rozvíjí Charta OSN nebo obecné mezinárodní právo.

Skrupulózní plnění závazků se vztahuje analogicky i na závazná usnesení jiných mezinárodních organizací a orgánů než OSN, zdrojem jejichž pravomoci jsou rovněž zakládající statuty, které vybavují některé orgány i rozhodovací pravomocí. Ovšem i zde je podmínkou závazného usnesení jeho absolutní soulad s materiálními normami i procedurálními předpisy obsaženými ve statutech.

Socialistické a neangažované státy, které chápaly povinnost států poctivě plnit své závazky plynoucí z Charty OSN takto široko, navrhly, aby součástí zásady poctivého plnění mezinárodních závazků při její kodifikaci bylo i ustanovení o tom, že státy mají povinnost vést své mezinárodní styky v souladu s Chartou OSN. Pro nesouhlas západních delegací s tak široce koncipovanou povinností států se toto ustanovení nedostalo jako zvláštní klauzule k této zásadě, nicméně jeho podstatná náplň byla transformována jako poslední povinnost vyplývající ze zásady svrchované rovnosti států, totiž povinnost všech států žít v míru s jinými.¹⁴⁶⁾

Další povinností států vyplývající ze zásady poctivého plnění mezinárodních závazků v souladu s Chartou je povinnost plnit závazky, které převzaly v mezinárodních dohodách, platných podle obecně uznaných zásad a norem mezinárodního práva. Za platné mezinárodní smlouvy se považují jen ty mezinárodní dohody, které byly sjednány dobrovolně, při respektování zásady svrchované rovnosti států, a které nejsou v rozporu s Chartou OSN a ani s obecně uznanými zásadami a kogentními předpisy mezinárodního práva.¹⁴⁷⁾

Kodifikovaná verze fixovala toto pravidlo jako povinnost každého státu plnit „závazky převzaté v mezinárodních dohodách platných podle obecně uznaných zásad a pravidel mezinárodního práva“.

Svědomité plnění závazků se v neposlední řadě týká i práv a povinností plynoucích z obecně uznaných norem a zásad mezinárodního práva. Rozumí se jimi jednak obecně uznané principy obyčejového nebo smluvního původu, jako jsou zásada svrchovanosti států, zásada svobody moří nebo zásada humanity. Jednak se jimi rozumí jakákoliv jiná obecná pravidla mezinárodního práva obyčejového nebo smluvního, např. v oblasti mezinárodně právní odpovědnosti států. Obecné obyčejové normy stejně jako obecná smluvní pravidla mají v podstatě stejný základ platnosti a závaznosti, souhlas svrchovaných států s převzetím určitých

¹⁴⁶⁾ Viz výše oddíl 6 této části.

¹⁴⁷⁾ Podrobněji viz níže.

závazků, i když v prvním případě je dán mlčky a ve druhém výslovně. Oba druhy obecných norem bez rozdílu je třeba stejně poctivě plnit podle principu *pacta sunt servanda*.

Tato povinnost států jako odvozená ze zásady poctivého plnění mezinárodních závazků se ve všeobecně přijatém znění zásady objevila jako povinnost každého států „plnit poctivě své závazky z obecně uznaných zásad a pravidel mezinárodního práva.“

Spojené státy americké s Velkou Británií navrhly k začlenění do chystané formulace zásady poctivého plnění mezinárodních závazků i klauzuli o tom, že plnění závazků z mezinárodních smluv a jiných mezinárodně právních závazků se nelze vyhnout z důvodu jejich neslučitelnosti s vnitrostátním zákonodárstvím.

Ačkoliv mezi členy panovala zásadní shoda v tom, že státy se nemohou vyhnout plnění svých mezinárodních závazků s odůvodněním, že se neslučují s jejich ústavami, zákony nebo vnitřním řádem, rozcházeli se v otázce, zda z této regule existují výjimky nebo nikoliv. Sovětská delegace byla ochotna akceptovat takovéto pravidlo jen za podmínky, že se nebude vztahovat na případy sociálních revolucí a národně osvobozenického boje, protože za těchto okolností jsou nové revoluční vlády oprávněny odmítnout plnění závazků předchozích vlád, anebo je zrušit, jsou-li neslučitelné s novým společenským zřízením a revolučním zákonodárstvím.

S odmítavým stanoviskem socialistických a neangažovaných států se setkala i druhá část téhož severoamerického a britského návrhu, podle něhož stát nemůže odůvodňovat neplnění svých mezinárodních závazků jejich „neslučitelností s národní politikou“. Kromě protiargumentu uváděného výše, jenž se vztahuje i na tento návrh, se uvádělo, že otázka vztahu mezinárodního práva k vnitrostátnímu právu a politice je velmi delikátní problém, který vyžaduje nejpečlivějšího studia, a který proto není radno řešit v rámci obecného definování zásady *pacta sunt servanda*.

Druhým pravidlem obsaženým v zásadě poctivého plnění závazků převzatých v souladu s Chartou, je zásada dobré víry. *Bona fides* je fixována v článku 2 odst. 2 Charty jako povinnost „poctivého“ plnění mezinárodních závazků. Na tomto místě se zdůrazňuje její význam jakožto integrální součásti zásady plnění mezinárodních závazků.

Bona fides je všeobecně uznanou normou mezinárodního práva, obyčejového původu, která se stala po vstupu Charty v platnost i univerzální smluvní normou. Toto pravidlo bylo potvrzeno i v řadě dalších mezinárodních smluv, usnesení mezinárodních konferencí a rezolucí OSN.

Charta Organizace amerických států z r. 1948 stanoví, že „dobrá víra má ovládat vztahy mezi státy“. Druhá konference hlav států nebo vlád neangažovaných zemí v Káhiře v r. 1964 prohlásila, že státy mají plnit své mezinárodní zá-

vazky „v dobré víře“. Valné shromáždění OSN i Rada bezpečnosti nejednou vyzvaly státy, aby plnily „poctivě“ své mezinárodní závazky.¹⁴⁸⁾

Také Komise pro mezinárodní právo ve svém komentáři k návrhu článků o smluvním právu považovala dobrou víru „za právní zásadu, která tvoří integrální součást pravidla pacta sunt servanda“.¹⁴⁹⁾

Zásada dobré víry leží v základu mezinárodního právního řádu a bez jejího fungování by byly vážně oslabeny všechny ostatní zásady, na nichž je vybudována celá stavba mezinárodního práva. Hraje-li bona fides důležitou úlohu v civilních vztazích, o to větší je její význam v mezistátních vztazích a v mezinárodním společenství, které nedisponuje takovými donucovacími prostředky k zachování práva jako vnitrostátní právo.

Princip dobré víry je stěžejním pravidlem smluvního práva, který se uplatňuje nejen při provádění smlouvy, ale již v době jejího sjednávání a taktéž při výkladu mezinárodní smlouvy. Jakmile státy zahájí jednání o uzavření mezinárodní smlouvy, pravidlo dobré víry jim ukládá, aby žádná strana nepodnikla nic, co by mohlo zmařit předmět projednávané smlouvy. Po podpisu smlouvy, ještě před její ratifikací a jejím vstupem v platnost, se pak musí signatáři vystríhat všeho, co by mohlo ztížit nebo znemožnit realizaci dohody. Povinnosti plynoucí ze zásady dobré víry nastupují tedy časově ještě dříve, než dojde ke vstupu v platnost sjednávaného závazku a tím i k účinnosti normy pacta sunt servanda.

Rovněž výklad mezinárodních smluv jsou státy povinny provádět poctivě. Závazek interpretovat mezinárodní smlouvu bona fide existuje nezávisle na vlastním plnění smlouvy, tedy opět bez přímé návaznosti na zásadu pacta sunt servanda v úzkém slova smyslu.

Svou hlavní a nejvlastnější funkci plní bona fides ovšem teprve při samotném provádění mezinárodní smlouvy. Za poctivé plnění mezinárodní dohody lze považovat jen plnění svědomité, čestné, skutečné, důsledné a rozumné. Plnění legalistické, formální a stricti juris, které by nesledovalo cíl a smysl závazků, ale pouze jeho literu, by nebylo plněním v dobré víře. Takové plnění, jež by partnerovi způsobilo škodu, by nebylo ani poctivým plněním.

I když normativní závazky obyčejového nebo smluvního původu jsou hlavní oblastí, v níž platí pravidlo dobré víry, nejsou jedinou sférou aplikace této zásady. Dobrou víru musí státy uplatňovat ve všech svých vzájemných stycích a ve všech oborech mezinárodní spolupráce. Nezáleží při tom, zda se jedná o úseky, které jsou mezinárodním právem upraveny podrobně, rámcově anebo v nich dosud mezinárodní právo neplatí.

Komise pro mezinárodní právo zdůraznila v komentáři k návrhu článků úmluvy

¹⁴⁸⁾ Rezoluce Valného shromáždění čis. 290/IV, 1598/XV, 1663/XVI a 1815/XVII. Rezoluce Rady bezpečnosti S/1045 a S/2017/Rev. 1.

¹⁴⁹⁾ A/6309/Rev. 1, str. 43.

o smluvním právu, že zásada dobré víry se uplatňuje ve všech mezinárodních vztazích.¹⁰⁵⁾

Společně vypracované znění zásady poctivého plnění závazků podtrhuje v prvních třech odstavcích kodifikovaného textu, že každý stát má povinnost plnit „v dobré víře“ závazky převzaté v souladu s Chartou, závazky podle obecně uznaných zásad a norem mezinárodního práva a platných mezinárodních dohod.

Třetí součástí zásady poctivého plnění mezinárodních závazků je pravidlo o souladu mezinárodních závazků s Chartou OSN. Tato norma je zakotvena v článku 103 Charty OSN; podle ní požívají ochrany mezinárodního práva jen ty mezinárodní dohody, které nejsou v rozporu s Chartou OSN. Mezinárodní smlouvy, které jsou v rozporu s Chartou OSN, třeba považovat za neplatné.

Návrh neangažovaných zemí obsahoval k této otázce zvláštní odstavec, který měl být začleněn do kodifikované verze zásady poctivého plnění mezinárodních závazků, podle něhož smlouva, která je v rozporu s Chartou OSN je neplatná¹⁵¹⁾ a žádný stát se jí nemůže dovolávat a ani z ní nějak těžit.

Západní mocnosti však trvaly na tom, aby se použilo dikce článku 103 Charty, který v případě konfliktu mezi mezinárodními závazky a závazky podle Charty hovoří o „přednosti“ Charty před takovýmito ujednáními. Jejich stanovisko bylo nakonec přijato a kodifikovaný text zásady poctivého plnění mezinárodních závazků obsahuje klauzuli o tom, že v případě rozporu mezi závazky z mezinárodních dohod a závazky členů OSN podle Charty OSN, mají přednost závazky podle Charty.

Zásada poctivého plnění mezinárodních závazků se uplatňuje jen vůči skutečně platným mezinárodním závazkům, které vstoupily řádně v sílu a podržely si platnost ještě v okamžiku, kdy měly být plněny. Žádný stát totiž není oprávněn požadovat od druhého státu poctivé plnění závazků ze smlouvy, která je neplatná od samého začátku nebo jejíž platnost později zanikla.

Povinnosti poctivého plnění závazků se nelze předně dovolávat u těch mezinárodních smluv, které jsou v rozporu s Chartou OSN. Takovými dohodami by byly zejména smlouvy o přípravě a rozpoutání útočné války, o ozbrojeném napadení třetího státu, o útoku proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti druhé země, o vměšování do vnitřních nebo vnějších záležitostí jiného státu nebo o koloniálním porobení jiného národa. Mezinárodní dohody, které by stipulovaly hrozbu silou nebo použití síly proti jiným státům, přípravu agrese, nerovné vztahy mezi partnery nebo kolonialismus, by byly v přímém protikladu s Chartou OSN. Takových smluv se nesmí žádný stát dovolávat a ani z nich mít jakýkoli prospěch.

Věrnost smlouvám nelze dále požadovat u závazků, které se nesrovnávají s všeobecně uznanými zásadami a normami obecného mezinárodního práva. Zásada pacta sunt servanda se vztahuje jen na smlouvy svobodně uzavřené a sjednané na

¹⁵⁰⁾ „Applies throughout international relations“ /A/6309/Rev. 1, str. 43./

¹⁵¹⁾ “Shall be invalid”.

základě rovnosti partnerů. Nejsou-li tyto podmínky splněny, pak mezinárodní dohoda bývá obvykle jen pláštěm pro zakrytí nadvlády, donucení nebo protiprávně získaných výhod.

Mezistátní dohody, jež v jednotlivém smluvním instrumentu nebo v souhrnu smluvních vztahů mezi dvěma partnery, poskytují jen jedné straně značné výhody a druhé ukládají převážně povinnosti a břemena, se v politické i právní terminologii nazývají nerovnými smlouvami. Stojí za připomenutí, že již Vattel nazýval nerovnými smlouvami takové dohody, v nichž strany na sebe neberou stejné nebo rovnocenné závazky.¹⁵²⁾ Pravidlo *pacta sunt servanda* se netýká těchto dohod, protože jsou v příkrém rozporu s obecným mezinárodním právem. Pro nerovné smlouvy, sjednané pod nátlakem, sloužící zájmům silnějšího partnera a poškozující suverenní práva slabší strany, není v moderním mezinárodním právu místa.

Nerovné smlouvy, jež bývají obvykle pozůstatkem dřívější koloniální závislosti nebo jsou doprovodným jevem nekolonialismu, se nesrovnávají se stěžejními, všeobecně uznanými zásadami soudobého mezinárodního práva, zejména se zásadou svrchované rovnosti států, se zásadou nevměšování a zákazem hrozby silou nebo použití síly v mezinárodních vztazích. Jejich provádění vede k omezování státní suverenity slabšího smluvního partnera a k podkopávání jeho nezávislého postavení.

Socialistické státy a neangažované země požadovaly ve svých návrzích, aby se do kodifikovaného odstavce, jednajícího o povinnosti států poctivě plnit závazky z mezinárodních dohod, začlenilo ustanovení o tom, že musí jít o „mezinárodní smlouvy svobodně uzavřené a na základě rovnosti“.

Západní mocnosti, které ve své smluvní praxi požadují od druhých zemí i plnění z nerovnoprávných smluv a dohod často vnucených druhým partnerům, byly proti jakékoliv výslovné zmínce o těchto dvou podmínkách ve formulaci zásady poctivého plnění mezinárodních závazků. Zakrývaly svou nevěli poukazováním na to, že tyto otázky jsou technické a kontroverzní povahy, které stejně budou řešeny na diplomatické konferenci o smluvním právu ve Vídni.

Teprve po dlouhém a obtížném jednání se podařilo vypracovat velmi obecnou formulaci, přijatelnou pro všechny účastníky kodifikačního jednání. Podle ní se povinnost poctivého plnění mezinárodních závazků vztahuje jen na mezinárodní dohody „platné podle obecně uznaných zásad a norem mezinárodního práva“.

Zásadu *pacta sunt servanda* nelze posléze aplikovat ani na ty mezinárodní závazky, které se protíví kogentním normám mezinárodního práva, protože takové smlouvy se považují za neplatné a nicotné od samého počátku. Podle Vídeňské úmluvy o smluvním právu z roku 1969 je smlouva neplatná, je-li v konfliktu s kogentní normou obecného mezinárodního práva.

Ačkoliv názory států a teoretiků se dosud nesjednotily na úplném výčtu imperativních norem, uznává se všeobecně, že mezi kogentní normy patří při nejmenším zákaz

¹⁵²⁾ Le droit des gens, Druhá kniha, XII. kapitola, § 175.

hrozby silou nebo použití síly, právo sebeurčení národů a zásada svrchované rovnosti států.¹⁵³⁾

Dohodnutá formulace zásady poctivého plnění mezinárodních závazků nemá žádného výslovného ustanovení o tom, že se platnost principu nevztahuje na ty mezinárodní smlouvy, které jsou v rozporu s kogentními normami obecného mezinárodního práva. Toto pravidlo je v kodifikované formulaci nicméně obsaženo nepřímou zmínkou o tom, že zásada se vztahuje jen na „platné mezinárodní dohody.“ Jelikož mezinárodní smlouva, která je v rozporu s kogentní normou se považuje za neplatnou, nemůže se na ni ani vztahovat platnost zásady *pacta sunt servanda*.

Žádné společenství, jež má zájem na svém dalším rozvoji, nebude požadovat od svých členů, aby plnili závazky, které jsou v rozporu s její samotnou podstatou, s jejím vnitřním pořádkem a s její základní orientací. Charta OSN, obecně uznané zásady a normy mezinárodního práva, jakož i *jus cogens*, jsou nejvlastnějším výrazem životních zájmů soudobé mezinárodní pospolitosti a zároveň i hlavními pilíři jejího právního řádu, který má sloužit především udržení a upevnění světového míru, zajištění mírového soužití a rozvoji plodné, všestranné a vzájemně výhodné mezinárodní spolupráce. Trvat na tom, aby státy dodržely za každou cenu formálně sjednané závazky, byť i byly v přímém protikladu s řečenými pravidly, by vedlo k oslabení řádu a k narušení jeho základů. Mezinárodní právo, nechce-li samo zahynout, nemůže poskytovat ochranu „právům“ a „nárokům“, které vznikly porušením jeho základních norem: *ex injuria jus non oritur*.

Proto také ani ze závazků vzniklých tím, že došlo k porušení Charty OSN, obecně uznaných zásad a norem mezinárodního práva anebo *jus cogens*, nemohou pro státy vznikat povinnosti jejich plnění. To pochopitelně nijak nepodlamuje princip smluvní věrnosti a svědomitého plnění mezinárodních závazků, ale naopak umožňuje stanovit hranice reálných možností posvátné regule *pacta sunt servanda* a jejího vlivu na upevňování mezinárodní zákonnosti. Takto se moc zásady poctivého plnění mezinárodních závazků uplatní o to účinněji vůči těm závazkům, které jsou v souladu s obecným mezinárodním právem a jimž mezinárodní právo společenství dává plnou ochranu.

Kodifikované znění zásady poctivého plnění závazků, které státy převzaly v souladu s Chartou, zachycuje nejdůležitější normativní složky této zásady, totiž princip *pacta sunt servanda*, pravidlo *bona fides* a požadavek souladu mezinárodních závazků s Chartou OSN. Ve všeobecně přijatém textu se pouze kodifikuje esence zásady, přičemž její celkové definování je nadmíru obecné a málo konkrétní, zejména pokud jde o nejdůležitější soudobý pramen mezinárodních závazků, mezinárodní smlouvy. I tak však, doplněno o konkrétní ustanovení Vídeňské úmluvy o smluv-

¹⁵³⁾ Stranou naší pozornosti na tomto místě ponecháváme ty kogentní normy, které nemají věcnou souvislost s postavením smluvních stran při sjednávání mezinárodních smluv, jako je zásada volného moře.

ním právu z r. 1969, může kodifikovaný text zásady poctivého plnění mezinárodních závazků přispět k upevnění mezinárodní zákonnosti a tím i k udržení světového míru, k zajištění mírového soužití států rozdílných společenských soustav a k rozvoji mnohostranné mezinárodní spolupráce.

III. ČÁST

PRÁVNÍ POVAHA DEKLARACE ZÁSAD MÍROVÉHO SOUŽITÍ

Na základě původního československého podnětu rozhodlo Valné shromáždění OSN v r. 1965¹⁵⁴⁾, že výsledkem projednání zásad mezinárodního práva týkajících se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy má být deklarace těchto zásad, schválená Valným shromážděním, jež má představovat mezník v pokrokovém rozvoji a kodifikaci těchto zásad.¹⁵⁵⁾ Taková deklarace byla členskými státy OSN jednomyslně schválena dne 24. října 1970 na závěr slavnostní části jubilejního zasedání Valného shromáždění, věnovaného oslavě 25. výročí OSN.¹⁵⁶⁾

Jaká je právní povaha Deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy v souladu s Chartou OSN? Odpověď na tuto poslední otázku, kterou si v práci klademe, není snadná, protože se teprve krystalizují názory států a teoretiků na právní povahu deklarací přijatých dosud Valným shromážděním OSN.

O výsledky vědy na tomto poli se při tom nelze spolehlivě opřít, jelikož se autoři zabývali ponejvíce jednotlivými deklaracemi a nikoliv všemi souhrnně, zaujímali k deklaracím spíše účelový postoj nebo se nechali ovlivnit osobními sympatiemi, důsledkem čehož jsou dosti protichůdné výsledky bádání na tomto úseku. Zatímco někteří autoři spatřují v deklaracích Valného shromáždění nový pramen závazků pro státy, autoritativní výklad platného obecného mezinárodního práva nebo „okamžité“ obyčejové právo, jiní je považují za pouhá nezávazná doporučení Valného shromáždění, která sice mohou mít i značný morální a politický význam, v žádném případě však normativní povahu.

¹⁵⁴⁾ Rezoluce Valného shromáždění OSN č. 2103/XX.

¹⁵⁵⁾ „A landmark in the progressive development and codification of these principles.“

¹⁵⁶⁾ A/RES/2625/XXV.

Nejednotnost názorů na právní povahu deklarací Valného shromáždění OSN není něčím nepřirozeným, ani překvapujícím. Vždyť deklarace Valného shromáždění jsou jevem novým, velmi řídkým a kromě toho se dosud přijaté deklarace jedna od druhé liší značně svým obsahem a zaměřením. Za dvacet pět let od založení OSN přijalo Valné shromáždění ke 24. říjnu 1970 celkem 15 deklarací. Uvážíme-li, že za stejnou dobu schválilo Valné shromáždění přes 2 600 rezolucí, pak deklarace představují z celkového souhrnu Valného shromáždění něco málo přes půl procenta.

K hledání odpovědi na položenou otázku bude zřejmě zapotřebí nastoupit jinou cestu, a to zevrubného prozkoumání a zhodnocení všech deklarací Valného shromáždění. V praxi Valného shromáždění a v postoji států při vypracování, schvalování a uplatňování deklarací bude možno nalézt spolehlivější klíč i pro posouzení právní povahy Deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy.

Je zřejmé, že se formy „deklarace“ používá v praxi OSN pouze výjimečně pro formální a slavnostní instrumenty, vhodné pro ty řídké případy, kdy se vyhláší zásady velké a trvalé důležitosti a všeobecného dosahu.¹⁵⁷⁾

Dále se podává, že Valné shromáždění se uchyluje k formě deklarací častěji teprve v posledním desetiletí, kdy na většině pravidelných zasedání se mezi cca 120 schválenými rezolucemi na každém zasedání schválilo po jedné, výjimečně více deklarací.¹⁵⁸⁾

Deklarace přijaté Valným shromážděním lze z hlediska jejich vztahu k mezinárodnímu právu rozdělit do dvou skupin: v jedné deklaracích Valné shromáždění potvrzuje, vykládá, pokrokově rozvíjí a kodifikuje principy obsažené v Chartě OSN nebo obecně uznané zásady a normy soudobého mezinárodního práva; ve druhé deklaracích vytyčuje politické a etické ideje a též postuláty programového zaměření, týkající se udržení světového míru a bezpečnosti, jakož i rozvoje mezinárodní spolupráce na poli hospodářském, sociálním a kulturním.

Do druhé skupiny, která nás s ohledem na náš úkol celkem blíže nezajímá, lze zařadit těchto 5 deklarací: Deklaraci o přeměně zdrojů uvolněných odzbrojením pro mírové účely, Deklaraci o denuklearizaci Afriky, Deklaraci o podpoře mezi mládeží ideálů míru, vzájemného respektování a porozumění mezi národy, Deklaraci o sociálním pokroku a rozvoji a Deklaraci u příležitosti 25. výročí OSN.

V těchto deklaracích, které jsou doporučující povahy a obsahují politické nebo etické postuláty, Valné shromáždění vybízelo státy, mezinárodní vládní i nevládní organizace, vnitrostátní společenské útvary, jakož i jednotlivce, aby usilovali o dosahování určitých cílů na úseku udržení a upevnění mezinárodního míru a bezpečnosti a také na poli hospodářské, sociální a kulturní spolupráce.

¹⁵⁷⁾ Názor generálního tajemníka OSN v jeho memorandu o používání termínů „deklarace“ a „doporučení“ z 2. dubna 1962 /Dok. OSN E/ON.4/L.610/, který následná praxe potvrdila.

¹⁵⁸⁾ Na XX. Valném shromáždění byly přijaty 3 deklarace, na XVIII., XXII. zasedání 2 deklarace, na III., XIV., XVII., XXI. a XXIV. po jedné deklaraci. XXV.

Do první skupiny patří celkem 10 deklarací, z nichž 5 obsahuje pravidla týkající se přímo vztahů mezi státy a jejich vzájemného chování, zbývajících 5 se zabývá ochranou lidských práv buď v obecnosti nebo specifických lidských práv.

Prvou podskupinu představují Deklarace o poskytnutí nezávislosti koloniálním zemím a národům, Deklarace o zákazu použití nukleárních a termojaderných zbraní, Deklarace právních zásad upravujících činnost států při výzkumu a užívání kosmického prostoru, Deklarace o nepřipustnosti vměšování do vnitřních záležitostí států a o ochraně jejich nezávislosti a svrchovanosti a Deklarace zásad mezinárodního práva týkajících se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy.

V instrumentech této kategorie Valné shromáždění potvrzovalo platnost všeobecně uznaných zásad a norem smluvního nebo obyčejového práva mezinárodního, zejména vykládalo a aplikovalo zásady obsažené v Chartě OSN na změněné podmínky ve světě, přičemž konkretizovalo a obohacovalo obecná pravidla chování států o nové elementy kodifikované v dynamickém a pokrokovém duchu, nebo dokonce vyhlášovalo nové normativní prvky.

Do druhé podskupiny lze zařadit Všeobecnou deklaraci lidských práv, Deklaraci práv dítěte, Deklaraci Spojených národů o odstranění všech forem rasové diskriminace, Deklaraci o odstranění diskriminace žen a Deklaraci o územním asyly.

Tyto dokumenty vyjadřují názor mezinárodního společenství na náplň lidských práv, představují žádoucí standard lidských práv a základních svobod a slouží státům jako vodítko při jejich vnitrostátní činnosti na tomto poli. Zahrnují jak politicko-etické tak i normativní elementy. Všeobecná deklarace lidských práv obsahuje pravidla, která státy ve své praxi začaly dodržovat a později je i v rozvedené podobě fixovaly v Mezinárodních paktech lidských práv. Podobně zásady obsažené v Deklaraci Spojených národů o odstranění všech forem diskriminace přešly o málo později v r. 1965 do Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace.

Třeba ovšem zdůraznit, že toto rozdělení deklarací na skupinu „právních deklarací“ a „politických deklarací“ není absolutní a že deklarace první skupiny mohou formulovat i důležité politické postuláty, stejně jako v deklaracích druhé skupiny lze nalézt normativní prvky.

Deklarace o poskytnutí nezávislosti koloniálním zemím a národům stejně jako Deklarace o nepřipustnosti vměšování vyhlášují kromě mezinárodněprávních pravidel i závažné politické postuláty okamžitého odstranění všech forem kolonialismu a imperativní nutnosti vytvoření příhodných podmínek pro to, aby všechny státy, zejména rozvojové země, mohly bez nátlaku a donucení svobodně volit své politické, hospodářské a společenské instituce. V Deklaraci u příležitosti 25. výročí OSN naopak členské státy, kromě vytyčení cílů činnosti pro nejbližší období, potvrzují znovu svou věrnost Chartě OSN a opětovně vyjadřují svou vůli plnit závazky v ní obsažené.

Tato propojenost mezinárodněprávních a mezinárodněpolitických částí některých

deklarací nesnižuje jejich obecný význam, ale činí z nich naopak důležité mezinárodní instrumenty. Jednak se tím prokazuje organická souvislost mezi mezinárodním právem a mezinárodní politikou, jejich vzájemné ovlivňování a podmíněná existence, jednak se tím zvyšuje význam přijatých dokumentů, které slouží i jako programové vodítko pro zahraniční a vnitropolitickou činnost států.

Mezi oběma skupinami nestojí tudíž žádná nepřekročitelná zeď a mnohé postuláty vyhlášené jako programové se postupem doby přeměňují v právní a zpětně ovlivňují povahu dokumentu, ve kterém byly vyhlášeny.

Prvá skupina deklarací s právním obsahem sdružuje dokumenty, ve kterých Valné shromáždění zachycuje obecně uznané zásady a normy mezinárodního práva v jejich různém vývojovém stadiu. Některé kodifikují *lex lata* a jiné obsahují prvky *de lege ferenda*. Deklarace o zákazu použití nukleárních a termonukleárních zbraní slavnostně potvrzuje pravidla mezinárodního práva, o jejichž platnosti vyslovovaly některé státy pochybnosti, jako pravidla všeobecně závazná. Deklarace právních zásad upravujících činnost států při výzkumu kosmického prostoru vyhláší naopak některá nová pravidla, upravující mírové využívání kosmického prostoru a nebeských těles, která dřívější mezinárodní právo neznalo.

Deklarace prvé skupiny mohou mít tedy jak deklarativní tak i konstitutivní elementy, jak normativní tak i politické části. Přes tyto rozdíly u jednotlivých deklarací lze na ně aplikovat názor Valného shromáždění na projekt deklarace práv a povinností států z r. 1949, že „deklarace představuje významný a důležitý příspěvek pro pokrokový rozvoj mezinárodního práva a jeho kodifikaci“.¹⁵⁹⁾ O deklaracích prvé skupiny lze proto říci, že představují nový, netradiční způsob rozvoje a kodifikace všeobecně uznaných zásad a norem mezinárodního práva.

Právní význam té které deklarace, její životnost, a vliv na chování států závisí ovšem nejen od jejího normativního obsahu, ale také od stupně podpory při jejím schvalování, od míry jejího pozdějšího uplatnění v praxi států a v neposlední řadě i od intenzity jejího souladu se stávajícími a budoucími poměry, za nichž se bude rozvíjet mezinárodní společenství.

Mimořádně závažnou okolností při zjišťování právního významu té které deklarace je stupeň podpory ze strany států při jejím vypracování a schvalování. Deklarace, jejíž text byl vypracován po bedlivé přípravě a zevrubném studiu praxe států a názorů nauky, a který je výsledkem konsensu mezi státy socialistickými, západními a neangažovanými, především pak mezi vedoucími mocnostmi protichůdných soustav, představuje obecný kodifikační akt. Taková deklarace se může stát významnou formou pokrokového rozvoje a kodifikace obecných zásad mezinárodního práva a může kladně ovlivnit zahraniční i vnitrostátní praxi států, jakož i činnost mezinárodních organizací.

Deklarace mezinárodního práva týkajících se přátelských vztahů a spolupráce

¹⁵⁹⁾ A/RES/375/IV.

mezi státy přijatá dne 24. října 1970 splňuje všechny tyto podmínky ještě ve větší míře než ostatní deklarace schválené Valným shromážděním OSN a má předpoklady pro to, aby se stala opravdu účinným nástrojem mezinárodního společenství i každého jednotlivého státu při dosahování cílů Charty OSN, především udržení a upevnění mezinárodního míru a bezpečnosti, jakož i rozvíjení vzájemně výhodné a rovnoprávné mezinárodní spolupráce na poli hospodářském, vědeckém, technickém, sociálním, humanitárním a kulturním.

Deklarace právních zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy na rozdíl od ostatních deklarací, které pokrokově rozvíjely nebo kodifikovaly jen jednu úzkou výseč činnosti států, pokrokově rozvíjí a kodifikuje celé spektrum nejdůležitějších obecných zásad soudobého mezinárodního práva. Tyto zásady jsou životně důležité nejen pro jednotlivé státy, ale i pro celé mezinárodní společenství, má-li se v budoucnu rozvíjet v podmínkách mírového soužití.

Tato deklarace představuje kodex nejzákladnějších pravidel chování států, jejichž nejvnitřnějším smyslem je zajistit mírové soužití mezi státy rozdílných soustav a mezinárodní spolupráci v globálním měřítku. Předseda zvláštního výboru pro kodifikaci těchto zásad v r. 1970 nijak nenadsazoval, když v rozpravě v Právním výboru XXV. Valného shromáždění dne 23. září 1970 při uvádění zprávy výboru prohlásil, že „důležitost Deklarace je rovnocenná významu Charty OSN“.¹⁶⁰⁾

Právní hodnota Deklarace se zvýšila tím, že její návrh byl vypracován na základě konsensu, že jeho příprava trvala 8 let, během nichž delegáti všech tří základních skupin států – socialistických, neangažovaných i kapitalistických – intenzivně jednali a hledali formule přijatelné pro všechny účastníky. Její mimořádná důležitost byla podtržena také faktem, že byla slavnostně přijata všemi členskými státy na jubilejním zasedání Valného shromáždění v den 25. výročí vstupu Charty OSN v platnost.

Kodifikace právních zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy vyvolala vhodnou psychologickou atmosféru, za níž se všechny státy, socialistické, neangažované i západní, podílely na přepisování nejdůležitějších částí mapy obecného mezinárodního práva tak, aby odpovídala hlubokým politickým, ekonomickým a společenským změnám, k nimž ve světě po druhé světové válce došlo, i zvyšujícím se nárokům na mezinárodní právo v důsledku pokračujícího převratného rozvoje a obrovského vědeckého pokroku na celé zeměkouli.

Podílení se všech tří skupin států a velmocí na kodifikačním díle a souhrnné vyhlášení sedmi zásad v pokrokové a rozvinuté podobě přispělo k potvrzení konsenzuálního základu mezinárodního práva. Účast všech členských států OSN na jejich formulování a zakotvení v instrumentu deklarace postavila sedm zásad na široké a bezpečné základy.

Deklarace zásad mezinárodního práva týkajících se přátelských vztahů a spo-

¹⁶⁰⁾ Viz pozn. 28.

lupráce mezi státy není ovšem posledním kodifikačním aktem, přijatým mezinárodním společenstvím na tomto poli, ale uzlovým bodem a důležitým předělem v pokrokovém rozvíjení a kodifikování těchto zásad, jež bude probíhat po celou historickou epochu koexistence rozdílných společenských soustav a různého stupně hospodářského rozvoje.

Státy, zejména na půdě OSN, ale též v oblastním rámci, budou dále rozvíjet, konkretizovat a kodifikovat sedm zásad v souhrnu i jednotlivě s pomocí rezolucí, úmluv, paktů nebo bilaterálních dohod.⁶¹⁾ Kromě toho budou naplňovat obsah jednotlivých zásad i ve své praxi, kterou později povýší na obyčejové právo.

Stejně jako proces mírového soužití ve světovém měřítku probíhá formou boje mezi pokrokovými a konzervativními společenskými silami, tak i další pokrokový rozvoj a kodifikace právních zásad regulujících mírové soužití se neobejde bez boje a střetů názorů mezi nositeli pokrokových myšlenek, reprezentovaných socialistickými státy, především Sovětským svazem, a podporovaných neangažovanými mocnostmi, a obhájci překonaných a škodlivých názorů, zastoupených západními mocnostmi. Především však půjde o to, aby imperialistické a kolonialistické mocnosti tyto zásady dodržovaly důsledně ve svých vztazích k ostatním státům.

Valné shromáždění v závěru Deklarace právních zásad přátelských vztahů a spolupráce vyzvalo všechny státy, aby se ve svých mezinárodních stycích řídily těmito zásadami a aby své vzájemné vztahy rozvíjely na základě jejich přísného respektování. Uposlechnou-li státy této výzvy, dojde Deklarace svého uplatnění a splní tak svou hlavní funkci: podpoří upevnění mezinárodní zákonnosti a všeobecného uplatnění zásad vtělených do Charty OSN, čímž napomůže k zajištění mírového soužití, udržení mezinárodního míru, rozvoji spolupráce mezi státy a pokroku celého lidstva.

⁶¹⁾ Srov. sovětský návrh na přijetí rezoluce týkající se „nepoužívání síly v mezinárodních vztazích a zákazu použití jaderných zbraní na věčné časy“, předložený 15. září 1972 XXVII. zasedání Valného shromáždění OSN (Rudé právo, 18. září 1972).

DECLARATION ON PRINCIPLES OF PEACEFUL COEXISTENCE

POUŽÍVANÉ ZKRATKY

A	Assembly (zkratka používaná pro dokumenty Valného shromáždění OSN)
AC	Ad hoc výbor Valného shromáždění OSN
Dokumenty	<i>Outrata V. a j.</i> , Dokumenty ke studiu mezinárodního práva a politiky, sv. 1, Praha 1963; sv. 2, Praha 1964
ICJ	International Court of International Justice
PCIJ	Permanent Court of International Justice
S	Security Council
Sb.	Sbírka zákonů a nařízení ČSSR
YBILC	Yearbook of the International Law Commission
UNCIO	Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945
UNTS	United Nations, Treaty Series

DECLARATION ON PRINCIPLES OF PEACEFUL COEXISTENCE

SUMMARY

The study is concerned with the Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations, which was unanimously adopted by the XXVth session of the United Nations General Assembly on October 24, 1970.

In the first part of this study the author *describes the process of the progressive development and codification of the principles of friendly relations and co-operation among states* in the General Assembly and its special committee for the codification of these principles in the period 1962 to 1970. In the same part he also examines the *general provisions of the Declaration on Principles of Friendly Relations and Co-operation among States*, which he considers as one of the most important documents of international law adopted in the recent period.

In the second part of his study, the author *analyzes in detail all the seven principles of friendly relations and cooperation among states* codified in the Declaration; he considers them to constitute a comprehensive system of fundamental and universal rules of international law, essential for safeguarding peaceful co-existence among states with different social systems and for promoting friendly co-operation among all the states of the world. He gradually clarifies the principle under which states have the obligation to refrain in their international relations from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state or in any other manner inconsistent with the purposes of the United Nations; the principle that states shall settle their international disputes by peaceful means so as not to endanger international peace and security and justice; the principle concerning the duty not to intervene in matters within the domestic jurisdiction of any state, in accordance with the Charter; the duty of states to co-operate with one another in accordance with the Charter; the principle of equal rights and self-determination of peoples; the principle of the sovereign equality of states; the principle that states shall fulfil in good faith the obligations assumed by them in accordance with the Charter.

In the third and final part of his study, the author *deals with the question of the legal nature of the Declaration on Principles of Friendly Relations and Co-operation among States*. He notes that it is difficult to answer this question because the declarations adopted thus far by the United Nations General Assembly are only beginning to take shape.

At the same time it is not possible to rely in this respect on any authorities because thus far individual authors have dealt mostly with particular declarations rather than with all of them comprehensively; they have been adopting a rather utilitarian position on the declarations, or have

been influenced by personal sympathies, which have produced quite contradictory results of theoretical study in this field. While some authors view the declarations of the General Assembly as a new source of obligations for states, as an authoritative interpretation of the valid general international law, or "instant" customary law, other authors consider them to be merely non-mandatory recommendations of the General Assembly which, although they may have considerable moral and political significance, in no case have the character of a legal rule.

This lack of identity of views on the legal character of General Assembly declarations is not something extraordinary or surprising. After all, these declarations are a new phenomenon, and a rare one, and, moreover, the declarations adopted thus far differ from each other considerably by their content and goal. In the course of the twenty five years since the establishment of the United Nations Organization, the General Assembly adopted, as of October 24, 1970, the total of fifteen declarations. Considering the fact that during that same period the General Assembly had passed more than 2,600 resolutions, the declarations represent only somewhat more than one half of one per cent of the total General Assembly resolutions.

In order to find the answer to the question asked above, it is obviously necessary to pursue a different line of investigation - namely one of a thorough study and evaluation of all the declarations adopted by the General Assembly. United Nations practice and the position taken by individual states with respect to the drafting, approval and application of particular declarations should provide a more reliable key to determining the legal character of the Declaration on Principles of Friendly Relations and Co-operation among States.

United Nation practice shows that the form of a "declaration" is being used only exceptionally for formal and solemn instruments appropriate for those rare occasions when principles of major and lasting significance and importance and of universal scope are being proclaimed. The U. N. General Assembly has been making use of this form more frequently only in the past decade when at most of its regular sessions it has passed at each session one and very rarely more declarations among some 120 approved resolutions.

The declarations adopted by the General Assembly may be divided into two categories from the viewpoint of their relationship to international law: declarations in which the General Assembly confirms, interprets, progressively develops and codifies the principles contained in the United Nations Charter, or universally recognized principles and rules of contemporary international law; the second category includes declarations in which General Assembly sets forth political and ethical ideas as well as postulates of a programmatic character, concerning the maintenance of world peace and security as well as the development of international co-operation in the economic, social and cultural fields.

The following five declarations may be placed in the second category: the Declaration on the conversion to peaceful needs of the resources released by disarmament, the Declaration on the denuclearization of Africa, the Declaration on the promotion among youth of the ideals of peace, mutual respect and understanding between peoples, the Declaration on social progress and development, and the Declaration on the occasion of the twenty-fifth anniversary of the United Nations.

In these declarations, which have the character of recommendations and contain political or ethical postulates, the General Assembly urged states, international governmental and non-governmental organizations, municipal social bodies as well as individuals, to strive for the attainment of certain goals and objectives in the sphere of maintenance and strengthening of international peace and security, and in the field of economic, social and cultural co-operation.

The first category contains ten declarations, five of which set forth rules directly concerning relations between states and their mutual behaviour, while the remaining five are concerned with the protection of human rights in general or of specific human rights.

The first sub-category is made up of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, the Declaration on the prohibition of the use of nuclear and thermo-

nuclear weapons, the Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, the Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of their Independence and Sovereignty, and the Declaration of Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States.

In the instruments falling within this category, the General Assembly confirmed the validity of universally recognized principles and rules of conventional or customary international law, and, in particular, interpreted and applied the principles contained in the Charter of the United Nations with regard to changed conditions in the world, specifying in concrete terms and enriching the general rules of behaviour among states with new elements codified in a dynamic and progressive spirit, or even proclaimed new norm-setting elements.

As for the second sub-category, we may place therein the Universal Declaration of Human Rights, the Declaration of the Rights of the Child, the United Nations Declaration on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination, the Declaration on the Elimination of Discrimination against Women, and the Declaration on Territorial Asylum.

These documents express the opinion of the international community regarding the content of human rights, representing the desirable standard of human rights and fundamental freedoms, and should serve as a guideline to individual states for their internal activity in this sphere. They contain both politico-ethical and norm-setting elements. The Universal Declaration of Human Rights contains rules which the states began to observe in their practical activities and subsequently embodied them in a more specific and developed form in the International Covenants on Human Rights. Similarly, the principles contained in the Declaration of the United Nations on the Elimination of all Forms of Discrimination were somewhat later – in 1965 – embodied in the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination.

It should, of course, be stressed that this division of declarations into a category of “legal declarations” and “political declarations” is not absolute and that the declarations of the first category may also formulate important political postulates, just as the declarations of the second category may include juristic elements.

The Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, just as the Declaration on the Inadmissibility of Intervention proclaim besides rules of international law also important political postulates calling for the immediate elimination of all forms of colonialism and specifying the imperative necessity of creating favourable conditions for permitting all states, especially the developing countries, choose freely, without pressure and duress, their political, economic and social institutions. In the Declaration on the Occasion of the Twenty-fifth Anniversary of the United Nations, on the contrary, the Member-States re-affirmed, besides setting the objectives of their activity in the forthcoming period, their loyalty to the Charter of the United Nations and reasserted their will to meet the obligations contained therein.

These links between the international legal and political parts of some declarations do not reduce their universal significance but, on the contrary, make them important international instruments. On the one hand, they demonstrate the organic link between international law and international politics, the influence they wield on each other and their mutual dependence, and, on the other hand, their importance is being raised as documents serving both as norm-setting guidelines and as programmatic postulations for the foreign and domestic activities of individual states.

Therefore, there is no insurmountable barrier between the two categories and many of the ideas proclaimed as programmatic are gradually transformed into legal norms which in turn affect the character of the document wherein they had been proclaimed.

The first category of declarations with a legal content brings together documents in which the General Assembly formulates universally recognized principles and rules of international law in their different stages of development. Some of the declarations codify the *lex lata* and others contain elements *de lege ferenda*. The Declaration on the prohibition of the use of nuclear and ther-

monuclear weapons solemnly confirms rules of international law, whose validity as universally binding rules had been cast in doubt by some states. In contrast, the Declarations of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space proclaims some new rules governing the peaceful use of outer space and of celestial bodies, which had been unknown in previous international law.

The declarations of the first category can thus contain both declaratory and constitutive elements, and both normsetting and political parts. In spite of these differences existing between the individual declarations, it is possible to apply to them the opinion expressed by the General Assembly with respect to a 1949 project of a Declaration of the Rights and Obligations of States, namely that the proposed declaration represented an important and significant contribution to the progressive development of international law and its codification. Therefore, we may say of the declarations of the first category that they represent a new and non-traditional means of a progressive development and codification of the universally recognized principles and rules of international law.

The legal significance of each declaration, its lifespan and its impact on the behaviour of individual states depend, of course, not only on its norm-setting content but also on the degree of support it enjoyed when it was being approved, on the degree of its subsequent application and implementation by individual states and, last but not least, on how much it is in accord with the existing and the future conditions under which the international community will develop.

An exceptionally important factor in determining the legal significance of a declaration is the extent to which it was supported by individual states during the drafting and adoption proceedings. A declaration which had been drawn up after careful preparation and a thorough study of practices prevailing in individual states and of different authorities on the respective subject-matter, and which is the outcome of a consensus among the socialist, the Western and the non-aligned states, and, in particular, among the leading powers of the opposing political systems, constitutes an act of codification of universal nature. Such declaration may become an important form of the progressive development and codification of the universal principles of international law and may positively influence both the domestic and foreign policies of individual states, as well as the activities of international organizations.

The Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States, adopted on October 24, 1970, meets all these conditions to a still greater extent than the other declaration passed earlier by the United Nations General Assembly, and offers all the prerequisites for becoming a truly effective instrument of the international community and every individual state for attaining the objectives of the Charter of the United Nations, the maintenance and strengthening of international peace and security in particular, as well as for promoting mutually advantageous and equal international co-operation in the economic, scientific, technological, social, humanitarian and cultural fields.

In contrast to the other declarations, which progressively developed or codified only a single, narrow aspect of the activities of states, the Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States progressively develops and codifies an entire spectrum of the most important universal principles of contemporary international law. These principles are of vital importance not only to individual states but also to the whole international community, if in the future it is to develop under conditions of peaceful co-existence.

This Declaration represents a code of the most fundamental rules of behaviour of states, whose innermost purpose is to ensure peaceful co-existence between states of different social systems and international co-operation on a world-wide scale. The chairman of the special committee for the codification of these principles did not exaggerate when he said in the debate in the Legal Committee of the XXVth General Assembly on September 23, 1970, when presenting his committee's report, that the importance of the Declaration equalled the importance of the Charter of the United Nations.

The legal value of the Declaration was raised by the fact that its draft had been made on the basis of a consensus, that it was eight years in making, and that in the course of this period the representatives of all the three basic groups of states and Great Powers had intensively negotiated and sought formulations acceptable to all. Its exceptional importance was also underlined by the fact that the document was solemnly adopted by all the Member States at the jubilee session of the General Assembly on the day of the twenty-fifth anniversary of the entry of the U. N. Charter into effect.

The codification of the legal principles of friendly relations and co-operation among states created a good psychological atmosphere in which all states – socialist, non-aligned and Western – shared in redrafting the most important parts of the map of general international law so that it should correspond to the deep political, economic and social changes that have occurred in the world after the second world war, as well as to the growing demands placed on international law as a result of the continuing, revolutionary development and tremendous scientific progress throughout the world.

The active participation of all the major groups of states and Great Powers in the codification and the comprehensive proclamation of the seven principles in a progressive and developed form contributed to the consensual foundation of international law. The creative contribution of all states to their formulation and embodiment in the Declaration placed the seven principles on a broad and solid base.

The Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States is not, of course, the last act of codification, adopted by the international community in this field. But it does represent a key point and a milestone in the progressive development and codification of these principles, which will continue through the entire historical epoch of co-existence between states with differing social systems and different levels of economic development.

States will further develop, specify in more concrete terms and codify especially at the United Nations but also in regional scope the seven principles comprehensively and individually through resolutions, conventions, treaties or even bilateral agreements. Moreover, they will also implement the content of the individual principles in their policy which they will eventually raise to the status of customary law.

Just as the process of peaceful co-existence is advancing on the world-wide scale in the form of a struggle between progressive and conservative social forces, so the continued progressive development and codification of the legal principles governing peaceful co-existence will not avoid a struggle and a clash of opinion between the carriers of progressive ideas, represented by the socialist states, the Soviet Union in particular, and supported by the non-aligned powers, and the advocates of outdated and harmful views, represented by the Western powers. But the principal endeavour should aim at making the imperialist and colonial powers consistently observe these principles in their relations with other states.

In the conclusion of its Declaration of Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States the General Assembly appealed to all states to be guided by these principles in their international conduct and to develop their mutual relations on the basis of the observance of these principles. If all states do heed this appeal, the Declaration will have found its application and will thereby meet its main purpose: it will encourage the strengthening of international legality and universal application of the principles embodied in the Charter of the United Nations, and thus will help safeguard peaceful co-existence, maintain international peace, promote co-operation among states and spur a lasting progress of all mankind.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
IURIDICA MONOGRAPHIA XVII — 1972

MIROSLAV POTOČNÝ

**DEKLARACE ZÁSAD
MÍROVÉHO SOUŽITÍ**

Redakční rada časopisu: prof. dr. Zd. Lukeš
(předseda), dr. K. Malý (tajemník), doc. dr.
J. Kincl, doc. dr. E. Kučera, doc. dr. J.
Hrdlička, doc. dr. J. Nezkusil

Graficky upravil Jaroslav Příbramský

© Universita Karlova, Praha 1972. Ediční
referentka Olga Volková

Z nové sazby písmem Garamond vytiskl Tisk,
knižní výroba, n. p., Brno, závod 1. Náklad
500 výtisků. Vydání I. Kčs 10,—.